

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İĞDIR'DA ŞEHİRSEL GELİŞME VE MEKÂNSAL DEĞİŞİM

Adem YULU

2501090055

Tez Danışmanı

Yard.Doç.Dr. Hüsniye DOLDUR

İstanbul, 2012

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İĞDIR'DA ŞEHİRSEL GELİŞME VE MEKÂNSAL DEĞİŞİM

Adem YULU

2501090055

Tez Danışmanı

Yard.Doç.Dr. Hüsniye DOLDUR

**Bu Çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projelerince
Desteklenmiştir. Proje No: 8801**

İstanbul, 2012

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

Adı ve Soyadı : Adem Yulu Numarası : 2501090055
Anabilim/Bilim Dalı : Coğrafya Danışman Öğretim Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hüsnîye Doldur
Tez Savunma Tarihi : 02/07/2012 Tez Savunma Saati : 11.00
Tez Başlığı : Iğdır'da Şehîrsel Gelişme ve Mekansal Değişim.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~ LA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. NAZMİYE ÖZGÜÇ		KABUL
2-DOÇ. DR. A. NUR TİMOR		KABUL
3-YRD. DOÇ. DR. GAYE ERTİN		KABUL
4-YRD. DOÇ. DR. MUHAMMET KAÇMAZ		KABUL
5-YRD. DOÇ. DR. HÜSNİYE DOLDUR		KABUL

Öz

Iğdır şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum Kars Bölümü'nde Iğdır Ovası'nın güneyinde yer almaktadır. Coğrafi konumu, elverişli topoğrafik yapısı (alüvyal dolgulu bir ova), su kaynakları (Aras Nehri ve irili ufaklı diğer akarsular) ve sahip olduğu uygun iklim koşullarıyla geçmişte birçok kavim, devlet ve imparatorluk için önemli bir yaşam sahası olmuş günümüzde de bu özelliğini sürdürmektedir.

Iğdır'da özellikle son 20 yılda yaşanan toplumsal, idari ve iktisadi gelişmeler şehrin mekânsal kullanımında büyük değişimler yaratmıştır. Iğdır'ın 1992'de il olması, güvenlik sorunları nedeniyle kırsal kesimlerden şehir merkezine yönelik göçler, Dilucu sınır kapısının faaliyete geçmesi ve Iğdır Üniversite'sinin açılması şehrin nüfusunun hızla artmasına ve şehrin mekânsal kullanımında önemli değişikliklere yol açmıştır. Iğdır'da kısa sürede ve hızlı bir şekilde gerçekleşen bu değişiklikler doğal süreçten kopuk bir şehirleşmenin ortaya çıkmasına ve bu sayede verimli tarımsal arazilerin hızlı bir şekilde kentsel kullanım alanlara dönüşmesine neden olmuştur.

Iğdır sahip olduğu uygun fiziki koşullarıyla (verimli toprak, su, uygun iklim) çeşitli iktisadi faaliyet kollarının geliştiği bir merkezdir. Tarım, hayvancılık, hizmet ve son yıllarda sanayi sektörü gelişen iktisadi faaliyet kollarıdır. Söz konusu bu iktisadi faaliyetler son yıllarda yaşanan gelişmelerden etkilenmiş, bazı sektörler önemini yitirirken bazıları daha da gelişmiştir.

Abstract

Iğdır is located in the very east of Turkey, just to the south of Iğdır Plain. Throughout history, it has been a significant place for numerous empires, states and clans to live thanks to its geographic position, prosperous topographic structure (alluvial soil), rich water resources (The Aras River and many large and small streams) and convenient weather conditions, and it still keeps these qualities.

The social, governmental, demographic and economical developments especially in the last 20 years have made great changes in the spatial use of the city. The facts that it became a city province in 1992, the city center has received big numbers of immigrants from the rural areas, there opened Dilucu Border Gate, and the government established Iğdır University caused a lot of alterations in the spatial use of the city. As all these changes happened rapidly in a short period of time, the urbanization has been off the natural process, and fertile farm lands have turned to urban areas.

Thanks to its feasible conditionals as a flat plain with fertile farm lands, water, and convenient climate, Iğdır is an important city where various economic sectors have improved. Agriculture, animal husbandry, and service sectors have developed at least on the local scales if not national. All these sectors have been affected by the recent changes, some losing its significance but some gaining more.

Önsöz

Dünya’da örnekleri olduğu gibi ülkemizde de özellikle yakın yıllarda verimli tarımsal niteliklere sahip ovalar hızlı bir şekilde yapılaşmaya maruz kalmışlardır. Ülkemizin önemli ovalarından biri olan Iğdır Ovası’nda da geniş tarımsal araziler hızla tarım dışı kullanımlara maruz kalmak suretiyle kaygı verici bir şekilde yok olmaktadır.

“Iğdır’da Şehirsel Gelişme ve Mekânsal Değişim” konulu yüksek lisans tez çalışmamın amacı Iğdır Ovası üzerinde gelişen Iğdır şehrinin mekânsal gelişimini ve değişimini ortaya koymaktır. Çalışma yapılırken coğrafi yöntem ve teknikler de (arazi çalışması ve elde edilen veriler ışığında harita, grafik, tablo ve fotoğrafların sunulması) kullanılmıştır.

Gerek lisans eğitimim gerekse yüksek lisans eğitimim sırasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve engin coğrafya bilgisiyle bana yol gösteren sayın Prof.Dr. Nazmiye ÖZGÜÇ’e en içten teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve yüksek lisans derslerim ile tez çalışmam sırasında yaptığı yardımlarından dolayı hocam Doç.Dr. Ayşe Nur TİMOR’a, tez danışmanlığımı yapan çalışmalarımın her kademesine yakın ilgi gösteren ve tezin hazırlanması için yaptığı katkılarından dolayı hocam Yard.Doç.Dr. Hüsniye DOLDUR’a çok teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında yardımlarından dolayı Aras Edaş Elektrik Dağıtım A.Ş. Ar-Ge Planlama Etüt Proje Tesis Müdürü Mehmet Salih YULU ve İnşaat Mühendisi Bülent YULU’ya ayrıca teşekkür ederim. Tez çalışmam için gerekli dokümanların sağlanması noktasında bana yardımcı olan Iğdır Belediyesi Başkan Vekili sayın Hüseyin MALK’a başta olmak üzere benim yetişmemde emeği olan değerli anne ve babama, yardımların dolayı İmar İşleri Müdürlüğünde görevli Nezahat BULÇUM’a, değerli katkılarından dolayı arkadaşlarım Burhan TAŞDEMİR, Yasemin SEVGİ, Volkan KAPÇUK, Adem ÇAKMAK ile buradan isimlerini belirtmediğim herkese teşekkür ederim.

Adem YULU

İçindekiler

Öz	III
Abstract	IV
Önsöz	V
İçindekiler	VI
Tablolar Listesi.....	VIII
Şekiller Tablosu	IX
Grafikler Listesi	X
Fotoğraf Listesi	XI
Giriş.....	XI
1.İĞDIR’IN GENEL ÖZELİKLERİ.....	4
1.1.Konum Ve Doğal Özellikler.....	4
1.1.1.Konum	4
1.1.2.Doğal Özellikler	5
1.1.2.1 Jeolojik Yapı.....	5
1.1.2.2. Jeomorfoloji.....	8
1.1.2.3. İklim.....	11
1.1.2.4. Hidrografiya.....	15
1.1.2.5. Toprak.....	17
1.1.2.6. Bitki Örtüsü.....	18
1.2. Kuruluş ve Tarihsel Gelişme	20
2. İĞDIR’DA NÜFUS VE YERLEŞME	25
2.1. Nüfus	25
2.1.1. Nüfusun Geçmişteki Yapısı ve Özellikleri	25

2.1.2. Nüfusun Günümüzdeki Yapısı ve Özellikleri.....	29
2.1.3. Nüfusun Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Özellikleri	30
2.1.4. Göçler.....	32
2.1.4.1. İç Göçler	32
2.1.4.2.Dış Göçler	35
2.2. Yerleşme.....	36
2.2.1.Tarihsel ve Mekânsal Gelişme.....	36
2.2.2. Yerleşmenin Günümüzdeki Özellikleri	45
2.3. Arazi Kullanımı	61
2.3.1. Konut Alanları	61
2.3.2. İş ve Ticaret Alanları	65
2.3.3. Sanayi Alanları	70
2.3.4. Resmi ve İdari Alanlar	72
2.3.5. Eğitim Alanları	74
2.3.6. Sağlık Alanları	76
2.3.7. Yeşil Alanlar	78
3. EKONOMİK FAALİYETLER.....	81
3.1. Tarım	81
3.1.1. Bitkisel Üretim.....	81
3.1.2. Hayvansal Üretim	89
3.2.Ticaret.....	92
3.3. Sanayi	97
3.4. Ulaşım	105
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	118

Tablolar Listesi

Tablo 1: Iğdır'a ait iklim değerleri	12
Tablo 2: Iğdır şehrinde yıllara göre nüfus değişimi	28
Tablo 3: Iğdır'da nüfusun eğitim düzeyi ve cinsiyete göre dağılışı	30
Tablo 4: Iğdır'da nüfusun mahallelere göre dağılımı	47
Tablo 5: Eğitim kurumlarının mahallelere göre dağılımı	74
Tablo 6: Iğdır'da arazi varlığı	82
Tablo 7: Yem ürünleri üretim alanları ve miktarları	83
Tablo 8: Iğdır'da ağaç sayıları ve meyve üretim miktarları	85
Tablo 9: Iğdır'da belli başlı sebze üretim alanları ve üretim miktarları	86
Tablo 10: Iğdır'da üretilen sera ürünleri ve üretim miktarları	87
Tablo 11: Iğdır'da başlıca sanayi kolları, firma adedi ve istihdam sayıları	100
Tablo 12: Iğdır Şehri'nin belli başlı il merkezlerine olan uzaklığı	108
Tablo 13: Iğdır'ın ilçe merkezlerine ve diğer önemli şehirlere olan uzaklığı	109

Şekiller Tablosu

Şekil 1: Iğdır'ın Lokasyonu	4
Şekil 2: Iğdır ve çevresinin jeoloji haritası, MTA.....	7
Şekil 3: Iğdır ve çevresinin morfolojik yapısı.....	9
Şekil 4: Iğdır Şehri'nin yerleşim evrimi	37
Şekil 5: Iğdır'da mahallerin nüfus yoğunlukları.....	47
Şekil 6: Iğdır Şehrinin arazi kullanım haritası	64
Şekil 7: Iğdır ve çevresinin karayolu ulaşım ağı.....	105
Şekil 8: Iğdır ve çevresindeki karayolları ağı	107

Grafikler Listesi

Grafik 1: Iğdır'da görülen rüzgar esme sıklığı	14
Grafik 2: Iğdır şehrinin yıllara göre nüfus artışı, 1927-2011	27
Grafik 3: Iğdır'da nüfusun yaş grupları ve cinsiyete göre dağılımı.....	29
Grafik 4: Iğdır'da nüfusun ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımı, (%)	31
Grafik 5: Iğdır'dan diğer şehirlere olan göçler	33
Grafik 6: Iğdır'ın cinsiyet ve yaş grubuna göre verdiği göç miktarı	34
Grafik 7: Iğdır'da işyerlerinin mahallelere göre dağılımı.....	95

Fotoğraf Listesi

Foto 1: Iğdır Nahçıvan karayoluna kadar gelen lav akıntılarından bir görünüm.....	10
Foto 2: Iğdır-Kars il sınırından Aras Nehrinden bir görünüm	15
Foto 3: Iğdır Yeşil Kuşak Ağaçlandırma sahası	20
Foto 4: Iğdır Ovası'ndan bir görünüm.....	24
Foto 5: Korhan Kalekent'indeki Büyük Kilise'nin kalıntıları	38
Foto 6: Korhan Kalekentte bulunan yaylaklardan bir görünüm.....	40
Foto 7: Cumhuriyet Mahallesi'nde eski konutlardan örnekler	41
Foto 8: Iğdır şehri (Google Earth, 2010).....	46
Foto 9: Iğdır'ın en eski mahallesi Söğütlü'den bir görünüm.....	48
Foto 10: 19.yy sonu ve 20.yy başında inşa edilmiş konutlar, Söğütlü Mahallesi.....	49
Foto 11: Tünay Aydemir Caddesi, 14 Kasım Mahallesi.....	50
Foto 12: Kredi Yurtlar Kurumu inşaatı, 14 Kasım Mahallesi.....	51
Foto 13: Yeni Mahalle'de doğal malzemelerle yapılan eski konutlardan örnekleri...	52
Foto 14: Cumhuriyet Mahallesi'nden bir görünüm	53
Foto 15: Cumhuriyet Mahallesi'nde 1900'lerin başında kalma konutlar ile yakın yıllarda yapılan konutlar	53
Foto 16: Tarımsal sahalarda üzerinde kurulmuş konutlardan örnekler, Kışla Mahallesi	54
Foto 17: Bağlar Mahallesi'nden bir görünüm	55
Foto 18: Topçular Mahallesi'nde son yıllarda yapılan konutlar bir görünüm.....	57
Foto 19: Cumhuriyet ve 7 Kasım Mahallelerini ayıran Kazım Karabekir Caddesi ...	58
Foto 20: Ahıska Türkleri için yapılan konutlar, Konaklı Mahallesi	58
Foto 21: . Tarımsal araziler üzerinde yapılan konutlar, Atatürk Mahallesi	59
Foto 22: Ali Kamerli Mahallesi'nde eski ve yeni konutlardan bir görünüm, sağda modern yapılar solda ise kerpiç yapılar	60
Foto 23: Topçular Mahallesi'nde konutlardan bir görünüm.....	63
Foto 24: Ali Kamerli Mahallesi'ndeki işyerlerinden bir görünüm	66
Foto 25: Son yıllarda yapılan iş merkezleri (Hanlar), Zübeyde Hanım Bulvarı.....	67
Foto 26: Adil Aşırım Çarşısı, Karaağaç Mahallesi	68
Foto 27: Oto galericilerden bir görünüm, Konaklı Mahallesi.....	70
Foto 28: Küçük bir sanayi işletmesi, Şeyh Şamil Caddesi.....	71

Foto 29: Zübeyde Hanım Bulvarı ve Belediye Binası, Bağlar Mahallesi.....	73
Foto 30: Iğdır Üniversitesi rektörlük binası, Cumhuriyet Mahallesi	75
Foto 31: Iğdır Devlet Hastanesi, Kışla Mahallesi	77
Foto 32: Iğdır Kent Ormanı'ndan bir görünüm	79
Foto 33: Valilik Yolu, Topçular Mahallesi	80
Foto 34: Iğdır'daki tarımsal arazilerden bir görünüm, Solda Ali Kamerli Mahallesi sağda ise Hakveyis Mahallesi (Google Earth, 2010)	81
Foto 35: Son yıllarda ekim sahası genişleyen yonca tarlalarından bir görünüm	84
Foto 36: Elma bahçesinden bir görünüm, Kışla Mahallesi	85
Foto 37: Domates tarlasından bir görünüm, Ali Kamerli Mahallesi.....	86
Foto 38: Salatalık üretilen sera, 14 Kasım Mahallesi	87
Foto 39: Son yıllarda yapılan sulama kanallarına bir örnek, Yeni Mahalle.....	89
Foto 40: Mahalleler arasındaki boş araziler büyükbaş hayvanlar için otlak sahaları olarak kullanılmaktadır, 14 Kasım Mahallesi	90
Foto 41: Iğdır'ın en işlek caddelerinden olan İrfan Caddesi'nden bir görünüm	96
Foto 42: Iğdır Belediyesi'nin hazır beton tesislerinden bir görünüm, Kışla Mahallesi	101
Foto 43: Iğdır-Aralık-Nahçıvan karayolundan bir görünüm, Söğütlü Mahallesi	106
Foto 44: Şehir içi ulaşım yollarından biri, Zübeyde Hanım Bulvarı.....	110

Giriş

Şehirlerin ortaya çıkması, gelişmesi ve şehirlerin şehrsel bir kimlik kazanması, sahip olduğu lokasyonun yanı sıra topografya, iklim, toprak ve hidrografya gibi doğal koşullar ile şehir ve şehir çevresindeki demografik gelişmelere bağlı olarak bir gelişim seyri izlemektedir.

Özellikle, 1950'lerden önce Türkiye'nin batısında belirli sahalarda gerçekleşmiş olan şehirleşme olgusu, bunu izleyen yıllarda ülkemizin iç kısımlarında, Karadeniz kıyılarında, güneyinde ve yer yer doğusunda görülmüştür (Tümertekin, 1973:7). Türkiye'nin her yerinde şehirleşme olgusu farklı nedenlere bağlı olarak gelişme göstermiştir. Türkiye'de şehirleşmenin en kolay gerçekleştiği alanlar ovalar olmuştur. Ovalarda tarımla başlayan şehirleşme 1950 sonrasında sanayi ile hızlanmıştır (Doldur, 2003:6).

Çalışma sahamızı oluşturan Iğdır şehri Doğu Anadolu Bölgesi'nin coğrafi sınırları içerisinde yer alan Iğdır Ovası'nın verimli tarım toprakları üzerinde yer almaktadır. Tektonik kökenli, alüvyal dolgulu çöküntü havza niteliğinde olan Iğdır Ovası, farklı jeolojik zamanlarda yaşanan oluşum ve gelişmeler sonucunda meydana gelmiştir. Iğdır şehri bu ovanın güneyinde yer almaktadır.

1970'lerden sonra kırsal sahalardan Iğdır şehir merkezine yönelik olan az miktardaki göçler bunu izleyen yıllarda ekonomik nedenlerle artmıştır. 1990'lardan sonra güvenlik ve ekonomik nedenlerle artış gösteren bu göçler, kırsal sahaların tenhalaşmasına ve şehrsel alanların ise kalabalıklaşmasına neden olmuştur. Özellikle, şehir merkezine yönelik olan bu göçler 1993'ten sonra daha da hız kazanmıştır. Göçlerin yanında, Iğdır'ın il olması, Dilucu sınır kapısının ve üniversitenin açılması Iğdır'ın bir yandan alansal olarak büyümesine neden olurken diğer yandan sosyal, iktisadi ve kültürel açıdan da değişimine neden olmuştur. Iğdır'ın eski şehrsel dokusu da bu gelişmelerden etkilenecek şehir, bugünkü şehrsel kalıbını kazanmıştır. Diğer taraftan, kırsal kesimlerden şehre yönelen ani ve hızlı göçler Iğdır Ovası'nın tarım topraklarının planlamadan uzak hızlı bir şekilde kentsel kullanım alanlarına dönüşmesine neden olmuştur.

Iğdır'ın sahip olduğu doğal özellikler iktisadi faaliyetleri doğrudan etkilemiştir. Şehrin uygun iklim özellikleri, alüvyal dolgulu bir ova üzerinde yer alması ve sahip olduğu su kaynakları tarım ve hayvancılık (Ağrı Dağı ve çevresindeki dağlık kesimlerdeki çayır ve mera sahalarında) faaliyetlerinin gelişmesine neden olmuştur. Tarım ve hayvancılık öteden beri yöre insanının iki temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda kırsal alanlardan şehir merkezine yönelik olan göçler ve yayla yasakları hayvancılık faaliyetlerinin azalmasına neden olurken verimli tarımsal alanların da artan nüfus nedeniyle hızlı bir şekilde yapılaşma ile yok olmasına neden olmakta bu durum da tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Iğdır'ın Ermenistan, Nahçıvan ve İran ile komşu olması şehrin ekonomik potansiyelini güçlendirmektedir. Ancak komşu olduğu devletlerle ticari faaliyetler hala olması gereken noktadan oldukça uzaktır. 1992 yılında Nahçıvan ile Türkiye arasında Dilucu sınır kapısının açılması, Iğdır'da ticari faaliyetleri biraz hızlandırmış olsa da ticari faaliyetler henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Ermenistan ile Alican sınır kapısı ve İran ile Boralan sınır kapıları ise bugün için kapalı durumdadır. Bu kapıların açılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Bölgede son yıllarda gelişme gösteren önemli iktisadi faaliyetlerinden biri de sanayidir. Bitkisel ve hayvansal hammaddeleri işleyen bu sektör, yapımı süren Iğdır Organize Sanayi Bölgesi ile birlikte önümüzdeki yıllarda daha da gelişecektir.

Iğdır ve çevresinde karayolu ulaşımı gerek yolcu gerekse kargo taşımacılığı açısından önemlidir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra bölgede en çok ihmal edilen konulardan biri karayolu ulaşımıdır; ancak özellikle son yıllarda yapılan yollar sayesinde büyük mesafeler kat edilmiştir. 1996 yılında inşaatına başlanan ve 2012'de açılması öngörülen Iğdır Havalimanı ve planlanma aşamasında olan Kars-Iğdır-Aralık-Dilucu Demiryolu Hattı'nın yapılması ile bölgede ulaşım faaliyetlerinde önemli gelişmeler yaşanacaktır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde şehrin coğrafi konumu, doğal özellikleri, kuruluşu ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. İkinci bölümde nüfus ve yerleşmenin geçmişten günümüze kadar gelinen süreçte yaşadığı değişimler ve gelişmeler, bu

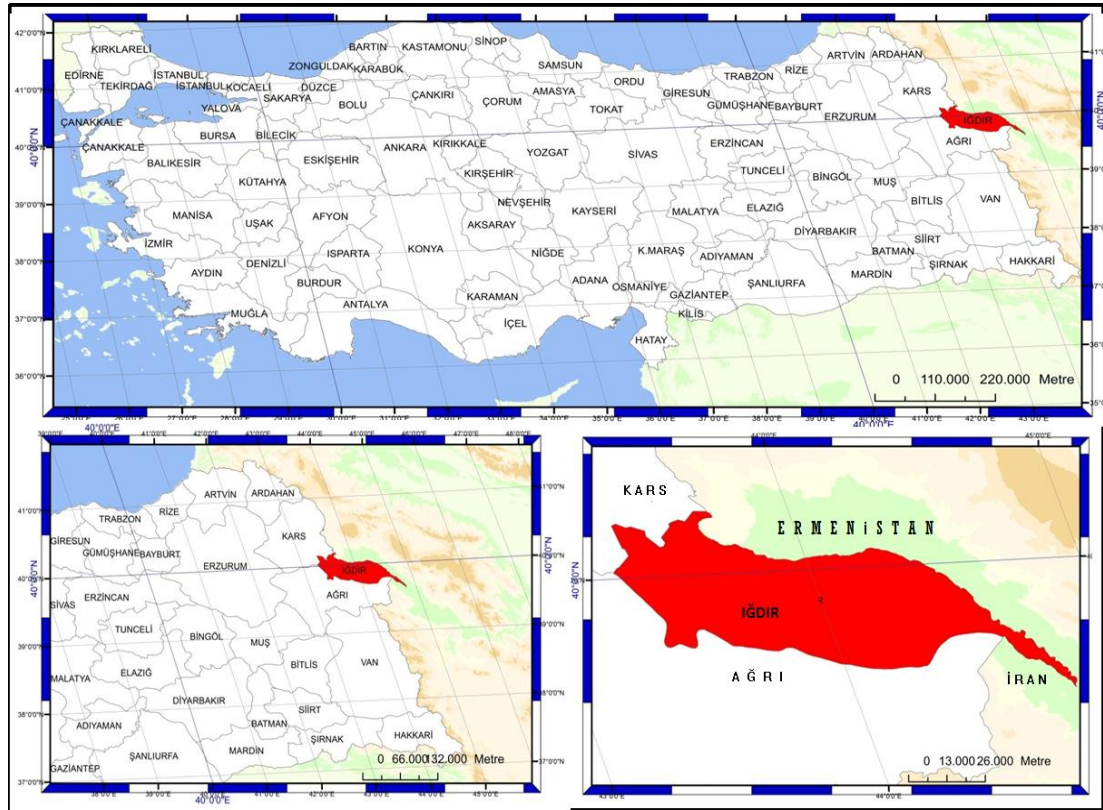
değişme ve gelişmelere paralel olarak nüfus ve yerleşmenin kazanmış olduğu özellikler anlatılmıştır. Ayrıca, nüfusun ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerinin yanı sıra mekânın kullanımı ve şehirselleşme fonksiyonlarının dağılışı incelenmiştir. Tez çalışmasının son bölümünde ise bölgede hakim iktisadi faaliyetlerin neler olduğu anlatılmış, bu faaliyetlerin oluşumu, gelişimi ve dağılışı incelenmiştir. Ayrıca mevcut iktisadi faaliyetlerin temel sorunları ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur.

1.İĞDIR'IN GENEL ÖZELİKLERİ

1.1.Konum Ve Doğal Özellikler

1.1.1.Konum

Iğdır şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum Kars Bölümü'nde yer alan Iğdır ilinin idari merkezi konumundadır. Şehir, kendi adını taşıyan Iğdır Ovası'nın güneyinde yer almaktadır. Aras Nehri, Iğdır ve Erivan Ovası'nı hemen hemen iki eşit parçaya bölerek, kuzey ve kuzeydoğuda Ermenistan ile sınır oluşturmaktadır. Doğu ve güneydoğuda Nahçıvan ve İran ile komşu olan Iğdır, güneyde Ağrı, batı ve kuzeybatıda ise Kars ili ile sınırlanır (Şekil 1).

Şekil 1: Iğdır'ın Lokasyonu

1.1.2.Doğal Özellikler

1.1.2.1 Jeolojik Yapı

Iğdır ve çevresinde hemen hemen bütün jeolojik zamanlara ait araziler ve çok çeşitli kaya grupları yer almaktadır. Iğdır Ovası'nın jeolojik yapısına bakıldığında, en yaşlı formasyonun Paleozoyik zamana ait olduğu görülmektedir. Ağrı Dağı'nın güneyinde Devoniyen devrine ait hafif metamorfizme olmuş tortullara rastlanılmaktadır (Atalay ve diğerleri, 2006: 441). Aynı şekilde Iğdır Ovası'nı güneyden kuşatan Büyük ve Küçük Ağrı volkanik konileri altındaki esas temel, Permiyen, Karbonifer ve Devoniyen formasyonlardan meydana gelmiştir (Yalçınlar, 1976: 231).

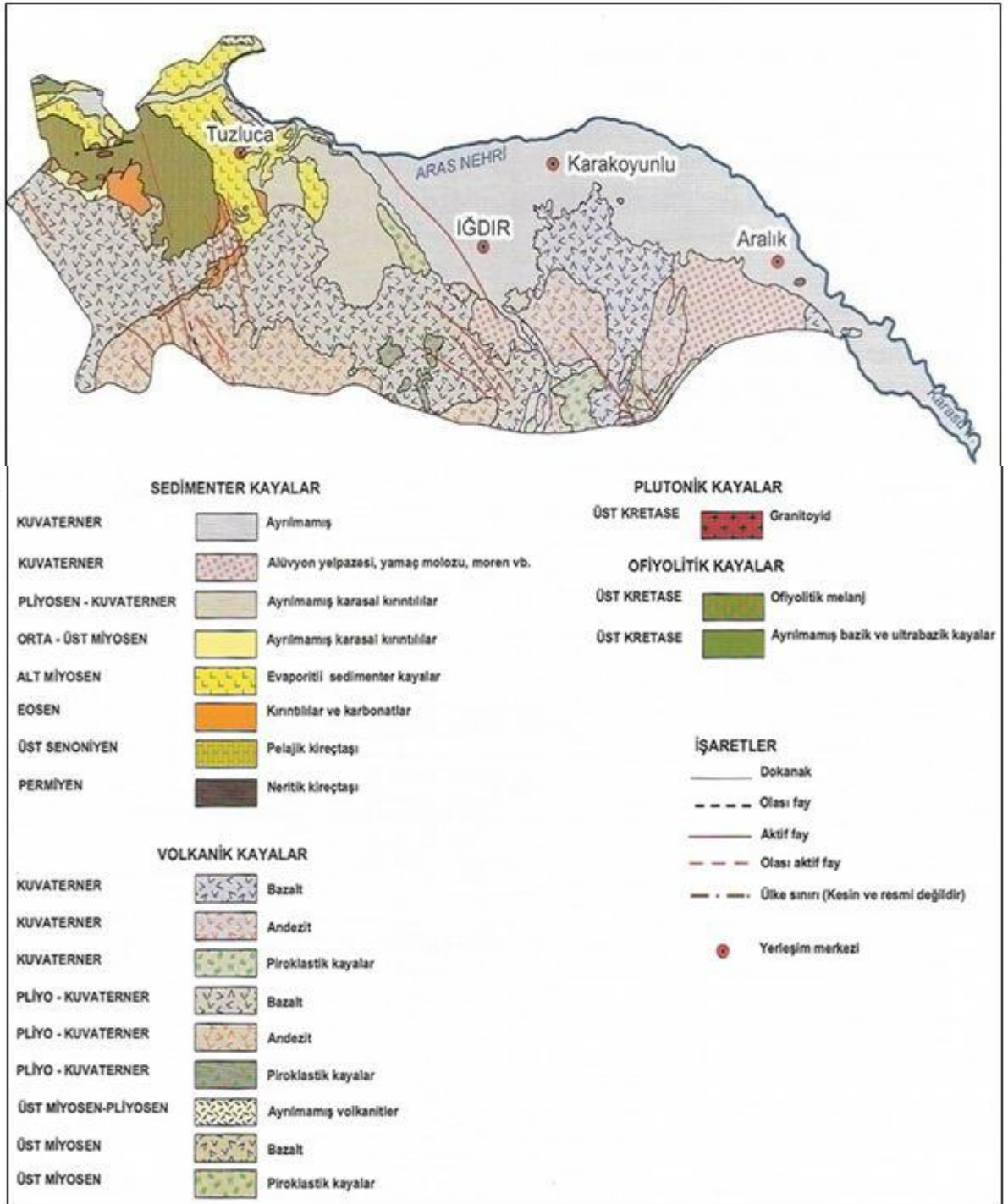
Iğdır Ovası ve çevresinde meydana gelen jeolojik oluşum ve gelişim daha sonraki dönemlerde görülen alçalma ve yükselmelerle sürmüştür. Şöyle ki; Ofiyolitik temel, Mesozoik sonu ya da Tersiyer başlarında Alp Orojenezinin etkisiyle yükselerek su üstüne çıkmıştır. Bunun doğal sonucu olarak Iğdır Ovası'nın güneyi yükselirken, tabanı ise Oligosen'e kadar çökmeye devam etmiştir. Çöken ova tabanına ise denizel Eosen ve Oligosen tortuları çökelmiştir (Alim, 1998:10).

Iğdır Ovası, Oligosen sonunda görülen yükselme ile Miyosen'de kara haline gelmiştir. Ancak Pliyosen'de yeniden görülen alçalma ile ova sübidans bir karakter kazanmıştır. Diğer taraftan, ovada Pliyosen tortullarının artmasına bağlı olarak torbalaşma ve çökmeler daha da belirgin şekilde kendisini göstermiştir. Aras Vadisi'nde yüksek taraçaların bulunması da, bu sahalarda deprenselliği, alçalma ve yükselmelerin günümüze kadar devam ettiğini göstermektedir (Ardos, 1984:35-36).

“Oligosen- Miyosen arazileri, genellikle tuzlu ve jipsli kayalardan oluşur. Bunlar, batıda Çankırı-Sivas arasında başlar, Hafik-Zara-Erzincan, Aşkale ve Kağızman-Iğdır üzerinden doğuya doğru devam eder. Akarsularla göl ortamlarına gelen çözünmüş haldeki tuzlu ve alkali maddeler, suyun buharlaşması ile çökelmiştir. Böylece sıcak ve kurak bu devirde kapalı havzalarda tuzlu, jipsli kayalar oluşmuştur. Hâlihazırda bu alanlardan jips ve kaya tuzu üretilir (Atalay ve diğerleri, 2006: 441).”

Iğdır Ovası ve çevresindeki hareketlilik tarihi süreç içerisinde devam etmiştir. Pliyosenden itibaren başlayan yeni tektonizma hareketleri Kuaterner’de de devam etmiştir. Bu hareketlilik sonucunda ovanın güneyinde doğu-batı yönlü faylar boyunca genç volkanizma hareketleri kendisini göstermiştir. Bununla birlikte Üst Pliyosen’den sonra tekrar kara haline gelen ova, Kuaterner’de de genç orojenik hareketlerle etkinliğini devam ettirmiştir. Bu devirde, ova kimi yerlerde 300 metre kalınlığa ulaşan alüvyonlar sayesinde bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Bu açıdan bakıldığında Iğdır Ovası, hem alüvyal dolgulu çöküntü ova, hem de sübsidans havza niteliğine sahiptir (Ardos, 1984:36). Diğer taraftan, ovanın güneyinde yer alan Büyük ve Küçük Ağrı Dağı, çeşitli süreçlerde gerçekleşen jeolojik gelişmelerin sonucunda bugün ki görünümüne kavuşmuşlardır. Şöyle ki, Pliyosende andezitik-stratovulkanik yapısı oluşmuş, Kuaterner’de de bu dağların bugün ki görünümünü hazırlayan gelişmeler yaşanmıştır (Ketin, 1983:481).

Bilindiği üzere, tektonik çöküntü ovalarının büyük bir kısmı çanak biçimindedir. Bu şekil, çanağın kenarlarının fayların etkisiyle kırılması ve orta kısımlarının çökmesi sonucunda oluşmuştur. Akarsular, çöküntü evresinden sonraki safhalarda çanağa doğru gelerek çanağı doldurmuşlardır. Tabanda biriken enkaz ile çanak dolmaya başlamış ve buna bağlı olarak da çanağın yükseltisi artmıştır. Böylece tektonik çanak-depresyon içinde “tektonik çöküntü ova” meydana gelmiştir. Bu tektonik depresyonların ova haline getirme görevini üstlenen akarsular, çanağı doldurması ve bu çanağın yükseltisini artırmasının yanında başka bir fonksiyon daha üstlenmişlerdir. Şöyle ki, akarsular bu depresyonların bir kısmını dışa bağlayarak açık depresyonlar oluşturmuşlardır (Tunçdilek, 1985:71-72). Buna benzer bir oluşum Iğdır Ovası’nda yaşanmıştır. Ova için oldukça büyük bir öneme sahip olan Aras Nehri’nin, Iğdır Ovası’nın kapalı depresyondan açık depresyon olmasında doğrudan rolü olmuştur. Nitekim Türkiye’nin belli başlı açık havzalarından birisini oluşturan Aras Nehri, Iğdır Ovası’ndan geçtikten sonra, çeşitli güzergâhları izleyerek ülke sınırları dışından Hazar Denizi’ne dökülmektedir.

Şekil 2: Iğdır ve çevresinin jeoloji haritası, MTA

Iğdır Ovası ve çevresini gösteren jeoloji haritası incelendiğinde, Iğdır Ovası'nın genel yüzeyine dağılmış şekilde çeşitli zamanlara ve devirlere ait kayaçların olduğu görülmektedir.

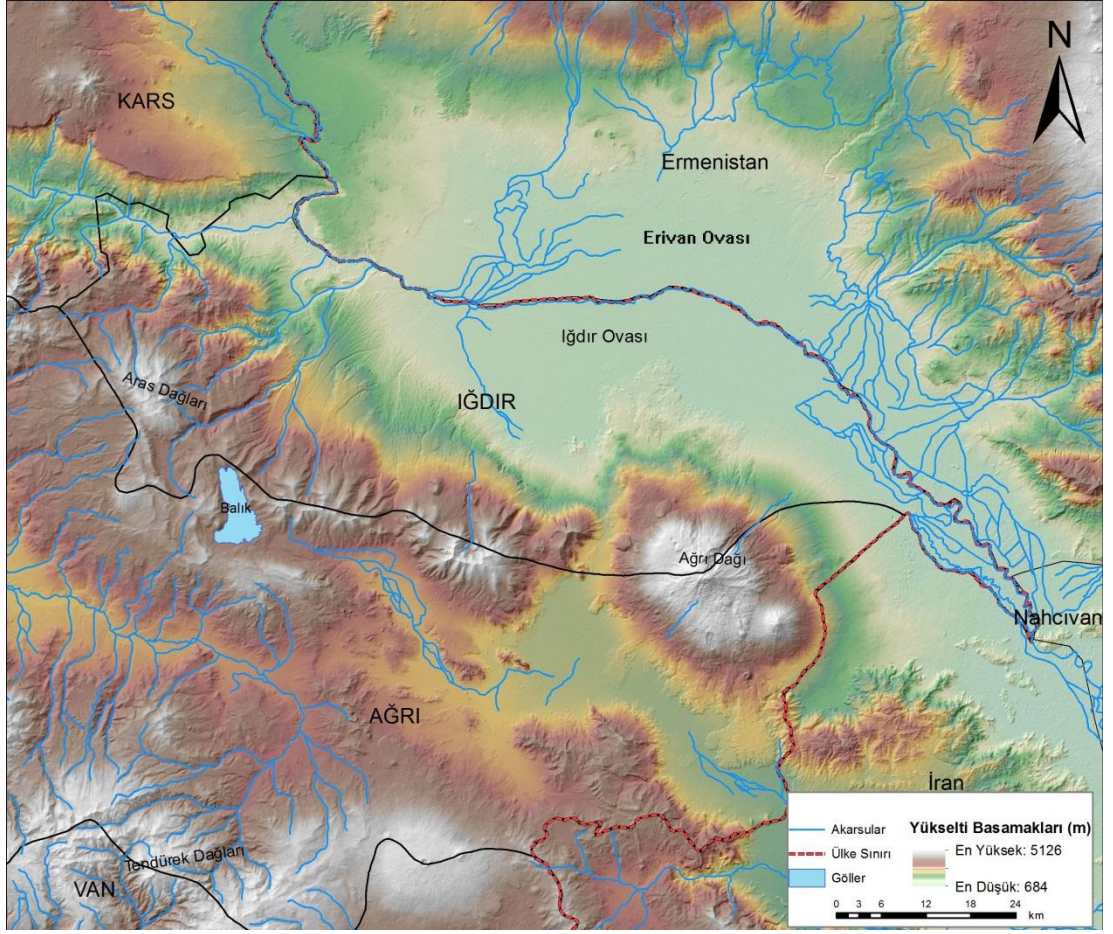
Iğdır ve çevresi “Kuzey Anadolu Deprem Kuşağı” üzerinde yer almaktadır. İkinci derecede deprem kuşağı içinde yer alan çalışma sahasında bulunan epirojenik fay hatların ve çukurlukların çoğu sismik bakımdan aktiftir (Alim,11:1998). Nitekim bölgeye ait jeoloji haritası incelendiğinde, özellikle Iğdır şehrinin batısı başta olmak üzere, şehrin güneyinde aktif fay hatlarına rastlanılmaktadır (Şekil 2).

1.1.2.2. Jeomorfoloji

Doğu Anadolu Bölgesi'ne bir şahsiyet kazandıran ve bu ünitenin temelini oluşturan coğrafi faktörlerin başında yükselti gelmektedir. Bu özellik bölgeyi diğer bölgelerden bir ölçüde ayrı kılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük kısmı yükseltisi 2000 metreyi geçen geniş düzlüklerle kaplıdır. Bu düzlükler, yer yer nispeten dar depresyon ve yüksek dağ sıraları ile kesintiye uğramaktadır (Erinç, 1953:4). Iğdır Ovası da ortalama 840 metre yükseltisi ile bu bölgede bulunan en alçak depresyon sahalarından biridir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda, Aras Nehri vadisi boyunca uzanan depresyonların son halkasını oluşturan sahada bulunan çalışma alanı, esas olarak iki morfolojik üniteden meydana gelmiştir. Biri güneyde adeta bir set gibi uzanan volkanik orijinli yüksek dağlık kütle; diğeri de bu dağlık kütlelerinin kuzeyinde yer alan Iğdır Ovası'dır.

Dağlık alanlar, genel olarak ovanın güneyinde geniş yer tutmaktadır. Ovanın güneyi boyunca kabaca batıdan doğuya doğru Durak Dağı (2811 m), Zor Dağı (3196 m), Pamuk Dağı (2639 m), Büyük Ağı Dağı (5137 m) ve Küçük Ağı Dağı (3896 m) uzanmaktadır. Volkanik kökenli olan bu dağlardan çıkan lavlar, ovanın güneyini kaplamıştır (Şekil 3). Araştırma sahasının kuzey ve güney kesimlerinde yer alan dağlar yarattıkları iklimatik özelliklerle Iğdır'ın beşeri ve ekonomik hayatı üzerinde etkili olmaktadır.

Şekil 3: Iğdır ve çevresinin morfolojik yapısı

Tektonik kökenli, alüvyal dolgulu ve sübsidans havza özelliğine sahip olan Iğdır Ovası, Dil Ovası, Batı ve Doğu Iğdır Ovaları olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Batı Iğdır Ovası 551 km², Doğu Iğdır Ovası 281 km² ve Dil Ovası ise 90 km² yüz ölçümüne sahiptir. Batı Iğdır Ovası, batıda Çalpala Köyü'nden başlayıp doğuda Taşburun Köyü civarında son bulmaktadır. Taşburun Köyü civarında bulunan lav akıntılarından başlayan Doğu Iğdır Ovası ise Ateştepe'ye kadar uzanmaktadır. Batı'da Ateştepe'den başlayan Dil Ovası güneydoğu 'da Aşağı Karasu Çayı ile Aras Nehri'nin birleştiği sahada son bulmaktadır.

Iğdır Ovası'nın güneyinde yer alan Büyük ve Küçük Ağrı Dağı birer strato volkanlarıdır (Tunçdilek, 1987:129). Bu dağlardan çıkan lavlar Iğdır-Doğubayazıt ve

Iğdır-Nahçıvan karayoluna kadar yayılmıştır (Foto 1). Aynı şekilde ovanın güneyinde bulunan diğer dağlardan çıkan lavlar da ovaya doğru akmıştır.

Foto 1: Iğdır Nahçıvan karayoluna kadar gelen lav akıntılarından bir görünüm

Bu durum tabiatıyla ovanın genişliğini de etkilemiştir. Gerçekten de lav akıntıları nedeniyle Iğdır Ovası'nın kuzey-güney yönündeki genişliği kimi yerde daralırken, kimi yerde de genişlemektedir. Şöyle ki, Batı Iğdır Ovası'nın kuzeyinde bulunan Kadıkışlak Köyü ile ovanın güneyinde yer alan Karakuyu Köyü arasındaki alan 19 km kadar genişlemektedir. Bu iki köy arasındaki alan, ovanın en geniş sahasını oluşturmaktadır. Taşburun Köyü'nde 6 km kadar daralan ova alanı, Doğu Iğdır Ovası'nda bulunan Adetli Köyü'nde 15 km'ye kadar genişlemektedir. Ova, buradan Dil Ovası'na doğru tekrar giderek daralmaktadır.

Iğdır Ovası'nın ortalama eğimi % 1,2 civarındadır. Genel eğim, batıdan doğuya ve güneyden kuzeye doğru azalmaktadır. Nitekim ovanın batısında bulunan Çalpala Köyü'nde 910 m olan yükselti, ovanın doğusunda 795 m'ye kadar

düşmektedir. Diğer taraftan, ovanın doğusunda bulunan Kireçtepe ve Ateştepe (60 m) gibi küçük morfolojik üniteler hariç tutulursa ova yüzeyinde engebe oluşturacak kütleler bulunmamaktadır.

1.1.2.3. İklim

Doğu Anadolu Bölgesi'nde sert karasal iklim görülür. Sibiry'a'dan gelen ve ekim ayından sonra bölgede kendisini gösteren Karasal Kutbi Hava Kütleleri nedeniyle kış mevsimi oldukça soğuk ve uzun geçer. Yaz mevsimi ise kısa olmakla birlikte sıcaktır. Relief özellikleri, bölge iklimini etkileyerek farklı yöresel iklim tiplerinin meydana gelmesine neden olmuştur (Alim, 1998:15-16).

Sübsidans karakterli bir depresyon olan Iğdır Ovası, kendisine has iklim koşulları nedeniyle bölgedeki "mikroklima" alanlarından biridir. Iğdır Meteoroloji Müdürlüğü'nün verilerine göre, Iğdır'da görülen yıllık ortalama sıcaklık değerleri ülkemizin güney kesimlerinde görülen yıllık ortalama sıcaklık değerlerine yakındır. Iğdır'ın yıllık sıcaklık ortalaması 12.4 C°'dir. Iğdır Ovası'nda sıcaklık ortalamalarının yüksek olmasında, ovanın depresyon sahasında yer alması, ovayı kuşatan yüksek dağların bulunması ve bölgeyi etkisi altına alan soğuk karakterli hava kütlelerinin etkisinden uzak kalması gibi doğal faktörler etkili olmaktadır.

Iğdır'da ortalama sıcaklık değerleri ilkbaharda artış göstermektedir. Özellikle mart ayında yükselişe geçen sıcaklıklar, temmuz ayına kadar sürekli artmaktadır. Haziran, temmuz, ağustos ve eylül aylarında 20 C° üstünde bir seyir izleyen sıcaklar, özellikle ağustos ayı ile birlikte azalışa geçmektedir. Yaz mevsiminin sonlarında düşüşe geçen sıcaklar, kış mevsiminde en düşük değerlere erişirler (Tablo 1). Iğdır'da en sıcak ay Temmuz olup, sıcaklık ortalaması 33.4 C°, en soğuk ay ocak olup ortalama sıcaklık -7 C°'dir. Tespit edilen en yüksek sıcaklık 12.08.2003'te 42.0 C°, en düşük sıcaklık ise 28.12.2002 tarihinde -30.2 C°'dir.

Tablo 1: Iğdır'a ait iklim değerleri

Meteorolojik Elemanlar	Rasat Süresi (Yıl)	AYLAR												Yıl Ortalaması
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Ortalama sıcaklık (C)	19	-3,6	0,3	7	13,3	17,8	23,1	26,2	25,8	20,3	13,6	5,9	-0,5	12,4
Ortalama yüksek sıcaklık	19	1,2	5,3	13,4	19,6	24,3	29,6	33,4	33,3	28,3	21,8	13	3,7	18,9
Ortalama düşük sıcaklık	19	-7	-4,8	0	6,8	11,1	15,2	18,3	18,6	13	7,5	0,5	-4,4	6,2
Ortalama toplam yağış miktarı (mm)	19	12,8	14,2	23,2	43,1	46,4	31,8	15	9,6	12,9	20,4	19	12,1	260,5
Ortalama kar yağış miktarı (cm)	19	9,9	7	1,2	-	-	-	-	-	-	-	1,9	8,7	2,3

Kaynak: Iğdır Meteoroloji Müdürlüğü, 1990-2009

Iğdır Ovası'nda görülen sıcaklık ortalamaları, ovanın bütün yüzeyine eşit şekilde dağılmamıştır. Sıcaklık, genel olarak doğudan batıya ve kuzeyden güneye doğru azalış göstermektedir. Doğu-batı yönünde yaklaşık olarak 100 km uzanan ovanın, doğu-batı ve güney-kuzey kesimleri arasında sıcaklık farkının görülmesinde, ova yüzeyinde yükselti değerlerinin aynı olmamasının etkisi vardır. Nitekim ovanın batısında bulunan Çalpala Köyü'nde 910 m olan yükselti, ovanın doğusunda 795 m'ye kadar düşmektedir. Aynı şekilde, kuzeyden güneye doğru gidildiğinde de yükselti yavaş yavaş artmakta ve bu durum sıcaklık değerlerini de etkilemektedir.

Iğdır'da don olayları ise kış mevsimi boyunca sıklıkla görülmektedir. İlkbahar başlarında nadiren de olsa don görülmektedir. Bu durum zaman zaman zirai hayatı olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan, Iğdır Ovası'nın güneyindeki dağlık kesimlerde donlu gün sayısı yükselti nedeniyle fazla iken, ova yüzeyinde daha azdır. Iğdır Ovası'nda ortalama yıllık yağış miktarı 260.5 mm olup, yıllık yağış miktarı ülkemizde görülen yıllık yağış ortalamalarının altındadır. Yıllık yağış miktarının diğer bölgelere nazaran az olmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bunlar; Iğdır Ovası'nın bir depresyon sahası olması, ovayı çevreleyen dağlık kütlelerin varlığı ve ovanın deniz etkisinden oldukça uzak olmasıdır. Iğdır Ovası'nda genel olarak mart ayında başlayan yağışlar, mayıs sonu veya haziran başından itibaren azalmaya başlamaktadır. Temmuz, ağustos ve eylül aylarında yağış değerleri minimum seviyeyi bulmaktadır. Özellikle ekim ayından itibaren artan sonbahar yağışları kasım ayında tekrar azalmaktadır. Aralık, ocak ve şubat aylarında ise yağış miktarı birbirine yakın değerler göstermektedir.

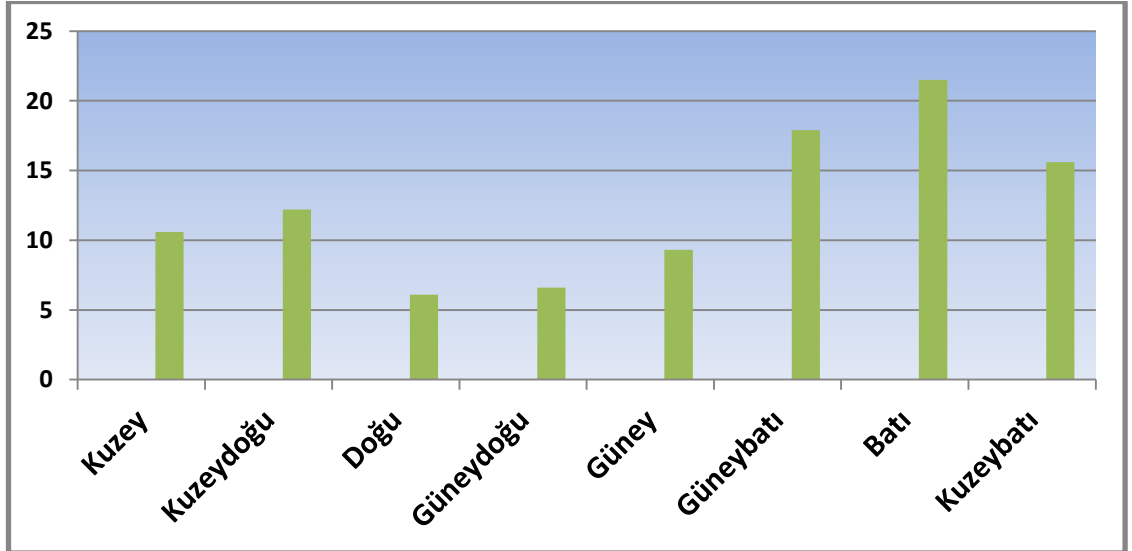
Yaz aylarında yağış miktarının azalması bazı yıllarda ovada kuraklığa neden olsa da bazı yıllar seyrek de olsa yaz mevsiminde de ovada yağışlar görülebilmektedir. Bu yağışlar daha çok kısa süreli şiddetli sağanaklar şeklinde olmaktadır (Güner, 1993:42). Iğdır Ovası'nda buharlaşma, çevre alanlara göre oldukça şiddetlidir. Yaz mevsiminde sıcaklığın yüksek olması, sıcaklığı artırıcı yönde etkili olan rüzgârlar, sahanın bitki örtüsü ve nem bakımından fakir olması gibi faktörler ovada buharlaşmanın fazla olmasına neden olmaktadır. Iğdır'da sisli günler genel olarak sonbahar ve kış mevsiminde toplanmıştır. Yaz mevsiminde ise sis hemen hemen hiç görülmemektedir.

Iğdır Ovası'nda kar yağışları, özellikle aralık, ocak ve şubat aylarında toplanmıştır. Kasım ve mart aylarında çok nadir de olsa kar yağışları meydana gelmektedir. Ovanın güneyini kuşatan dağlık kütlelerin yüksek kesimlere daha fazla kar yağarken, ova yüzeyine daha az kar düşmektedir.

Iğdır Ovası'nda yağışın mekânsal dağılışına baktığımızda, yağışın ovanın bütün yüzeyine aynı miktarda düşmediği görülmektedir. Yağışlar, genelde batıdan doğuya ve güneyden kuzeye doğru azalma göstermektedir. Bu durum, esas olarak yükselti ve sahayı zaman zaman etkileyen hava kütlelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim güneydeki dağlık kesimlerde yükselti faktörüne bağlı olarak yağış miktarı artarken, batıdan doğuya doğru yükseltinin azalmasına bağlı olarak yağış da azalmaktadır.

Iğdır Ovası'nda batı yönlü rüzgarlar hakimdir. Bunu kuzey ve güneyden esen rüzgârlar takip etmektedir. Doğu sektörlü rüzgârlar ise seyrek esmektedir. Rüzgarların esme sıklığı mevsimlere göre değişmektedir (Grafik 1).

Grafik 1: Iğdır'da görülen rüzgar esme sıklığı

Kaynak: Iğdır Meteoroloji Müdürlüğü, 2010

Ovada görülen rüzgârlar, çoğu zaman sıcaklık üzerinde etkili olmaktadır. Kış aylarında dağlık güney kesimden esen rüzgârlar, çoğu zaman hava sıcaklığının

düşmesine neden olmaktadır. Ovada, etkileri çok belirgin olmasa da fön karakterinde yerel rüzgârlar da görülebilmektedir.

1.1.2.4. Hidrografya

Iğdır'ın en önemli su kaynaklarını Aras Nehri, Orta ve Aşağı Karasu Çayı, Yakup ve Karaçomak Deresi ile yeraltı suları oluşturmaktadır.

Güney Kafkasya ve Iğdır'ın en önemli su kaynağı toplam 930 km uzunluğa sahip olan Aras Nehri'dir. Nehrin ülkemizin sınırları içinde kalan uzunluğu 441km iken, Iğdır il sınırları içerisindeki uzunluğu ise 131 km civarındadır (Foto 2).

Foto 2: Iğdır-Kars il sınırından Aras Nehrinden bir görünüm

Kaynağını Bingöl Dağları'ndan alan Aras Nehri, Iğdır ilinin sınırlarına girinceye kadar aldığı birçok kol ile büyümektedir. Nehir, Kuzeydoğu Anadolu sınırları içerisinde bir süre aktıktan sonra Iğdır Ovası'nın batıda bulunan Çalpala Köyü'nden giriş yapmaktadır. Ermenistan, Türkiye ve Nahçıvan arasında hem doğal

hem siyasi sınır oluşturan nehir, güneydoğuya yönelip ülke topraklarını terk ettikten sonra Hazar Denizi'ne dökülür.

Aras Nehri'nin rejimi düzensizdir. İlkbaharda yağışların artması ve eriyen kar sularına bağlı olarak nisan ve mayıs aylarında su debisi maksimum seviyeye ulaşmaktadır. Ancak haziran ayından itibaren nehrin su seviyesi düşmektedir. Ağustos ve eylül aylarında su seviyesi ise minimum düzeye iner. Bu dönemde özellikle, buharlaşmanın fazla olması, nehri besleyecek karların olmaması, yağışların azalması gibi fiziki koşulların yanı sıra nehir suyunun sulama amaçlı kullanımı da su seviyesinin azalmasını neden olmaktadır. Ekim ayında yağışların artmasıyla nehrin su seviyesi tekrar yükselir. Kış mevsiminde ise yağışların kar şeklinde olmasından dolayı su seviyesi düşüktür.

Aras Nehri'nden sonra Iğdır Ovası'nın diğer önemli su kaynaklarından birini de Orta Karasu Çayı oluşturmaktadır. Ağrı Dağı'nın kuzey yamaçlarındaki bazalt çatlaklarından yeryüzüne çıkan bu çay, kendisine katılan diğer kollarla büyümektedir. Doğuya doğru bir süre akan Orta Karasu Çayı Iğdır Ovası'nın doğusunda Aşağı Karasu Çayı'na katılır. Bölgenin bir diğer önemli su kaynağı olan Aşağı Karasu Çayı ise ovanın güneydoğusunda Türkiye ve İran arasında hem doğal hem siyasi sınır oluşturmaktadır. Bu çay, güneydoğuya doğru olan akışının sonunda ise Aras Nehri'ne katılır. Aşağı Karasu Çayı'nın geçtiği sahaların eğimi az olduğu için, bu çay menderes çizerek akmaktadır.

Kaynağını Zor Dağları'ndan alan ve sürekli bir akışa sahip olan Karaçomak Deresi, Iğdır Ovası'nın güneyinde yer alırken, Ağrı Dağı'nın kuzey yamaçlarından doğan Yakup Deresi Ağrı Dağı'ndan gelen kar sularıyla beslenmektedir. Bütün yıl akışa sahip olan bu derelerin dışında, Ağrı Dağı'nın güney kesimlerinde volkanik araziler üzerinde mevsimlik derelere de rastlanılmaktadır. Bunlardan en önemli olanları ise Zuhur ve Cehennem Deresi'dir.

Iğdır Ovası'nın diğer önemli su kaynağını yeraltı suları oluşturmaktadır. Bölgede yağışın az olması yer altı sularını olumsuz yönde etkilerken eriyen kar suları, mevsimlik yağışlar, Aras Nehri ve sulama kanallarından sızan sular yeraltı su kaynaklarının beslenmesini sağlamaktadır.

Yakın geçmişte ovada taban suyunun yükselmesi ve genel eğimin az olması gibi nedenlerden dolayı bazı kesimlerde bataklık alanları bulunmaktaydı. Özellikle

ovanın güneydoğusunda bulunan Erhacı Köyü'ndeki bataklıklar başta olmak üzere ovanın diğer yerlerinde rastlanılan bataklıklar D.S.İ'nin 1969 yılına kadar yaptığı çalışmalarla kurutulmuştur.

Iğdır'da nehir, çay, dere ve yeraltı suları dışında ovanın farklı kesimlerinde dağılmış halde irili ufaklı sazlıklar da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi de Ağrı Dağı'nın kuzey yamaçlarından çıkan yeraltı sularından beslenen ve 1.35 km² alana sahip olan Bulakbaşı sazlığıdır. Ayrıca, özellikle Iğdır Ovası'nın güneyinde geniş yer tutan dağlık sahalarda, Urartular döneminde yapılan ve uzun zaman bölge halkı tarafından kullanılan irili ufaklı çok sayıda gölet yer almaktadır. Bunlar, esas olarak kar, yağmur ve kaynak sularının birleşiminden meydana gelmiştir.

1.1.2.5. Toprak

Iğdır ve çevresinde, geçmişte meydana gelen jeolojik oluşum ve gelişiminin yanı sıra bölgenin sahip olduğu topoğrafik ve iklimik özellikler çerçevesinde bazı toprak tipleri oluşmuştur.

Horizonlaşma göstermeyen ve genç topraklar olarak bilinen azonal topraklar (Atalay,1982:220) Iğdır Ovası'nın geniş yüzeyine dağılmış halde özellikle alüvyal, kolüvyal ve regosal topraklar olarak görülmektedir.

Iğdır Ovası, yer yer volkanitlerle ara tabakalı bir şekilde alüvyonlarla kaplıdır. Ovada bulunan alüvyon toprakların altında genelde Üst Pliyosen'e ait katmanlar yer almaktadır. Alüvyonlar esas olarak kil, kum ve çakıllardan oluşmaktadır. Bu çakılların büyük kısmı volkanik kökenli olduğu gibi bazen serpantin ve kalker çakıları da görülmektedir. Alüvyonlar, ovanın bütün kesimlerinde farklı kalınlığa sahiptir. Ovanın güneydoğusunda 225 metre olan alüvyonların kalınlığı, ovanın doğusunda 300 metreye kadar çıkmaktadır (Ardos, 1984:35). Ovada geniş yer tutan bu azonal toprakların meydana gelmesinde Aras Nehri'nin etkisi büyük olmuştur. Aras Nehri, çeşitli özellikteki malzemeleri ovaya doğru taşımış ve taşımış olduğu bu malzemeleri ova yüzeyinde biriktirerek ovada kalın bir dolgu sahası oluşturmuştur.

Iğdır Ovası'nda görülen alüvyal karakterli topraklar ile bu ovanın güneyinde bulunan dağlık sahalardaki gelişmemiş toprakların bulunduğu alanlar arasında, genel anlamda eğimli yamaçlardan inen ve mevsimlik derelerin getirmiş olduğu birikinti konileri ya da yelpazelerin bulunduğu sahalarda kolüvyal topraklar bulunmaktadır. Ovanın batısında ise horizonlardan mahrum olan Regosal topraklar görülmektedir (Güner, 1993:56).

Iğdır Ovası'nın güneyinde geniş yer tutan dağlık kesimlerde volkanik kökenli ana kayaya bağlı olarak oluşan topraklara rastlanılmaktadır. Toprak oluşumunun yeterince ilerlemediği ve horizonlarda tam olarak meydana gelmediği bu topraklar “intrazonal topraklar” grubuna dahil edilebilir (Güner, 1993: 61).

Iğdır'da tuzlu-alkali topraklar geniş yer tutmaktadır. Öyle ki, ova topraklarının % 37'sinde tuzluluk-alkalilik sorunu ile karşılaşılırken, bu oran ovanın doğusunda bulunan Dil Ovası'nda % 87'e kadar çıkmaktadır (Güner, 1993: 58).

Iğdır'da genel anlamda, açık kahve renkten koyu kahveye ve açık griden siyaha kadar uzanan farklı renklerde topraklar görülmektedir. Drenaj ve havalanma koşullarının uygun olduğu kesimlerde kahverengi renkli topraklar geniş yer tutarken, taban suyu değişimin fazla olduğu sahalarda ise sarımsı renkte topraklar yaygınlık göstermektedir. Drenajın yetersiz olduğu ve alkali özellikteki sahalarda ise genellikle gri ve siyah renkte topraklar bulunmaktadır. Iğdır Ovası'nda kırmızı topraklar az görülmekle birlikte, doğal drenajın kötü olduğu kesimlerde sarı, yeşilimsi, gri ve turuncu renkte toprakların varlığı da söz konusudur (Güner, 1993:57).

1.1.2.6. Bitki Örtüsü

Iğdır ve çevresinde görülen bitki örtüsünün dağılışını ve mevcut bitki örtüsünün özelliklerini iklimik faktörler, topografya şartları, toprak tipleri ve beşeri unsurlar belirlemiştir.

Tektonik bir havza olan Iğdır Ovası, ülkemizin kurak sahaları arasında yer alır ve burada yaygın olarak bozkır bitki örtüsü görülür. Bunun yanında yarı nemli karasal iklim şartlarına bağlı olarak uzun boylu dağ çayırlarına ve çayırlardan meydana gelen zengin otsu bitkilerine rastlanmaktadır. Bu otsu örtünün oluşmasında

yağış ve sıcaklık koşulları etkili olmaktadır. Nitekim, nisan ayında ortaya çıkan bu otsu bitkiler ağustos ayının başlarında kurumaya başlamaktadır (Atalay ve diğerleri, 2006: 469-471).

Iğdır'da etkili olan iklim ve görülen toprak tiplerine bağlı olarak çok farklı otsu bitkilere rastlanılmaktadır. Bunlar; step sahalarda karanfil, çöven, salkım çiçeği, civanperçemi, peygamber çiçeği, sığırdili, ballıbaba, dağ reyhanı, sütleğen, emzik otu, soğan, ayrikotuna rastlanırken akarsu kenarları gibi nemli kesimlerde ise ağırlıklı olarak kamış, ayrikotu, hasırotu, çiçekli hasırotu, bağa, çuha otu, yavşan, andız otu, asker gülü, böğürtlen gibi otsu bitkiler yaygınlık göstermektedir.

Toprağın yapısı da bitki örtüsü üzerinde etkili olmuştur. Tuzlu ve alkali toprakların yaygın olduğu sahalarda genel olarak tuzcul bitkilere rastlanılmaktadır.

Orta Çağ'da Ağrı Dağı'nı tasvir eden bir Arap coğrafyacısı, dağın gür ormanlarla kaplı olduğunu söylemektedir (Erinç: 1953:32). Günümüzde ise Iğdır ve çevresinde orman ve fundalık alanlar yok denecek kadar azdır. Mevcut orman ve fundalıkların kapladığı alan yaklaşık olarak 2232 ha'dır. Büyük ve Küçük Ağrı Dağı arasında ve Korhan Yaylası'nın yukarı kesimlerinde yaklaşık olarak 162 ha doğal bozuk baltalık orman bulunmaktadır. Ağrı Dağı'nın eteklerinde yer alan ormanlık sahaların az olması yağış ve sıcaklık şartlarının ağaç yetişmesine elverişsiz olmasından öte, insanların yüzyıllardır süren ormanları yok etmesinin bir sonucudur. Diğer taraftan, Iğdır'da çayır ve meraların kapladığı alan yaklaşık olarak 146.570 ha'dır. Çayır ve mera sahaları, özellikle Büyük ve Küçük Ağrı Dağı'nın çevresi başta olmak üzere Iğdır Ovası'nın batısında yer alan Tuzluca ve ovanın güneyinde yer alan dağlık alanlarda geniş yer kaplamaktadır.

Iğdır İl Çevre ve Orman Müdürlüğü tarafından 2005 yılından beri Iğdır ve çevresinde yaklaşık olarak 5000 ha alan "Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrol Çalışmaları" adı altında başta Karaçam, Sedir, Boz Ardıç olmak üzere Badem, Ceviz, Akasya, Dişbudak, Mahlep, Meşe, Aylantus, İğde fidan türleri dikilmiştir.

2005'ten beri Iğdır'da yeni ormanlık alanlar yaratma çalışmaları şehrin girişinde bulunan Çalpala Köyü'nün yakınlarında "Iğdır Yeşil Kuşak Ağaçlandırma Projesi" çerçevesinde sürdürülmektedir.

Foto 3: Iğdır Yeşil Kuşak Ağaçlandırma sahası

Bu proje, 100 ha genişliğinde bir alanı kapsamaktadır. Ovası'nın batısında kalan bu alana başta akasya, akçaağaç, karaağaç, çınar, söğüt, dişbudak, sarıçam, karaçam ve sedir olmak üzere bölge iklimine uyum sağlamış 24 türde 150 bin fidanlar dikilmiştir (Foto 3).

1.2. Kuruluş ve Tarihsel Gelişme

Iğdır ve çevresi, bulunduğu stratejik konumunun yanı sıra, sahip olduğu zengin su kaynakları, verimli topraklar, uygun iklimik ve topoğrafik özelliklerinden dolayı, geçmişten günümüze kadar birçok kavim, devlet ve imparatorluk için önemli bir yaşam alanı olmuştur.

M.Ö.3000'de Iğdır ve çevresini de içine alan bölgede yaşayan Hurriler daha sonra geniş bir coğrafi sahaya yayılmışlardır. M.Ö.1200'lerde bölgeye Hattiler egemen olmuş, ancak onların yıkılmasıyla birlikte buralarda birçok beylik ortaya çıkmıştır (Çetinkaya,1996: 6-11).

Urartular, M.Ö.9-6. yüzyıllar arasında Iğdır ve çevresinin de dahil olduğu geniş bir coğrafi sahada hakimiyet kurmuşlardır (Belli, 2009:3). Urartular, bölgede iktisadi ve bayındırlık alanları başta olmak üzere pek çok alanda bölgeyi kalkındırmışlar ve günümüze kadar kalan izler bırakmışlardır. Bugün bile yöre halkı tarafından kullanılan kanal ve yapıların bir kısmı bu döneme aittir. Yine merkeze bağlı Melekli Beldesi'nin sınırları içindeki Kültepe'de 1913 yılında yapılan kazılar sonucunda Urartulara ait mezarlar bulunmuştur. Bu mezarlarda Urartulara ait süs eşyaları, silahlar, mühürlerin yanı sıra ölülerin yakılması sonrası bunların küllerinin içine konulduğu kaplar ortaya çıkarılmıştır.

Urartuların zayıflayıp yıkılmalarıyla, Sakalar bu devletin yerini almıştır. İran ve Ön Asya'da (M.Ö. 653-625) kısa bir zaman hâkimiyet kuran Sakalar, daha sonra Anadolu'nun doğu ve kuzeydoğu sahalarına yerleşmişlerdir. Iğdır ve çevresinde kısa bir süre hakimiyet kuran Sakalardan da geriye bugün de kullanılan yerleşim yerleri adları kalmıştır. Bunlardan bazıları; Kızılzakir, Pırsak (Pırsak), Sükü, Sökütlü, Sinek (Siunik / sunik), Kenzek (Kanzak) Kağın (Kağnılı) köyleri dir (Çetinkaya, 1996:20-21).

Tarihi süreç içerisinde Ön Asya'daki istikrarsızlığın yanı sıra, Orta Asya'daki karışıklıklar, saldırılar ve baskılar Iğdır ve çevresinde farklı devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan Medlerin, M.Ö. 550 yılında yıkılmasıyla eskiden Medlerin sahip olduğu Ermenistan, Azerbaycan ve Anadolu'nun doğu kısmı Perslerin eline geçmiştir. Büyük İskender'in Asya seferiyle el değiştiren topraklarda daha sonra Selevkoslu Kralığı kurulmuştur. Selevkoslular'ın parçalanmasından sonra Aras Irmağı'nın civarında Artaksias Kralığı kurulmuştur (M.Ö.188). Bu sahalar, daha sonra Arsaklı İmparatorluğu ve Romalılar arasındaki mücadeleler neticesinde sürekli el değiştiren tampon bir bölge haline gelmiştir. Anadolu ve Kafkasların dağlık yapısının yanında, baskılar ve saldırılarla dağılan büyük devletlerin yarattığı istikrarsızlık, bölgede feodal yapıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Böylece uzun yıllar boyunca feodal yapılar Iğdır ve çevresinde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Çetinkaya, 1996: 21-31).

M.S.439'da Küçük Arsaklı Devletinin tarih sahnesinden silinmesinden sonra Iğdır ve çevresi Sasaniler'in eline geçmiştir. Sasaniler, önce Oğuzlar daha sonra da Bizanslılar ile yaptıkları savaşları kaybetmişlerdir. M.S.638 yılında İslam ordularının Aras boylarına gelmesiyle Hristiyan ve Müslüman unsurlar arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Iğdır ve çevresi, Selçukluların eline geçene kadar birkaç defa Arap ve Bizanslar arasında el değiştirmiştir (Iğdır Valiliği, 1998: 21). Anadolu coğrafyası, sahip olduğu doğal özelliklerinden dolayı yerleşmeye oldukça uygun idi. Bu yüzden çeşitli nedenlerle Orta Asya'dan gelen büyük nüfus gruplarına ev sahipliği yapıyordu. Genellikle doğudan batıya yönelik olan bu göçlerle Anadolu'nun etnik, dini, kültür ve sosyal yapısı çeşitlenmiştir. Batıda geniş bir hâkimiyet sahası olan Bizanslılar bulunmaktaydı. Selçuklular da Orta Asya'dan gelen göçlerle beslenmesi ve planlı bir iskân politikası ile bölgede etkin bir güç haline gelmişti. Iğdır, bu açıdan Selçukluların bölgede varlıklarını sağlamlaştırması adına önemli bir yer olmuştu. Çünkü Anadolu'yu besleyen göçlerin geçiş güzergâhında bulunması ise Iğdır'a ayrı stratejik bir önem katıyordu. Selçuklular, Bizanslıların bölgedeki zayıflığından faydalanıp, 1064 yılında Iğdır ve çevresini ele geçirmişlerdir. Bu sahalar, daha sonraki yıllarda tekrar el değiştirmiştir. 1131-1227 yılları arasında Iğdır ve çevresine Aras Dilmaçlıları hakim olmuştur (Çetinkaya, 1996: 54-64).

Moğolların güçlenip doğudan batıya olan ilerleyişleri Kafkasya, Anadolu ve İran'daki mevcut yapıları etkilemiştir. Nitekim, Cengiz'in komutanları, batıdaki önemli yerleri fethettikten sonra Iğdır ve çevresi Moğolların egemenliği altına girmiştir. Sonraki dönemlerde Iğdır ve çevresi sürekli olarak el değiştirmeye devam etmiş 1238-1256 yılları arasında Cengizler, 1256-1355'li yılları arasında da İlhanlılar bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Daha sonra Karakoyunlular bölgeye hakim olmuşlardır. Karakoyunlulardan günümüze kalan kültürel değerler arasında; Iğdır'ın üç ilçesinden biri olan Karakoyunlu ilçesi, Aralık ve Tuzluca ilçelerinde bulunan Karakoyunlu köylerin isimleri ve birçok köyde rastlanılan koyun-koç heykel mezarlar bulunmaktadır. Karakoyunlu Devleti'nden sonra 1469 yılında Akkoyunlular Iğdır ve çevresine egemen olmuşlardır. Akkoyunlular, Iğdır ve

çevresini Safeviler'in bölgeyi ele geçirmelerine kadar ellerinde tutmuşlardır (Çetinkaya, 1996: 63-84)

Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında yapılan Çaldıran savaşı (1514) neticesinde Doğu Anadolu Bölgesi Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Kısa bir süre bölgede yönetim boşluğu yaşanmıştır. Ancak, 1583 yılında Erivan şehrinin alınması ile daha sonra Erivan eyaleti kuruldu. Aralık, Tuzluca ve Iğdır, idari yönden Aralık kazası (ilçe) ismiyle Erivan eyaletine bağlandı (Iğdır Valiliği, 1998: 22).

Erivan'ın alınmasıyla, Iğdır ve çevresi, Osmanlı İmparatorluğuna bağlandı; ancak 1604 yılında Safeviler buraları tekrar geri aldılar. Nitekim 1612 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Erivan Safeviler'in bırakıldı. Safeviler'in doğuda Osmanlı İmparatorluğu'nu sürekli meşgul etmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'na zarar vermeleri nedeniyle, IV Murat I. İran seferine çıktı. IV Murat 1635 yılında Erivan'ı almasına rağmen hastalığı nedeniyle İstanbul'a geri dönmek zorunda kaldı. Böylece Erivan şehri aynı yıl tekrar Safeviler'in hâkimiyeti altına girdi. Osmanlıların doğuya yaptığı seferler neticesinde, 1724 yılında Erivan alınmış, nihayetinde de Iğdır ve çevresi yine Erivan'a bağlanmıştır. Bölge, 1828 yılına kadar Turgutlu- Revan Hanları tarafından idare edildi. Osmanlı Devleti'nin eski gücünden mahrum olması, İran'da istikrarın olmayışı bunun yanında Rusya'nın politikaları, bölgedeki dengeleri etkilemişti. 1827'de Erivan işgal edildi ve Ruslarla İranlılar arasında yapılan Türkmen Çay Antlaşması'yla Erivan Ruslara bırakıldı. 1868'de Erivan yedi kazaya ayrılırken, bu yeni kazalardan birini Sürmeli Kazası (Iğdır, Tuzluca, Aralık) oluşturmuştur. Sürmeli Sancağı, 90 yıla yakın Çarlık Rusya'nın hâkimiyeti altında kaldı. Osmanlı Devletinin, Birinci Dünya Savaşında yenilmesi ve akabinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla, Osmanlı Ordusu bölgeden çekilirken, bunun yanında Ermeni kuvvetlerinin hareket sahası genişlemişti. Ermeni kuvvetlerinin faaliyetleri hızlanmış, bölgede can ve mal güvenliği tehlikeye girmişti. Bunun üzerine Sürmeli kazası, Şerür, Ecmiyadzin, Nahçıvan ve Revan'ın güney bölgelerindeki halkın ileri gelenleri toplandılar. Temsilcilerin yaptıkları müzakereler neticesinde 3 Kasım 1918'de Aras Türk Cumhuriyeti kuruldu. Bu devletin temel

kuruluş amacı Ermeni işgaline ve katliamına karşı yöre halkını ve yurtlarını korumaktı (Çetinkaya, 1996: 90-104).

Foto 4: Iğdır Ovası'ndan bir görünüm

Ermenilerin doğudaki yıkıcı faaliyetleri üzerine, Kazım Karabekir Şark cephesi için hazırlıklara başlamıştı. Şark cephesinin açılmasıyla beraber Kazım Karabekir komutasındaki kuvvetler, 14 Kasım 1920 tarihinde Iğdır ve çevresini Ermeni tehdidinden kurtarmıştır. 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması'yla Iğdır resmen kurtarılmıştır (Iğdır Valiliği, 1998: 22-26). Böylece, Aras Nehri'nin güneyi Iğdır Ovası olarak Türkiye'de, nehrin kuzeyi de Erivan Ovası olarak Ermenistan tarafında kalmıştır (Foto 4).

2. İĞDIR'DA NÜFUS VE YERLEŞME

2.1. Nüfus

2.1.1. Nüfusun Geçmişteki Yapısı ve Özellikleri

İğdir ve çevresine ilk yerleşmenin Orta Asya'dan gelen Hurriler tarafından oluşturulduğu sanılmaktadır. Daha sonraki zamanlarda sırasıyla M.Ö 800'lerde Urartular, Sakalar, Aksaklılar, Sasaniler, Araplar ve Bizanslılar belirli bir dönem bu bölgede varlık göstermişlerdir (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009: 18).

1071 Malazgirt Savaşı'ndan önce İğdir ve çevresinde ağırlıklı olarak Ermeniler yaşamaktaydı. Ermeniler, Bizanslılar tarafından bölgeden zorla göç ettirilince, bölge nüfus açısından tenhalaşmıştı (Güner, 1997: 129).

Ağrı Dağı ve çevresi, Orta Asya ile Kafkasya'nın geçiş güzergahı üzerinde bulunması nedeniyle buraya değişik dönemlerde göçler olmuştur. Bu göçler, tarih boyunca Nahçıvan'dan Erzurum vasıtasıyla Orta Anadolu'ya ya da Güney Kafkaslardan Yukarı Mezopotamya'ya doğru olmuştur (Başaran ve diğerleri 2008: 74). Nitekim, 1210'larda Anadolu'ya göç eden 50 bin çadırılık Kayı Oymağı'nın büyük bir kısmı Ertuğrul Gazi önderliğinde İğdir Ovası'na yerleşmişti. Ancak daha sonra bunların bir kısmı yine Ertuğrul Gazi önderliğinde 400 çadırılık bir grupla Söğüt'e göç etmiştir (Çetinkaya, 1996: 126).

Selçuklular, 1064 yılında İğdir ve çevresini ele geçirmişlerdir (Çetinkaya, 1996: 58). Selçuklulardan sonra sırasıyla İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi devletleri İğdir'a hakim olmuşlardır. Yavuz Sultan Selim döneminde ise yapılan Çaldıran Savaşı sonrasında bu sahalar Osmanlıların egemenliği altına girmiştir (Güner, 1997: 129). Diğer taraftan bölgede siyasi istikrarsızlığın hakim olması, bu sahaların demografik açıdan olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.

İğdir'in demografik yapısıyla ilgili somut verilere 16 yy'da rastlamaktayız. Osmanlı Devleti'nin 1590 yılına ait kayıtlarına göre İğdir, Erivan, Nahçıvan ve Şüregel'de toplam 120.000 kişi yaşamaktaydı. 1728'de ise bölgenin nüfusu 183.000'e yükselmişti (Kızılkaya, 2007: 302).

Türkmençay Antlaşması (1828) ile Iğdır ve çevresi Rus hâkimiyeti altına girmişti. Rusların bölgede varlıklarını daimi etme gayesi, Rusları, bölgede idari ve demografik yapıyı yeniden düzenlemeye sevk etmiştir. Yapılan ilk düzenlemelerden biri resmi dilin değiştirilmesidir. Daha önce Farsça olan resmi dil, 1840 yılında Rusça olmuştur. Ruslar, Ermeni nüfusunu Erivan'a çekmek için bir dizi teşvikler sunmuşlardır. Bunun neticesinde İran, Doğubayazıt, Kars başta olmak üzere birçok yerden Erivan'a Ermeni göçü yaşanmıştır. Bunların yerleştiği yerlerin çoğu da Müslüman nüfusun daha önceki daimi yerleşim sahalarına olmuştur. Ayrıca Ruslar, bölgenin idari yapısını 1872'de yeniden şekillendirmişlerdir. Nitekim Iğdır ve çevresi, bu tarihte Sürmeli kazası olarak Erivan'a bağlanmıştır (Kızılkaya, 2007: 303-307). Diğer taraftan, Rus yönetiminin Iğdır'da hakim olduğu dönemde burada Ermeniler, Yezidi Kürtleri, Azeri Türkleri ve Müslüman Kürtler bir arada yaşıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında Iğdır ve çevresi gerek etnik gerekse dini bakımdan oldukça çeşitlilik göstermekteydi.

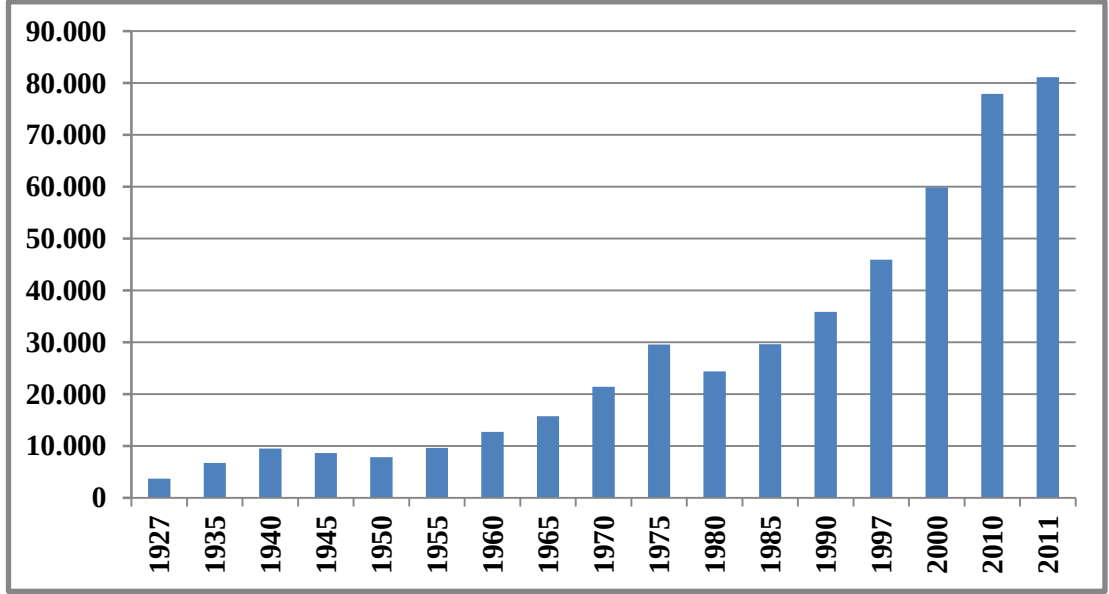
Ruslar, Iğdır ve çevresini ele geçirmelerinden sonra burada bir dizi nüfus sayımı yapmışlardır. 28 Ocak 1897 yılında yapılan nüfus sayımına göre Iğdır ve çevresinde 88.844 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir (Güner, 1993:69). 1908 yılında Ruslar tarafından yapılan yeni nüfus sayımına göre Iğdır ve çevresinde yaşayanların sayısı 91.141'e çıkmıştır. Bu nüfus sayımının önemli noktalarından biri, kadın nüfusunun toplam nüfusun dışında tutulmasıdır (Güner, 1997:130-131). 1908 ve 1916 yılları arasında yaşanan Rus işgali nedeniyle bölgede nüfus miktarında değişimler görülmüştür. Nitekim, Rus kayıtlarına göre 1916 yılında Iğdır ve çevresinde nüfus miktarı 87.253'e kadar düşmüştür (Güner, 1993: 69).

1920 yılında işgalden kurtulan Iğdır, 1923 yılında idari açıdan ilçe yapılmıştır. “1927 yılında Iğdır kazası Bayazıt vilayetinin kazalarından biridir. 1934 yılına kadar Bayazıt vilayetine bağlı kalan Iğdır, bu tarihte yapılan düzenleme ile Kars iline bağlanmıştır (Yuca ve diğerleri, 2010: 192)”.

Türkiye’de 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Iğdır’ın nüfusu 3.716 idi. 1927’den 1940’a kadar geline süre zarfında ise nüfus sürekli olarak artarak 9.465’e yükselmişti (Grafik 2). Geçen 13 yıllık süre zarfında nüfusun iki katından fazla artış göstermesinde esas olarak doğal nüfus artışının yanı sıra İran’dan gelen bazı aşiretler ile Erivan’dan ve çevre illerden Iğdır’a yönelik bazı göçler bu nüfus artışında etkisi

olmuştur. Aynı şekilde uzak coğrafi sahalardan da Iğdır'a yönelik göçler yaşanmıştır. Nitekim, 1937 yılında Bulgaristan'dan getirilip Iğdır'a yerleştirilen 400 hane ile Iğdır'ın nüfusu bir anda 2000 kadar artırmıştır.

Grafik 2: Iğdır şehrinin yıllara göre nüfus artışı, 1927-2011

Kaynak: TÜİK, 2011

2.Dünya Savaşı nedeniyle erkeklerin silah altına alınması ve Iğdır'da bulunan askeri birliklerin farklı yere nakledilmeleriyle nedeniyle 1940-1950 yılları arasında nüfus miktarında azalma görülmüştür. 1940 yılında 9.465 olan nüfus miktarı, 1950'ye gelindiğinde 7.836'ya düşmüştür. Iğdır'da nüfus 1960 yılından sonra ilk defa 10.000'i geçerek 12.730'a yükselmiştir. Şehir merkezinde görülen bu nüfus artışının esas nedenleri, doğum oranındaki artışın yanı sıra kırsal kesimlerdeki nüfusun özellikle ekonomik nedenlerden dolayı, daha iyi olanaklara sahip şehir merkezine göç etmesidir. Çünkü kırsal kesimin içinde bulunduğu olumsuz toplumsal ve ekonomik şartların etkisiyle kırsal alanlardan merkezlere doğru göçler kendisini göstermişti. Bunun yanında bölgenin fiziki yapısında yapılan iyileştirmeler, sahada uzun vadede nüfus artışını olumlu yönde etkilemiştir. Batı Iğdır Ovası'nın sulamaya açılması ve geniş çorak arazilerin tarıma açılması bu döneme rastlar. Ayrıca Erivan'dan sayısı tam olarak bilinmese de Iğdır'a yönelik göçler de bu dönemde

nüfusun artmasını sağlamıştır. 1975 yılında 29.542 olan şehir nüfusu, 1980 yılına gelindiğinde 24.352'ye düşmüştür (Tablo 2). 1980 yılındaki askeri müdahale sonrasında nüfus tekrar artmaya başlamıştır. Hiç kuşkusuz bunda bölgedeki asayişin sağlanmasının rolü büyük olmuştur.

Tablo 2: Iğdır şehrinde yıllara göre nüfus değişimi

Yıl	Nüfus	Artış Oranı (%)	Yıl	Nüfus	Artış Oranı (%)
1927	3.716	-	1975	29.542	37,9
1935	6.737	81,3	1980	24.352	-17,7
1940	9.465	40,5	1985	29.640	21
1945	8.644	-8,6	1990	35.858	17,3
1950	7.836	-9,5	2000	59.880	66,9
1955	9.646	23,6	2007	75.917	26,7
1960	12.730	32	2010	77.917	2,6
1965	15.701	23,3	2011	81.162	4,1
1970	21.420	36,4	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 2011

Iğdır şehrinde 1980'den günümüze doğru gelindiğinde nüfusun hızla arttığı görülmüştür. Bunda yukarıda da belirtildiği gibi ülke genelinde olduğu gibi Iğdır'da da asayişin sağlanması etkili olmuştur. Ayrıca doğal nüfus artışının yanı sıra Iğdır şehir merkezine özellikle Kağızman, Tuzluca, Doğubayazıt, Diyadin, Aralık ve Karakoyunlu gibi ilçelerden önemli miktarda göçler yaşanmıştır. Bu göçlerin tabii sonucu olarak şehir merkezinde nüfus artmıştır.

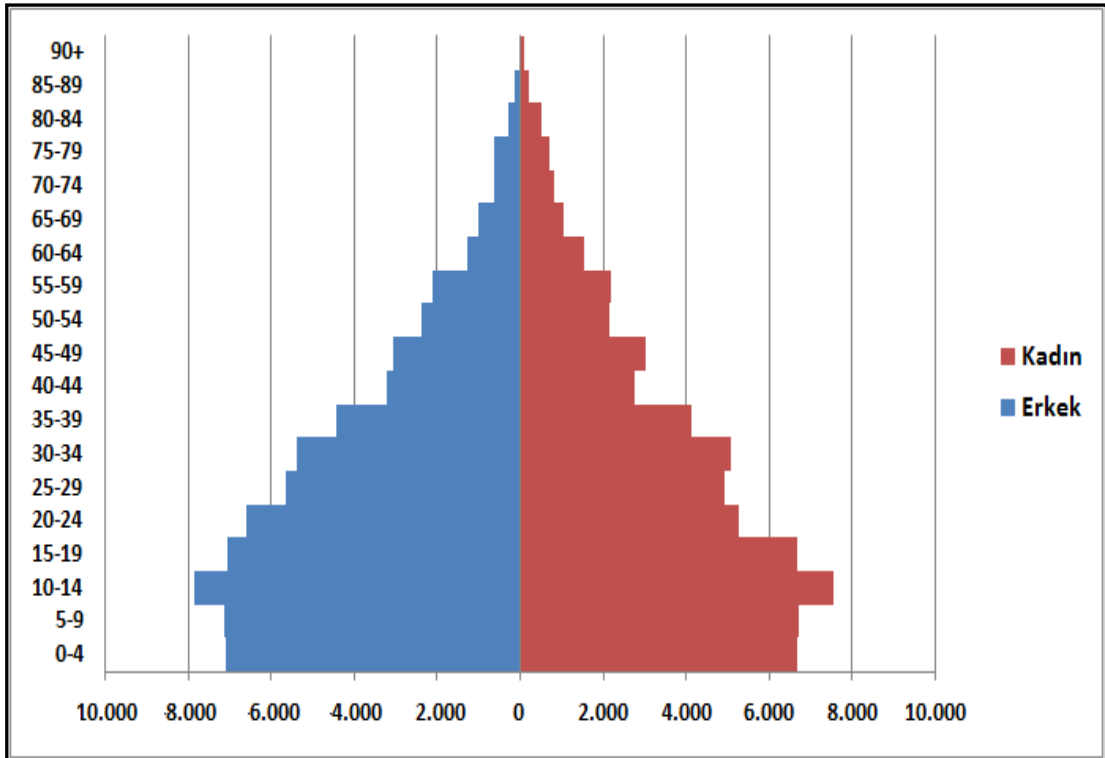
Iğdır'da 1985 yılında 29.640 olan nüfus, 2011 yılına kadar geline sürede 51.522 kişi artarak toplam 81.162'ye yükselmiştir. 1990'lı yılların başında, güvenlik gerekçeleriyle köylerin ve mezraların boşaltılması kırsal sahalardan şehrsel alanlara yönelik göçleri hızlandırmıştır. Bu göçlerin çoğu Iğdır şehir merkezine olmuş ve verimli tarımsal alanların hızla yapılaşmasına neden olmuştur. Ayrıca 1992 yılında Iğdır'ın il olması, aynı yıl Nahçıvan ve Türkiye arasında başlayan sınır ticareti, 1995 yılında Iğdır Meslek Yüksek Okulu'nun açılması ve doğal nüfus artışına bağlı olarak Iğdır şehrinin nüfusu kısa sürede katlanarak artmıştır.

2.1.2. Nüfusun Günümüzdeki Yapısı ve Özellikleri

“Belirli bir mekândaki nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş gruplarına göre durumu ve özellikle çalışabilir ya da faal nüfus olarak adlandırılan 15-65 yaş arasındaki nüfus miktarları iş gücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri, ölüm ve doğum oranları ve nihayet (nihai) göçler bakımından önem taşır (Tümtekin ve diğerleri, 2009: 266)”.

2011 yılı “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi” sonuçlarına göre Iğdır şehir merkezinin nüfus miktarı 81.162 dir. Toplam nüfus içinde kadın ve erkek nüfus miktarı birbirine oldukça yakındır. Toplam nüfusun % 51,2’sini (41.561) erkekler, % 48,8’ini (39.601) kadınlar oluşturmaktadır. Iğdır şehir nüfusu yaş grupları bakımından ele alındığında şehrin nüfus yapısının oldukça genç olduğu dikkat çekmektedir. Gerçekten de şehir nüfusunun 0-14 yaş dilimi arasında bulunan çocuk yaştaki nüfus % 33,6’lık bir oran göstermektedir.

Grafik 3: Iğdır'da nüfusun yaş grupları ve cinsiyete göre dağılımı

Kaynak: TÜİK, 2011

15-64 yaş dilimi arasında bulunan yetişkin yaştaki nüfus grubu ise % 61.6'lık gibi yüksek bir orana sahiptir. Yaşlı nüfus olarak ifade edilen 65 ve üstü yaş diliminde bulunan nüfus ise toplam nüfusun % 4,7 'sini oluşturmaktadır (Grafik 3).

2.1.3. Nüfusun Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Özellikleri

Iğdır'da okuma yazma oranı % 90.9'dur. Okuma yazma bilenlerin oranı erkeklerde % 96.6'ya çıkarken, bu oran kadınlarda % 85.2'ye kadar düşmektedir. Yakın yıllarda okullaşma oranının artması ve açılan halk eğitim kurslarıyla birlikte okuma yazma oranı artmıştır. Ayrıca son yıllarda kız çocukların okumasına yönelik çalışmalar ve yöre halkının değişen dünya görüşüne paralel olarak cinsiyetler arasındaki bu ayırımın yavaş yavaş kapandığı söylenebilir. Erkek ve kadınların eğitim durumlarına baktığımızda ise erkek ve kadın nüfusunda okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen ile ilköğretim, lise veya dengi okul mezunlarının çoğunlukta olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Iğdır'da nüfusun eğitim düzeyi ve cinsiyete göre dağılışı

Bitirilen Eğitim Düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	5.810	1.114	4.696
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	19.267	9.759	9.508
İlkokul mezunu	8.678	4.576	4.102
İlköğretim mezunu	11.008	5.718	5.290
Ortaokul veya dengi okul mezunu	2.334	1.439	895
Lise veya dengi okul mezunu	12.201	6.891	5.310
Yüksekokul veya fakülte mezunu	4.243	2.598	1.645
Yüksek lisans mezunu	298	193	105
Doktora mezun	64	52	12

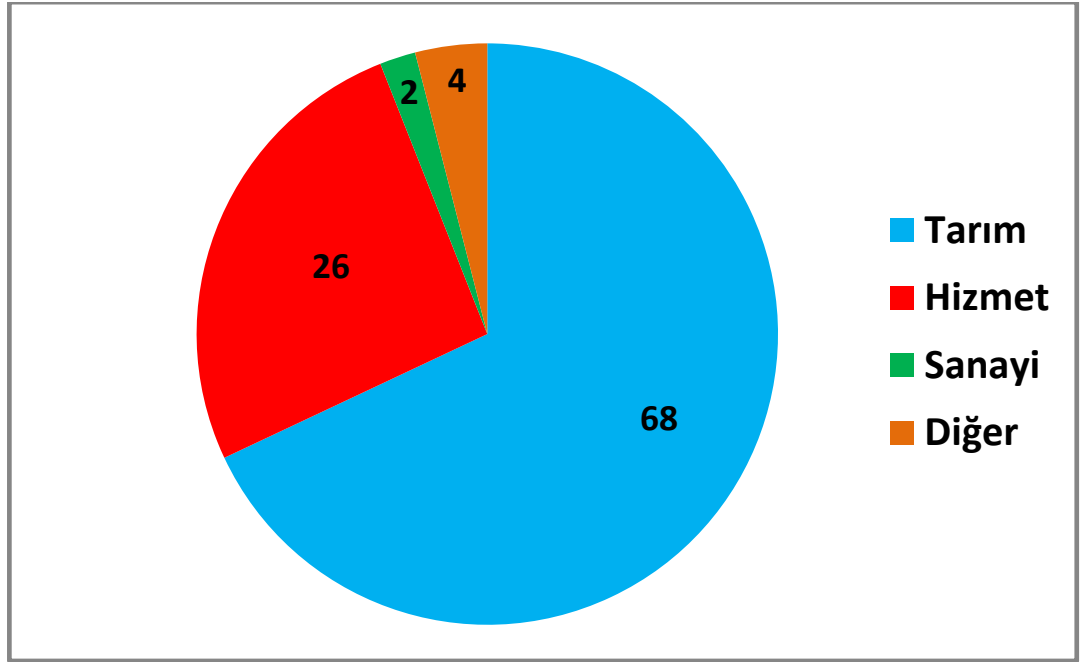
Kaynak: TÜİK, 2010

Iğdır'da toplam 27 ilköğretim ve 15 lise bulunmaktadır. Bu okullarda toplam 1492 öğretmen görev yapmaktadır. Şehirde, birer kütüphane, meslek eğitim merkezi, kültür merkezi, eğitim uygulama okulu ve iş eğitim merkezi, rehberlik ve araştırma merkezi, öğretmenleri ve akşam sanat okulu, öğretilebilir zihinsel engelliler halk eğitim merkezi bulunmaktadır. Ayrıca, Iğdır Üniversitesi'ne bağlı olarak 6 fakülte, 4

araştırma merkezi, 3 enstitü, 2 meslek yüksekokulu ve 1 yüksekokul bulunmaktadır. Üniversitede öğrenim gören 2800 öğrenci dışında toplam 140 akademik ve 153 idari personel görev yapmaktadır.

Iğdır'da 1990'lı yıllar öncesinde tarım ve hayvancılık revaçta idi. Nüfusun neredeyse yarısı bitkisel ürünler ile yarısı da hayvancılık ile uğraşıyordu. Aynı şekilde şehirde 1992 yılı öncesine kadar da çok az kişi kamu hizmetlerinde istihdam ediliyordu (Yulu, 2006: 2). Ancak söz konusu bu tablo geçen 20 yıllık süre zarfında oldukça değişime uğramıştır.

Iğdır'da sanayi iş alanında çalışanların toplam istihdamı Türkiye ortalaması altında bir değer gösterirken, tarım sektöründe çalışanların oranı ise Türkiye ortalamasının üstündedir. Iğdır'da nüfusun % 68'i tarım, % 26'sı hizmetler, % 2'si sanayi ve % 4'ü ise tanımlanmamış sektörlerde istihdam edilmektedir (Grafik 4).

Grafik 4: Iğdır'da nüfusun ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımı, (%)

Yukarıdaki mevcut grafikte de görüleceği üzere Iğdır'daki hakim ekonomik sektörü tarım oluşturmaktadır. Bu sektör, özellikle bitkisel ve hayvansal üretime dayalıdır. Ayrıca bitkisel ve hayvansal hammaddeye dayanan bu faaliyetler gizli

istihdamı da sağlamaktadır Nitekim, hayvansal ve bitkisel ürünlerin elde edilmesi, taşınması ve nihayetinde işletmelere getirilmesi esas olarak bir süreci kapsamaktadır. Diğer taraftan, son yıllarda özellikle hayvancılık faaliyetlerinin zarar görmesi ve tarımda makineleşmenin artmasına paralel olarak bu alanlarda çalışanların oranı düşmüştür. Bu yüzden üretici nüfus da azalma göstermiştir.

Iğdır'da ulaştırma, depolama ve haberleşme başta olmak üzere toptan-perakende, otel, lokanta, kahvehane, imalat ve inşaat hizmetlerinde istihdam edilenlerin oranı oldukça fazladır. Söz konusu bu hizmetlerin önem kazanmasında özellikle 1992 yılında Nahçıvan ile sınır ticaretinin başlaması etkili olmuştur. Zira bunun sayesinde, şehir ekonomisi canlılık kazanmıştır. Ayrıca, 1992 yılında Iğdır'ın il olması, 1995 yılında yüksek okulun açılması ve askeri birliklerin varlığı bu faaliyetlerin büyümesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan, şehir nüfusunun küçük bir kısmı bazı küçük işletmeler halindeki imalathanelerde çalışmaktadır.

Iğdır İşkur İl Müdürlüğü verilerine göre Iğdır'da işgücüne katılma oranı % 48.5, istihdam oranı %42.4, işsizlik oranı ise % 12.6'dır. İşsizlerin yarısından fazlasını yani % 61.78'i özellikle 20-34 yaş aralığı arasında olanlar oluşturmaktadır. Ayrıca dikkate değer bir başka konu da nüfusun yaş ortalaması yükseldikçe işsizliğin gözle görülür bir biçimde azalış göstermesidir.

2.1.4. Göçler

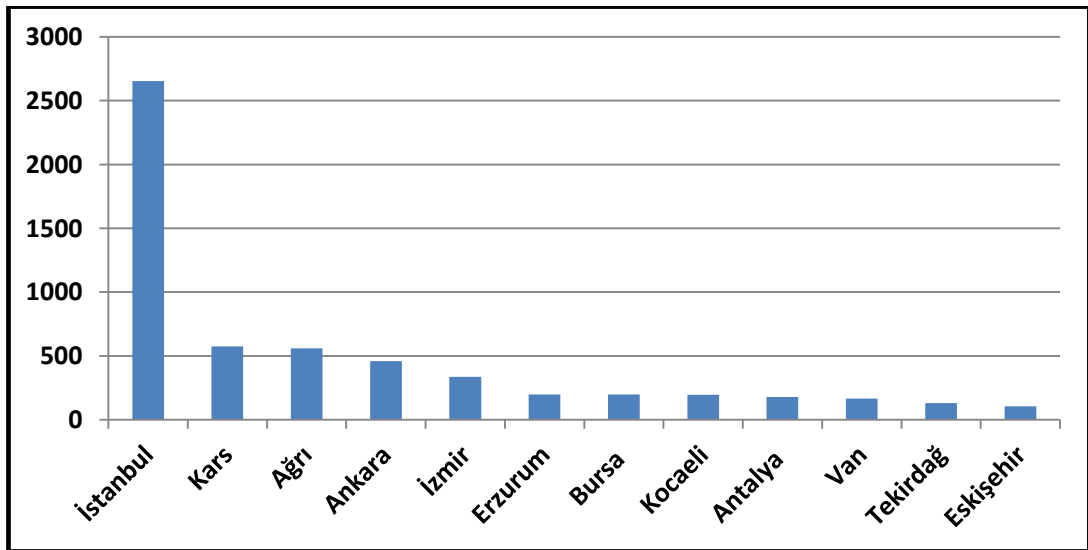
2.1.4.1. İç Göçler

Iğdır ve çevresinde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler çerçevesinde zaman zaman göçler yaşanmıştır. Nitekim Ağrı Harekâtı sırasında Ağrı Dağı ve çevresinde yaşayanlar buradan sürülmüşlerdir ve bunlar da ovadaki boş Ermeni köylerine yerleşmişlerdir (Öztürk, 2008: 41). 1950 yılında Ağrı Dağı ve çevresinde sürdürülen yerleşme yasaklar kalkınca birçok mezra ve köy tekrar yerleşime açılmıştı. Yasağın kalkmasıyla birlikte 2800-3000'e yakın kişinin Iğdır'a geri geldiği tahmin edilmektedir (Güner, 1993: 73).

Ziraat faaliyetlerinin geniş sahalarda ekstansif geçim tipi olduğu Türkiye'de ziraatı kısıtlayan, verim ve üründe düşüklük ve istikrarsızlık yaratan faktörler,

kırlardan ayrılmada büyük rol oynamaktadır. Gerçekten de, Türkiye’de kırlardan ayrılmada “geçim sıkıntısı” en önemli faktör halindedir (Tümerterkin, 1968: 87). Iğdır’da da geçim sıkıntısı nedeniyle göçler yaşanmıştır. 1953 yılında Serdarabat Regülatöründen su alınmaya başlanması ve Batı Iğdır Ovası’nda açılan drenaj kanalları ile Iğdır Ovası’nda geniş çorak araziler tarıma kazandırılmıştır (Güner, 1993: 73). Aynı şekilde tarımda traktörlerin kullanılmaya başlanması ve şehirde açılan çırçır atölyeleri Iğdır’a olan göçleri arttırmıştır. 1980 sonrasında çevre il ve ilçelerden Iğdır şehir merkezine göçler daha da artmıştır. Iğdır şehir merkezi bu dönemde Kağızman, Tuzluca, Aralık, Karakoyunlu, Doğubayazıt ve Diyadin gibi ilçelerden önemli miktarda göç almıştır. Bu ilçelerden ve çevre köylerden Iğdır’ın kenar mahallelerine olan yoğun göçler ile yeni mahalleler ortaya çıkmıştır. Nitekim Emek, 7 Kasım, Kışla, Topçular, Bağlar, Konaklı ve Atatürk mahallerinin meydana gelmesinde bu göçlerin büyük etkisi olmuştur. 1990’lardan sonra kırsal kesimlerden Iğdır şehir merkezine yoğun bir şekilde göçler yaşanmaya başlanmıştır. Bu göçlerin ekonomik boyutu olduğu gibi güvenlik boyutu da vardır. Nitekim, güvenlik güçleri tarafından bazı köylerin boşaltılması, zaman zaman yaylaların konargöçerlere yasaklanması ve buna benzer uygulamalar sonucunda kırsal kesimden Iğdır şehir merkezine yönelik göçler önemli bir olgu haline gelmiştir.

Grafik 5: Iğdır'dan diğer şehirlere olan göçler

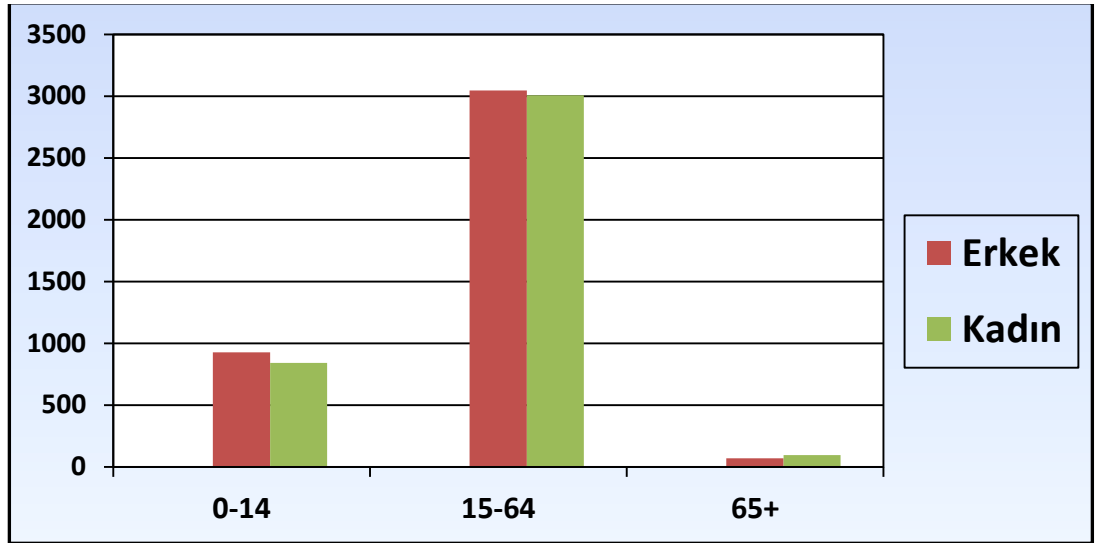
Kaynak: TÜİK, 2010

Iğdır'da göç olayına katılan nüfusun çoğunluğu İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli gibi istihdam olanağı olan büyük şehirlere yönelik olmuştur (Grafik 5). Söz konusu merkezlerin kentsel, ekonomik ve sosyal birikimlerinin olması bu şehirleri birer çekim merkezi haline getirmiştir. Göçlerin bir kısmı iş bulmak amacıyla yapılmaktadır. Aile reisi büyük şehre yaptığı göçü, daha sonra eşini ve çocuklarını yanına alarak tamamlamaktadır. Ayrıca, özellikle, bu şehirlere yönelik olan bu göçlerin diğer bir önemli nedenleri bazı köylerin güvenlik güçleri tarafından boşaltılması ve sosyal problemlerdir.

Iğdır'dan Türkiye'nin büyük şehirlerine olan göçler dışında, yakınındaki şehirlere de (Kars, Ağrı, Erzurum ve Van) göçler olmuştur. Bu göçlerin belli başlı nedeni ise; bu şehirlerin iktisadi gelişmişliğinin yanında buraya göç eden ailelilerle buradaki ailelerle olan akrabalık ilişkileridir.

1992 yılında Kars ilinden ayrılarak il olan Iğdır, bu idari değişikliğe bağlı olarak ve Nahçıvan ile olan sınır ticareti sayesinde hızlı bir gelişme süreci içerisine girmiştir. Kırsal kesimlerde görülen geçim sıkıntısının yanında şehirdeki iş imkânları kırdan kente yönelik olan göçü arttırmıştır.

Grafik 6: Iğdır'ın cinsiyet ve yaş grubuna göre verdiği göç miktarı

Kaynak: TÜİK, 2010

TÜİK verilerine göre Iğdır'da iç göçlere katılan nüfusun ağırlıklı kısmı yetişkin nüfus oluşturmaktadır. Göç eden nüfus içinde erkeklerin sayısı kadın sayısından nispeten daha fazladır (Grafik 6).

2.1.4.2.Dış Göçler

Iğdır ve çevresine zaman zaman görülen bazı nüfus hareketleri ve yaşanan gelişmeler, burada demografik yapıda değişimlerin görülmesine neden olmuştur. Özellikle Iğdır'a yakın sahalardan yaşanan gelişmeler neticesinde Iğdır'a göçler yaşanmıştır. Şöyle ki, Kafkasya bölgesinden iç karışıklar ve çatışmalardan dolayı göç etmek zorunda kalan 377 hane Iğdır'a yerleşmiştir. Bunun 298'ini Ermenistan, 79'unu da İran'dan gelenler oluşturmuştur (Arslan, 2007:345). Aynı şekilde, 1920'lerden sonra Iğdır ve çevresinde bulunan köylerde yaşayan Ermeni ve Yezidi Kürtleri Ermenistan'a göç etmişlerdir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemlerde de Iğdır'a dışarıdan göçler yaşanmaya devam etmiştir. Bu göçleri ağırlıklı olarak Iğdır'a yakın bölgelerden gelenler oluşturmuştur. 1930 yılında İran'dan Helikan Aşireti'ne mensup 500 civarında hane Iğdır'a gelip yerleşmiştir (Hun, 2002: 527). İran ve Gürcistan gibi coğrafi sahalardan gelen 500 civarında aile Iğdır'a yerleştirilmişlerdir. Diğer taraftan 1937 yılında Bulgaristan'dan Iğdır'a 600 aile gelmiştir, ancak geldikleri coğrafi sahanın koşulları ile varmış oldukları coğrafi koşullar farklılık gösterdiğinden adaptasyon sorunu yaşamışlardır. Bu yüzden bu ailelerden 450 kadarı Anadolu'nun farklı kesimlerine göç etmişlerdir (Iğdır Valiliği, 1998: 44).

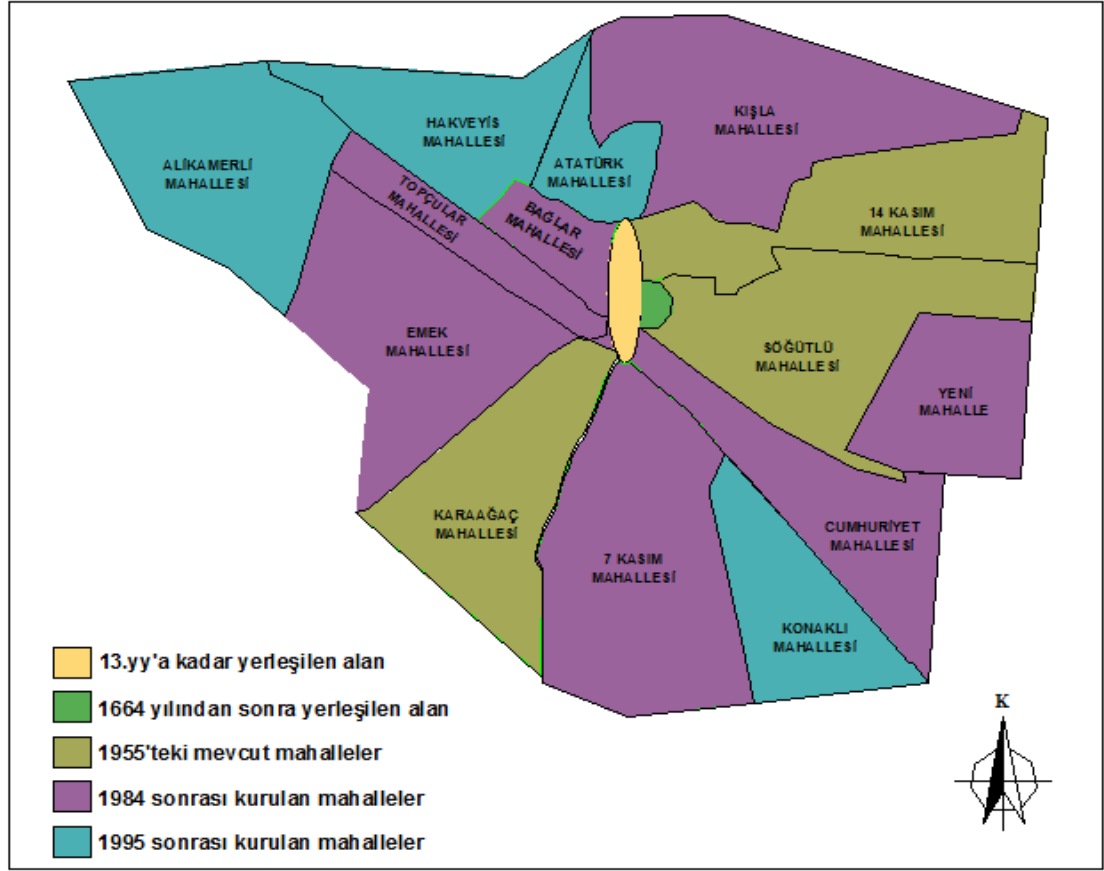
Iğdır'da Batı Avrupa ülkelerine yönelik olan işçi göçleri 1960'lardan sonra büyük bir ivme kazanmıştır. Almanya, Hollanda, Avustralya, Belçika ve Fransa gibi gelişmiş ülkelere yönelik işçi göçlerinin yanında az da olsa Orta Doğu ülkelerine işçi göçleri yaşanmıştır. Türkiye'ye Kabul ve İskânına Dair Kanun'a göre, Orta Asya'da dağınık halde yaşayan Ahıska Türkleri'nin bir kısmı Iğdır'a getirilmişlerdir. Getirilen Ahıska Türkleri 1992 yılında 150, 1993 yılında 350 aile olarak devlet tarafından Konaklı Mahallesi'nde yapılan konutlara yerleştirilmişlerdi.

2.2. Yerleşme

2.2.1.Tarihsel ve Mekânsal Gelişme

Iğdır ve çevresinde yapılan arkeolojik ve prehistorik araştırmalar neticesinde bölgenin oldukça uzun bir zaman önce yerleşime açıldığı ve günümüze kadar çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Iğdır şehrinin doğusunda bulunan Yeni Mahalle (Hanago tepesi) Yukarı Mezopotamya toplulukları içinde Geç Kalkolitik Çağ'a kadar uzanan bir geçmişe sahiptir (Özfırat ve diğerleri 2007: 4). Aynı şekilde Iğdır Ovası ve çevresinde, Tunç çağına ait yerleşmeler ile Erken Demir çağına ait kalelere ve mezarlara rastlanılmaktadır (Belli, 2009: 4). Iğdır ve çevresini yerleşmeye cazip kılan faktörlerin başında coğrafi konum, elverişli topoğrafik yapı, su kaynakların varlığı, alüvyal bir ova olması ve bölgenin sahip olduğu mikroklima özellik gelmektedir. Gerçekten de, Iğdır'ın yerleşmeye uygun konumu bölgenin çeşitli yerlerden göç almasına neden olmuştur. Göçler sayesinde Iğdır, çeşitli dönemlerde meydana gelen yerleşmelere sahne olmuştur.

Göçler ile Orta Asya'dan gelip Iğdır Ovası'na yerleşen oymaklar geçici ve daimi olmak üzere çeşitli yerleşim sahalarını meydana getirmişlerdir. Bu oymakların kurdukları daimi yerleşmelerin bazıları bugünkü Iğdır şehrinin temelini oluşturmaktadır. Nitekim, X.yy'da Iğdır Ovası'na gelen Mavalı Oymağı, Ağrı Dağı'nın kuzeybatısına (Söğütlü Mahallesi) yerleşerek bu verimli ovayı kendilerine yurt edinmişlerdir. XI.yy'da bölgeye gelen Baharlu Oymağı ise 14 Kasım Mahallesi'nin bulunduğu yeri kendisine yerleşme alanı olarak seçmişti (Şekil 4). XIII'yy'da da bölgeye yönelik oymakların göçleri devam etti ve yeni gelen nüfus kitleleri sayesinde bugünkü Cumhuriyet Mahallesi'nin olduğu bölge de yeni bir yerleşim alanı olarak ortaya çıktı (Onk, 2006: 1-2). XV.yy'da Baharlu oymağı Iğdır kasabasında tarım ile uğraşmaktaydı (Konukçu, 2009:214).

Şekil 4: Iğdır Şehri'nin yerleşim evrimi

Uygun iklim, verimli topraklar ve Aras Nehrinin varlığı esas olarak tarımı mümkün kılmıştır. Bu yerleşmelerin ne kadar nüfusa sahip oldukları bilinmemektedir. Ancak zaman içinde nüfusları artarak gelişen bu yerleşmeler bugünkü Iğdır şehrinin temelini oluşturmaktadırlar.

Oymakların Iğdır Ovası'nda kurdukları yerleşmelerin yanında ovanın güneydoğusunda, Ağrı Dağı'nın yamaçlarında bir kalekent yerleşmesi de mevcuttu. Korhan Kalekenti olarak bilinen bu yerleşme uzun bir dönem boyunca önemli bir şehir olarak varlığını devam ettirmiştir. Diğer ifade ile Ağrı Dağı ve bu dağın etekleri, geçmiş dönemlerde bu bölgede yaşayan insanlar için önemli bir mekân parçası oluşturmuştur. Günümüzde bile Ağrı Dağı'nın eteklerinde yoğun bir şekilde bu eski yerleşim sahalarının izlerine rastlanılmaktadır.

Elde edilen arkeolojik malzemeler ve çivi yazıları belgelerine göre Ağrı Dağı ile ilgili bilgilere 5000 yıl öncesine kadar gitmektedir. M.Ö. 3. Bin yılı başlarında

Ağrı Dağı ve çevresi yarı göçebe olarak yaşayan Hurilerin egemenlik sahası içine girmiştir. Ağrı Dağı'nın zengin su kaynaklarına, gür otlak ve dağ çayırlarına sahip olması bölgeyi insanlar için önemli bir yaşam sahası oluşturmuştu. Ağrı Dağı bölgesinde Erken Demir Çağı'na ait çok sayıda kale bulunmaktadır (Belli, 2009: 51-53).

Korhan Kalekenti, bulunduğu lokasyon itibariyle burada yaşayan insanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak özelliklere sahipti. Şöyle ki, bulunduğu coğrafi konum itibariyle savunmaya elverişli bir yerde bulunması, su kaynakların bol olması, zengin flora örtüsünün varlığı ve kalekentin ticari güzergâh üzerinde yer alması bu yerleşim yerinin devamlılığı açısından başlıca hususları oluşturmuştur.

Korhan Kalekenti'ndeki büyük bir kiliseye ait kalıntılar, geniş alanlara yayılan ve oldukça sağlam inşa edilen yapılar, çeşitli amaçlar için yapılan yapay göletlerin varlığı ve yerleşme sahasının ortasından geçen ticari yolların bulunması kalekentin geçmişte önemli bir kent olduğunu göstermektedir (Foto 5).

Foto 5: Korhan Kalekent'indeki Büyük Kilise'nin kalıntıları

Korhan Kalekenti'nin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, kalekentte kullanılan malzeme ve yapı tekniği açısından bakıldığında, kalekentin yapılış zamanı ve kimler tarafından yapıldığına dair önemli bilgiler vermektedir. Şöyle ki, kalekentte Ortaçağ öncesine giden örgü sistemi ve işlenmemiş malzemeler bolca kullanılmıştır. Ayrıca, dış kalenin 2 metreyi bulan duvar kalınlığı ve surların temellerinde kullanılan iri bloklar Urartular dönemini hatırlatmaktadır (Buyruk, 2006: 102-105).

Iğdır'ın ismine 1404 yılında rastlanılmaktadır. Timur'a elçi olarak gönderilen İspanyol elçisi Ruy Gonzales de Claviyo seyahatnamesinde Iğdır şehri hakkında kısa bilgiler vermektedir. Diğer taraftan, Iğdır'ın asıl söylenişi "İğdir" şeklinde olup, yöre halkı tarafından da "İğdir" olarak telaffuz edilmektedir. Kaynaklarda iyilik, yiğitlik, ululuk, büyüklük ve bahadırılık anlamına gelmektedir. Iğdır, Oğuz Boyunun 24 ana boyundan olup, Oğuz Han'ın 6 oğlundan en küçüğü olan Deniz Han'ın 4 oğlundan en büyüğüdür (Çetinkaya, 1996: 125-126).

Iğdır ve çevresinde, geçmiş dönemlerde sık sık depremlerin meydana geldiği bilinmektedir. Nitekim 1664 yılında Ağrı Dağı'nda meydana gelen ve bir hafta devam eden deprem sonrasında Korhan Kalekent yerleşmesinde can ve mal kaybı yaşanmıştır. Deprem sonrasında sağ kalan yöre halkı ise Iğdır Ovası'na inmişlerdi. Ovaya inen Korhan Kalekent yerleşmesinin ahalisi, Baharlı Köyü'nün (14 Kasım Mahallesi) yanına bugünkü Söğütlü Mahallesi'ne yerleşmişlerdir (Çetinkaya, 1996: 77-78).

Askeri, yönetim ve sivil yerleşim merkezi olmasının yanında bölgenin en önemli ekonomik merkezi olan Korhan yerleşmesi, Ortaçağ ve Osmanlı döneminde çok fazla kullanıldığından zaten buradaki konutların çoğu büyük oranda tahrip olmuştur (Belli, 2009:37). Eski önemini ve ihtişamını kaybeden Korhan Kalekenti'nde 1908 yılında Ruslar tarafından yapılan ve kadınların dahil edilmediği nüfus sayımına göre 60 kişi yaşamaktaydı (Güner, 1997:137). Korhan Kalekenti, günümüzde bazı aşiretler tarafından yaylak olarak kullanılmaktadır (Foto 6). Ayrıca Korhan Kalekent sınırları içinde bulunan Korhan Kalesi ve Kilisesi Iğdır sit alanı olarak kabul edilmiştir.

Foto 6: Korhan Kalekentte bulunan yaylaklardan bir görünüm

Evliya Çelebi, 1647 yılında Erivan'a yaptığı seyahatinde Ağrı Dağı ve çevresinde yaşayan yöre sakinlerinin yaylak olduğunu belirtmişti (Kızılkaya, 2007:301). Ağrı Dağı'na tırmanmak için 1856 yılında bölgeye gelen İngiliz Robert Stuart'tan Ağrı Dağı ve çevresine dair önemli bilgileri öğrenmekteyiz. Zengin su ve çayırların yanında buraya siyah çadırlar kurarak yerleşen yöre insanları hakkında detaylı bir şekilde bahsetmektedir (Stuart,1876-1877:79). Aynı şekilde Dede-Korkut Kitabı'nda, Iğdır Ovası'nı çevreleyen dağların özellikle yöre insanları için önemli yaylak ve otlak sahaları ile birlikte iri gövdeli sığır ve atların olduğunu ifade edilmektedir (Kırzioğlu, 1972:8).

Iğdır Ovası sahip olduğu iklimik, topoğrafik ve hidrografik özelliklerinden dolayı burada tarımsal faaliyetlerin gelişmesi ve nihayetinde ağırlıklı olarak yerleşik kültürün olması beklenirken, burada göçebe hayatın yaygınlık kazanmasının temel nedeni devletler arasında yaşanan siyasi olayların yarattığı istikrarsızlık ve güvenlik

sorunlarıdır. Özellikle, 15.yy'ın ikinci yarısında bu bölgede devletler ve diğer gruplar arasında yaşanan savaşlar sonucunda şehirler ve kaleler yakılıp yıkılmıştır. Şehir ve kale gibi yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalan insanların önemli bir kısmı konar-göçer olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu konar-göçerlerin en önemli yaşam sahasını da Ağrı Dağı ve çevresi oluşturmuştur.

Ağrı Dağı ve çevresi, zaman zaman şiddetli depremlerin yaşandığı ve yaşanan bu depremler sonucunda da yerleşim yerlerinin büyük yıkıma uğradığı coğrafi sahalarından birini oluşturmaktadır. 1840 yılında bir hafta süren şiddetli sarsıntılar nedeniyle Iğdır'da bulunan evler de büyük zarara uğramıştır. Bölgede zaman zaman yaşanan bu depremler yüzünden Iğdır eski parlaklığını kaybetmişti. Ancak, bu dönemde Aras Nehri'nin diğer kıyısında yer alan Erivan şehrinin ticari olarak büyümesine paralel olarak Iğdır'da tekrar toparlanmaya başlamıştır (Konukçu, 2009:212-214).

Foto 7: Cumhuriyet Mahallesi'nde eski konutlardan örnekler

“Konutların yapımında kullanılan malzemeler yerel ve bölgesel, ekonomik ve kültürel özellikleri yansıtması bakımından önemlidir (Tümertekin ve diğerleri, 2009: 375). 19.yy sonu 20.yy başlarında Iğdır’da inşa edilmiş evlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Iğdır’da inşa edilen yapılara bakıldığında, bu yapıların esasında iklimatik faktörler nedeniyle ağırlıklı olarak düz çatılı olduğu görülmektedir. Aynı şekilde bu yapılarda coğrafi ortamın sağladığı doğal yapı malzemeleri ölçüsünde taş ve kerpiç gibi malzemeler kullanılmıştır. Genel olarak tek katlı, dikdörtgen ve düz damlı olan bu evlerin en önemli özelliklerinden biri, evlerin yapımında kullanılan doğal yapı malzemesinde taş ve kerpiçin egemen unsur olmasıdır (Foto 7). Günümüzde örnekleri çok az kalmış ve Iğdır’ın geçmişine dair hafızası olan bu evlerin koruma altına alınması, esasında kültürel değerlere sahip çıkılması adına önemli bir adımdır.

Rus yönetiminin Iğdır ve çevresine hâkim olduğu dönemde bugünkü Iğdır şehri, Söğütlü Mahallesi ile Beyazıt Caddesi’nden ibaretti (Hun, 2002:306). Ayrıca, Rusların 1897 yılında yaptıkları nüfus sayımına göre Iğdır’da toplam 2900 kişi yaşamaktaydı. 1908 yılında yapılan bir diğer nüfus sayımına göre ise bu sahada yaşayanların sayısı 791 kişi artarak 3691’e yükselmişti (Güner, 1993: 207). Bu açıdan bakıldığında Iğdır, 1900’lerin başında büyük bir kasaba görünümünde yerleşim yeri idi.

1915-1920 yılları arasında Iğdır ve çevresinde vuku bulan olaylar, esasen Iğdır’ın yerleşme coğrafyası açısından önemli etkiler yaratmıştır. Şöyle ki, savaşların ortaya çıkardığı kargaşa ortamı nedeniyle Iğdır’da yaşayan insanların bir bölümü kırsal sahalara ya da daha güvenli yerlere göç etmişlerdir. Bu yüzden bu dönemde Iğdır’ın merkezi kesimi sönük, hareketsiz ve cansız bir hal almıştır.

Iğdır şehri kuruluşundan itibaren kuzey-güney doğrultusunda genişlemiştir. Kurtuluş Savaşı sonrası Iğdır’ın kuzeyinde konuşlanan askeri birliklerin de etkisiyle bu genişleme kuzeye doğru devam etmiştir. Bugün, Iğdır şehrinin kuzeyinde yer alan ve Kışla Mahallesi’nin sınırları içinde geniş yer tutan 5’inci Hudut Alayı 1922 yılında kurulmuştur.

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Mayıs 1920’de Iğdır’ı ziyaret eden Kazım Karabekir anılarında Iğdır dair bize önemli bilgiler vermektedir. Iğdır’a yaptığı

ziyaret sonrası kısa bir süre Iğdır'da kalan Kazım Karabekir'in hatıratlarından öğrendiğimiz kadarıyla burada 300-400 kadar evin yanında birer hastane, kışla, belediye binası ve 7 tane hapisane bulunmaktaydı (Uzundere, 2002:141). Kurtuluş Savaşı sonrasında Iğdır'a göç eden bazı nüfus kitleleri, Iğdır'da nüfusun artmasına ve yeni konutların yapılmasına neden olmuştur. Nitekim 1937 yılında Iğdır'a getirilen Bulgar göçmenler, Beyazıt, Halfeli, Kars ve İlham Aliyev Caddeleri üzerinde devlet tarafından inşa edilen konutlara yerleştirilmişlerdir (Hun, 2002: 428-429).

1955 yılında büyük bir kasaba görünümüne sahip olan Iğdır, Söğütlü, Baharlı ve Karaağaç mahallelerinden oluşuyordu. Yerleşmeler, yoğun olarak batıda Kars, güneydoğuda Beyazıt, kuzeyde Mehmet Çavuş Caddeleri ile birlikte Melekli Köyü'ne kadar yayılmış durumdaydı. Iğdır'ın gelişim yönü kuzey-güney doğrultusunda olmakla birlikte hafif doğu ve güneybatı yönündeydi. Diğer taraftan, konutların tamamı tek katlı ve çoğunluğu ise kerpiçten oluşmaktaydı. Bu konutların çok az kısmı taş ve tuğladandı. Birkaç cadde ve sokak hariç tutulursa kasabanın geneli dar ve intizamsız sokaklardan ibaretti (Orkun,1955: 9-34).

1962 yılında, Iğdır'da meydana gelen orta ölçekli deprem ile burada yerleşmeler adeta kesintiye uğramıştır. 1962'nin eylülünde meydana gelen bu deprem sonucunda can kaybı meydana gelmemekle birlikte yerleşim alanları çok büyük zarara uğramış, sosyal ve ekonomik hayat adeta felç olmuştu. Iğdır şehrinde ve çevresindeki köylerde bulunun mevcut yapıların yaklaşık olarak % 40-50'si tamamıyla oturulamaz hale gelmişti. Geriye kalan yapılar ise büyük ölçüde tamire ihtiyaç duyacak kadar zarara uğramıştı. Ayrıca, 1962 depreminden sonra Iğdır şehrinin yeri, ovidan geçen aktif fay hatları nedeniyle tartışılmıştı. Şehrin yapılara uygun olmayan zeminde ve aktif fay hatları üzerinde kurulmuş olması ileride yaşanacak olası depremler ile can ve mal kaybının önüne geçmek adına şehri ovidan güneyinde bulunan Suveren Köyünün yakınlarına taşınması gündeme gelmişti; ancak mevcut Iğdır şehrinin yerinin değiştirilmesi, ekonomik açıdan zor olduğu gerekçesiyle ve karşılaşılan bazı bürokratik engeller nedeniyle hayata geçirilememiştir.

Iğdır'da başta geçmişte yaşanan savaş ve isyan ortamlarının yarattığı kayıplar başta olmak üzere zaman zaman dışarıya yönelik olan göçler, Iğdır'ın önce Doğubayazıt sonra da uzun yıllar boyunca Kars'a bağlı bir ilçe olarak kalmış olması, şehrin ekonomik açıdan geri kalmış olması ve burada yaygın bir şekilde konargöçer yaşam biçiminin görülmesi nedeniyle 1970'lerin sonlarına kadar Iğdır'da şehrsel gelişimin hızı oldukça düşük olmuştur.

1970'lerden sonra kırsal sahalardan Iğdır şehir merkezine yaşanan göçler, şehir merkezinin bir büyüme sürecinin içine girmesine neden olmuştur. Daha önce değinildiği gibi kuzey-güney yönünde olan şehrin genişlemesi bu yıllarda yön değiştirmeye başlamıştır. Gerçekten de bu yıllarda özellikle Doğubayazıt, Tuzluca, Diyadin, Aralık ve Karakoyunlu gibi ilçelerinden gelen göçlerle birlikte şehir, ağırlık olarak batı, kuzey, güney ve güneybatı yönlü olarak gelişme ve genişleme göstermiştir. Bu dönemde, şehrin gelişim yönünün ağırlıklı olarak bu yönde olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Buralarda bulunan arsa ve tarlaların oldukça ucuz olması, bu alanların özellikle kırsal kesimlerden gelen dar gelirli aileler tarafından alıcı bulmasına ve dolayısıyla bu sahaların hızlı bir şekilde yerleşilmesine neden olmuştur. Ayrıca, bu alanların şehir merkezine yakın olması ve hazine arazisinin fazla olması şehrin gelişim yönünün bu tarafa doğru olmasının diğer önemli nedenlerini oluşturmaktadır.

Söğütlü, Karaağaç ve Baharlı Mahallelerinden oluşan Iğdır şehri, 1984 yılına gelindiğinde mahalle sayısı artarak 9'e çıkmıştır. Iğdır'ı yöneten belediye başkanlarının tutumları nedeniyle 1985 yılına kadar Iğdır şehir merkezinde inşa edilen binaların en fazla iki katlı olmasına izin verilmiştir. Bunda Iğdır'ın ikinci derecede deprem bölgesinde yer alması önemli bir etken oluşturmıştır. 1985 yılından sonra şehrin jeo-fizik ve imar planlarının hazırlanmasına bağlı olarak çok katlı yapılaşmalara izin verilmiştir. Iğdır'da 1954 yılında yapılan şehir planından 32 yıl sonra yani 1986 yılında şehir nüfusu 14.000 olduğu varsayılarak şehir planı yeniden yapılmıştır.

Iğdır'ın 1992'de il olması ve aynı tarihte Dilucu sınır kapısının açılmasına bağlı olarak Iğdır hızlı bir iktisadi gelişim süreci içerisine girmiştir. Bu iktisadi

gelişim ve 1990’lardan itibaren merkeze yönelik olan yoğun göçler tarımsal sahaların hızlı bir şekilde kentsel alanlara dönüşmesine neden olmuştur. 1990’ların başında yapılan konutlar ise genel olarak bir ve üç kat arasında değişirken, bu tarihten sonra yapılan konutların niteliklerinin artmasının yanı sıra konutlar ağırlıklı olarak beş ve altı kat olarak yapılmaya başlanmıştır. Diğer yandan, şehir büyümesini sürdürmüş, nitekim 1955’lerde 3 olan mahalle sayısı 1984’te 9, 2001’de ise 14’e çıkmıştır.

2.2.2. Yerleşmenin Günümüzdeki Özellikleri

Türkiye’deki şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinde iklim, toprak, su ve jeolojik özellikler gibi doğal şartların büyük etkisi olduğu gibi tarih ve sosyal şartların da şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinde büyük rolleri olmuştur (Yalçınlar, 1967:53). Toplumlar geliştikçe, şehirlerin çoğunda ekonomik rol büyük önem kazanır. Şehirler, insan ve faaliyetlerini, daha büyük kolaylık sağlamak üzere bir yerde bir araya getirirler (Tümertekin ve diğerleri, 2009: 427). Canlı birer varlık gibi olan şehirler, kendi iç dinamikleri ile gelişip büyürler.

Iğdır’ın bugünkü şehirsal dokusunun kazanmasında, özellikle son 20 yılda yaşanan gelişmelerin önemli bir etkisi söz konusudur. 1990’lı yılların başından itibaren şehir ve şehir çevresindeki demografik gelişmeler, şehrin 1992 yılında il olduktan sonra idari açıdan değişmesi ve aynı yıl Dilucu sınır kapısının açılması ile ekonomik faaliyetlerin gelişmesi ve çeşitlenmesi, nihayetinde şehrin hem demografik yapısında hem de mekânsal kullanımında büyük değişiklikler yaratmıştır.

Iğdır’da toplam 14 mahalle bulunmaktadır. 1984 yılına kadar Iğdır’da üç mahalle (Söğütlü, Karaağaç ve Baharlı) vardı. 1984 yılında Iğdır Belediyesinin aldığı kararla Söğütlü, Baharlı ve Karaağaç Mahalleleri lağvedilerek bu mahallelerin yerlerine Kışla, Cumhuriyet, Bağlar, Emek, Yeni Mahalle, Söğütlü, 7 Kasım, 14 Kasım ve Topçular mahalleleri kuruldu ve böylece mahalle sayısı 9’a çıkarıldı. Sonraki dönemde adli ve idari hizmetlerde aksaklıkların görülmesi, denetim fonksiyonlarının yeteri kadar işletilememesi, siyasi menfaatler, mevcut yasaların bazı durumlarda yetersiz kalması ve şehirde yaşanan hızlı nüfus artışı beraberinde

Karaağaç, Konaklı, Atatürk, Ali Kamerli ve Hakveyis mahallelerinin kurulmasına neden oldu. Böylece mahalle sayısı 9'dan 14'e çıkmış oldu.

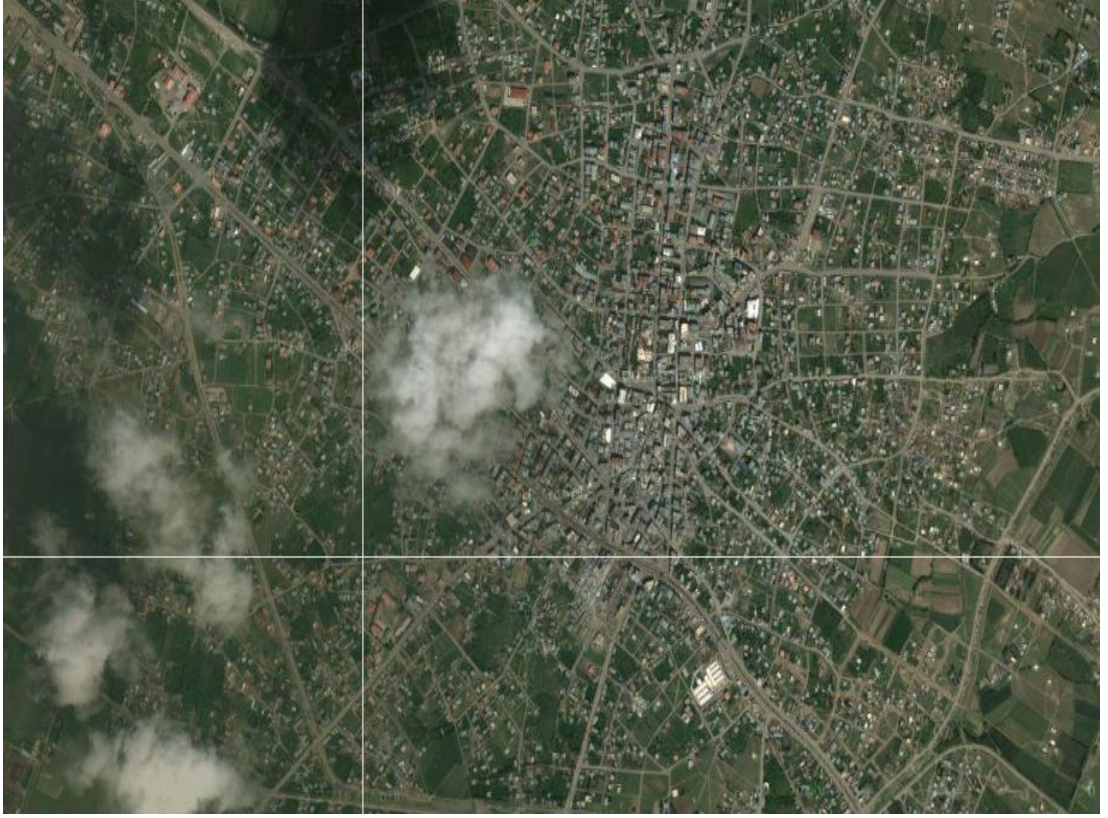

Foto 8: Iğdır şehri (Google Earth, 2010)

Iğdır'da mahallelerin nüfus miktarlarına baktığımızda 7 Kasım Mahallesi'nin 11.392 nüfusla en kalabalık mahalle olduğu onu Emek, Bağlar ve Topçular Mahallelerinin izlediği görülmektedir (Tablo 4). Ali Kamerli, Yeni Mahalle ve Hakveyis Mahalleleri ise az nüfuslu mahalleri oluşturmaktadırlar. Bu mahallelerin en dikkat çekici yanı, bunların eski birer köy olmalarıdır. Bu üç mahalle hariç, diğer mahalleler 1970'lerden 2000'lere kadar geçen süre zarfında sürekli olarak Doğubayazıt başta olmak üzere Tuzluca, Diyadin, Aralık ve Karakoyunlu gibi ilçeler ve bu ilçelere bağlı köylerden yoğun şekilde göç alarak büyümüşlerdir. Nitekim Emek, Topçular, Bağlar, Atatürk, Kışla, Konaklı, 7 Kasım ve Cumhuriyet Mahallelerinin ortaya çıkması ve büyümelerinin esas nedenini bu göçler oluşturmuştur.

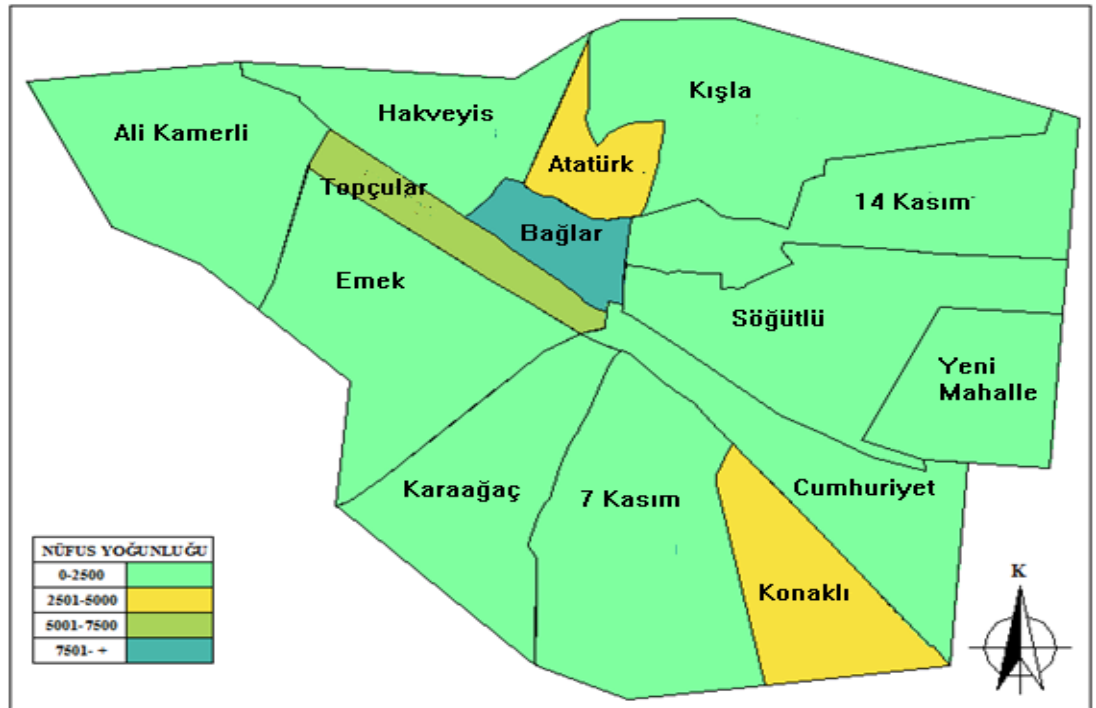
Tablo 4: Iğdır'da nüfusun mahallelere göre dağılımı

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
7 Kasım	11.392	Konaklı	6.108
Emek	8.996	Cumhuriyet	5.900
Bağlar	8.450	Kışla	4.094
Topçular	7.755	Atatürk	3.217
Karaağaç	7.700	Ali Kamerli	2.716
14 Kasım	6.306	Yeni Mahalle	1.189
Söğütlü	6.230	Hakveyis	1.109

Kaynak: TÜİK, 2011

Iğdır'da mahallelerin nüfus yoğunluklarına bakıldığında Bağlar ve Topçular mahalleleri, nüfus yoğunluğu açısından en yoğun mahallelerdir. Bu mahalleleri Konaklı ve Atatürk Mahalleleri izlemektedir. Ali Kamerli, Hakveyis ve Yeni Mahalle başta olmak üzere diğer mahalleler ise Iğdır'ın az nüfus yoğunluğuna sahip mahalleleridir (Şekil 5).

Şekil 5: Iğdır'da mahallerin nüfus yoğunlukları

Kaynak: TÜİK, 2011

Iğdır'ın en eski mahallesi olan Söğütlü, şehrin doğusunda yer almaktadır. X.yy'da Mavalı Oymağı tarafından köy olarak kurulan ve daha sonra giderek büyüyen Söğütlü Mahallesi günümüzde Iğdır şehrinin merkezinin bir kısmını oluşturmaktadır. (Foto 9).

Foto 9: Iğdır'ın en eski mahallesi Söğütlü'den bir görünüm

1664 yılında, Korhan Kalekent yerleşmesinde, meydana gelen depremde sağ kalan yöre halkı ovaya inerek bugünkü Söğütlü Mahallesi'nin bulunduğu alana yerleşmişlerdir (Çetinkaya,1996:77-78). Sonraki dönemlerde Söğütlü Mahallesi, Safevi ve Rus hâkimiyeti altında kalmış ve kayıtlara göre bu dönemde adı Yeni Iğdır anlamına gelen “Iğdır Nova”dır (Çetinkaya, 1996:128).

Söğütlü, 1910 yılında Tiflis'te basılan Kafkaski Kalender adlı yıllıkta “Iğdır Mova” adıyla kayıtlıdır. 1920'den önce burada Ermeniler yaşamaktaydı (Güner,1997:134). Söğütlü Mahallesi'nde 19.yy sonu ile 20 yy. başlarına ait şehrin mimarini yansıtan konutlara az olsa da rastlanılmaktadır (Foto 10).

Foto 10: 19.yy sonu ve 20.yy başında inşa edilmiş konutlar, Söğütlü Mahallesi

Söğütlü Mahalle'sinin batısından doğusunu doğru gidildiğinde yapılaşmalar azalmaktadır. Ayrıca, mahallenin batısında bulunan caddeler boyunca şehrin önemli işyerleri yer almaktadır. Diğer yandan, Söğütlü Mahallesi'nin batısı yoğun bir şekilde yerleşilmişken mahallenin doğusunda ise tarımsal sahalar yer almaktadır. Bu araziler üzerinde geniş aralıklarla dağınık bir şekilde inşa edilmiş konutlar da göze çarpmaktadır.

14 Kasım Mahallesi, Iğdır'ın eski yerleşim sahalarından biridir. Mahallenin kuruluşu da XI.yy'a kadar gitmektedir.

14 Kasım Mahallesi'nin adı Tiflis'te basılan Kafkaski Kalender yıllığında Bagarlu olarak geçer. 1920 öncesine kadar bu mahallede Ermeniler yaşamaktaydı (Güner, 1997:133). Bu tarihten sonra Iğdır ve çevresinde yaşayan Ermenilerin Erivan'a olan göçleri ile birlikte bu mahallede yaşayan Ermeniler de göç etmek zorunda kalmışlardır. Boşalan mahalleye, savaş nedeniyle daha önce İran ve Ağrı gibi daha korunaklı yerlere göç etmek zorunda kalan yerli halk yerleşmiştir. Sonraki dönemlerde mahalleye olan

göçlerle nüfus artmış, yeni konutların yapılmasıyla mahallenin sınırları daha da genişlemiştir.

Foto 11: Tünay Aydemir Caddesi, 14 Kasım Mahallesi

1984 yılına kadar Baharlı Mahallesi olarak kayıtlı olan bu mahalle Iğdır Belediyesi'nin yapmış olduğu düzenleme ile 1984'ten sonra adı 14 Kasım olarak değiştirilmiştir. 14 Kasım Mahallesi'nin batısı, Iğdır şehrinin eski alanlarından birini teşkil etmektedir. 1990'lı yıllara kadar geniş boş arazilere sahip olan mahallenin doğusu bu tarihten sonra çevre ilçelerden ve köylerden gelen göçlerle hızlı bir şekilde konutlarla dolmuştur (Foto 11).

14 Kasım Mahallesi'nin doğusunda, yakın yıllarda Iğdır Sanayi Sitesi, Tedaş, Kredi Yurtlar Kurumuna ait öğrenci yurdu, Semt Spor Sahası, Özel Hareket Binası ile birçok eğitim ve sağlık kurumlarına ait binaların yapılması, mahalledeki boş alanların hızlı bir şekilde yapılaşmaya uğramasına neden olmuştur (Foto 12).

Foto 12: Kredi Yurtlar Kurumu inşaatı, 14 Kasım Mahallesi

Bu mahallenin 1990'dan sonra yerleşmeye açılan kesimlerinde göze çarpan temel özelliklerden birisi de yapılan konutların genel olarak betonarme yapıda olmasıdır. Mahallenin doğuya uzanan kesimlerinde bu durum bariz bir şekilde göze çarpmaktadır.

Iğdır'ın güneydoğusunda bulunan Karaağaç Mahallesi ise, 1984 yılı öncesine kadar Iğdır şehrini oluşturan 3 mahalleden birisiydi. Yerleşime açılmadan önce önemli bir mera alanı olan bu mahalle, 1970'lerden sonraki göçlerle yoğun bir şekilde yapılaşmaya uğramıştır. Mahalle, 1984 yılında kurulan 7 Kasım Mahallesi'ne bağlanmış; ancak 1996 yılında tekrar mahalle yapılmıştır. Karaağaç Mahallenin büyümesinde Tuzluca, Doğubayazıt ve çevre köylerden gelen göçlerin etkisi büyüktür. Karaağaç Mahallesi'nin kuzeyinden güneyine doğru gidildiğinde çok katlı konutlar azaldığı gibi boş sahalar ortaya çıkmaktadır. Bu boş sahalar üzerinde dağınık halde konutlara da rastlanılmaktadır.

Ağrı Dağı'nın eteklerinde kurulmuş Yeni Mahalle, olan, sahip olduğu özellikler açısından geleneksel köy tipi yerleşim yeri görünümüne sahiptir. Nitekim geçmişte merkeze bağlı bir köy olan bu mahalle, 1984 yılında Iğdır Belediyesinin aldığı karar ile merkeze bağlanmış ve Hanago olan ismi de Yeni Mahalle olarak değiştirilmiştir.

Foto 13: Yeni Mahalle'de doğal malzemelerle yapılan eski konutlardan örnekleri

Yeni Mahalle'nin şehir merkezinden uzak olması, diğer bir ifade ile adeta izole olması mahallede şehrsel görünümünden çok kırsal bir görünümün hakim olmasına neden olmuştur. Son yıllarda tek ve iki katlı betonarme konutların yapılması ile mahallenin genel görüntüsünde değişim meydana gelse de taş ve kerpiçten yapılmış eski evler mahallede yaygınlık göstermektedir (Foto 13).

Cumhuriyet Mahallesi'nin adı 1910 yılında Tiflis'te basılan yıllıkta Sultanabad olarak geçmektedir (Güner, 1997:135). 1984 yılında kurulan mahallenin Sultanabad olan ismi, yöre halkı tarafından yaygın şekilde olmasa bile kullanılmaya devam edilmektedir (Foto 14).

Foto 14: Cumhuriyet Mahallesi'nden bir görünüm

Diğer mahallelerde olduğu gibi bu mahallede de 1990'lardan sonra yaşanan iç göçlerden nasibini almıştır. Bu göçlerin sonucu olarak 1955'lerde neredeyse boş olan Asrı Mezarlığı ve çevresindeki sahalar günümüzde büyük oranda yapılaşmıştır.

Foto 15: Cumhuriyet Mahallesi'nde 1900'lerin başında kalma konutlar ile yakın yıllarda yapılan konutlar

Cumhuriyet Mahallesi, Iğdır’da yerleşme dokusunun en az zarara uğramış sahalarından birini oluşturmasının yanında müstakil ve çok katlı yapılaşmanın yoğunlukta olduğu bir mahalledir (Foto 15). Mahallenin batısından doğusuna doğru (yani çevre yoluna doğru) gidildiğinde buralarda tarım alanlarının yer aldığı görülmektedir; ancak bu alanlar gün geçtikçe yapılan konutlarla birlikte azalmaktadır.

Şehrin kuzeyinde kalan Kışla Mahallesi ise ismini Birinci Dünya Savaşı sonrasında burada konuşlanan askeri birliklerden almıştır. 5’inci Hudut Alayı’nın 1922 yılında bölgede yer almasıyla başlayan yerleşme 1970’lerin sonlarındaki göçlerle birlikte yaygınlaşmıştır. Bölge, 1984 yılında yapılan düzenlemeyle Kışla Mahallesi adını almıştır. 1937 yılında Bulgaristan’dan gelen 600 ailenin buraya yerleştirilmesiyle mahallenin yerleşilmiş alanı da genişlemiştir. Diğer taraftan, bu ailelerin bir kısmı daha sonra Iğdır’ı terk edip Anadolu’nun farklı yerlerine göç etmişlerdir. Mahallede göçmenlerin esas yerleştirildikleri alan, İlham Aliyev Caddesi ve çevresidir. Kışla Mahallesi, 1970’lerin öncesine kadar verimli tarımsal nitelikli sahalara sahipti; ancak göçlerle birlikte geniş tarımsal sahalar yapılaşmalara maruz kalmıştır (Foto 16). Bugün tarımsal sahalara mahallenin kuzeyinde rastlanmaktadır.

Foto 16: Tarımsal sahalarda kurulmuş konutlardan örnekler, Kışla Mahallesi

Mahallenin kuzeyinde verimli tarımsal alanların varlığı ve sulama sisteminin yaygınlığı mahallede tarımın hala önemli olmasına neden olmaktadır. Ayrıca Kışla Mahallesi'nde 1995 yılında üniversitenin ve 2005'te de devlet hastanesinin açılması, beraberinde eczane, kafe, lokanta, büfe ve market gibi işyerlerinin açılmasına neden olmuştur.

1984 yılında kurulan Iğdır'ın bir diğer mahallesi Bağlar'dır. Iğdır'ın birçok mahallesinde olduğu gibi Bağlar Mahallesi'nde de yakın yıllarda tarımsal nitelikli alanlar hızlı yapılaşmalar nedeniyle yok olmuştur. 1980'lere kadar bağ ve bahçelerin yoğun bir şekilde görüldüğü bu mahallede, günümüzde çok katlı binalar yoğunluktadır. Nitekim, bu mahalle "Bağlar" adını almasında içinden suların geçtiği, bağ-bahçelerin yoğun bir şekilde bulunduğu ve bir nevi şehrin eski doğal rekreasyon alanı olmasına borçludur. Bağlar Mahallesi, Iğdır'ın şehrsel görünümüne sahip mahallelerindendir (Foto 17).

Foto 17: Bağlar Mahallesi'nden bir görünüm

Merkezde çok katlı binalar yoğunlukta iken, mahallenin kuzeybatısına doğru gidildiğinde çok katlı yapılar yerini bahçeli ve müstakil evlere bırakmaktadır. Mahallede ayrıca çok sayıda resmi kurum yer almaktadır. Adliye sarayı başta olmak

üzere eğitim, idari ve sağlık kuruluşlarının büyük çoğunluğu burada yer almaktadır. Ayrıca şehrin önemli iş ve ticari sahaları da burada bulunmaktadır.

Şehrin güneybatısında yer alan Emek Mahallesi ise 1970'lerin öncesine kadar hemen hemen boş arazilerden oluşuyordu. Ancak özellikle 1970'ten sonra Tuzluca ilçesinden ve ilçeye bağlı köylerden buraya olan göçlerle dolmaya başlamıştır. Geçen süre zarfında hızla nüfuslanmış ve yapılaşmış olan bu mahalle, 1984 yılında 12 Eylül Mahallesi olarak kurulmuştur. Ancak, Iğdır Belediyesi'nin 2010 yılında almış olduğu karar ile mahallenin ismi Emek Mahallesi olarak değiştirilmiştir. Iğdır'ın en kalabalık mahallelerinden birini oluşturan Emek Mahallesinin dikkat çekici en önemli taraflarından birisi özellikle son yıllarda burada kamu kurumlarına ait binaların yaygınlaşmasıdır. Burada boş ve hazineye ait arazilerin varlığı ve mahallenin şehir merkezine yakınlığı bu tür bir yaygınlaşmayı kolaylaştırmaktadır. Mahallenin güneyine doğru gidildiğinde gerek iş yerleri gerek konut yoğunluğu açısından azalma görülmektedir. Buralarda yer yer geniş boş arazilerde tek katlı betonarme yapılar göze çarpmaktadır.

Iğdır'ın batısında bulunan Topçular Mahallesi de 1984 yılında kurulmuştur. Özellikle son yıllarda görülen yapılaşma ile birlikte mahallede neredeyse boş alan kalmamıştır. Topçular Mahallesi, adını 1920'lerde Rus hâkimiyeti döneminde şehirde konuşlanan Rus topçu birliğinden almıştır.

Topçular Mahallesi, diğer mahallelere nazaran oldukça düzenli ve sağlam bir altyapıya sahiptir. Bu mahallenin diğer bir özelliği de özellikle elit ve memur kesimin bu burada ikamet etmesidir (Foto 18). Topçular Mahallesinde inşaat halinde olan ve yapımı süren konutlar da dikkat çekmektedir. Mahallede yeni yapılan çok katlı binalar ile yapımı oldukça eskiye dayanan bahçeli tek katlı müstakil evleri bir arada görmek hala mümkündür; ancak bu evler de yıkılarak yerlerine çok katlı binalar yapılmaktadır. Ayrıca, Topçular Mahallesi, düzenli ve planlı yerleşmelerin yanında yeşil alanları, çok katlı ve villa tipli konutlarıyla şehrsel görünüme sahip mahallelerdendir. Son yıllarda şehrin gelişim yönünün ağırlıklı olarak bu yönde yani batıya doğru olduğu gözlenmektedir.

Foto 18: Topçular Mahallesi'nde son yıllarda yapılan konutlar bir görünüm

Bu mahalledeki önemli farklılıklardan bir de 2000 yılında “Valilik Yolu” olarak bilinen yolun trafiğe kapalı cadde ilan edilmesidir. Valilik yolunun trafiğe kapatılmasıyla cadde şehrin en önemli rekreasyon alanı oldu. Yol boyunca yer alan meşrubatçılar, dondurmacılar, çay bahçeleri, alışveriş yerleri ve kafe niteliğindeki birçok küçük alışveriş ve dinlenme yeri oluşturuldu. Bu durum bu caddeye yakın yerlerdeki arsa ve binaların fiyatlarının hızlı bir şekilde yükselmesine neden oldu.

Şehrin bir diğer mahallesi 7 Kasım ise, 1970’lerin başlarında kırsal sahalardan şehirselleşen alanlara doğru olan göçler sonucunda şehrin güneyinde kurulup gelişmiştir. 7 Kasım Mahallesi, 1984 yılında kurulduğu zaman 9.3 km²’lik yüzölçümüne sahipti. Ancak, Iğdır Belediyesi yaptığı yeni bir düzenleme ile 1996 yılında 7 Kasım Mahallesi’ni Karaağaç ve Konaklı Mahallesi olarak üçe ayırınca 7 Kasım Mahallesi nüfus açısından azaldığı gibi yüzölçüm bakımından da küçülmüştür.

7 Kasım Mahallesi’nin kuzey kesimi nispeten şehirselleşen bir görünüme yakın iken, mahallenin güneyine doğru gidildiğinde kırsal görünüm egemendir. Mahallede konutlar Genç Osman, İskender, Iğdır, Beyazıt ve Kazım caddeleri boyunca yoğun bir şekilde yer almaktadırlar (Foto 19).

Foto 19: Cumhuriyet ve 7 Kasım Mahallelerini ayıran Kazım Karabekir Caddesi

Iğdır şehrinin güneydoğusunda yer alan Konaklı Mahallesi ise alan bakımından Iğdır'ın küçük mahallelerinden birini oluşturmaktadır. 1980'lerden sonra özellikle Doğubayazıt ilçesinden gelen göçmenler için ve Ahıska Türkleri için yapılan toplu konut alanlarıyla dikkat çekmektedir (Foto 20).

Foto 20: Ahıska Türkleri için yapılan konutlar, Konaklı Mahallesi

Konaklı Mahallesi diğer mahallelere göre ekonomik gelişmişlik bakımından oldukça geri durumdadır. Sahip olduğu toprakların verimsiz olması, ticari, sanayi işletmelerin azlığı ve merkezden nispeten uzak olması, bu mahallenin iktisadi açıdan geri kalmasına neden olmuştur. Burası şehirdeki kaçak yapılaşma ve çarpık kentleşmenin en yoğun olduğu mahalledir. Ayrıca, son yıllarda çeşitli kamu kurumlarına ait binalar ile TOKİ'nin yaptığı konutlar bölgede dikkat çekmektedir. Bunların çoğu Doğubayazıt Caddesi üzerinde inşa edilmiştir.

Atatürk Mahallesi, Kışla Mahallesi'nin 1997 yılında Şehitler Caddesi sınır kabul edilerek, caddenin batısının Atatürk, doğusunun ise Kışla Mahallesi olarak belirlenmesiyle oluşturulmuştur. 1980'lerin öncesine kadar geniş verimli arazilere sahip olan Atatürk Mahallesi, özellikle bu tarihlerden sonra başta çevre ilçelerden ve köylerden aldığı göçlerle yoğun şekilde yapılaşmıştır (Foto 21).

Foto 21: . Tarımsal araziler üzerinde yapılan konutlar, Atatürk Mahallesi

Atatürk Mahallesi'nin güney kesimleri merkeze yakın olmasından dolayı şehrsel bir görünüme sahip iken, mahallenin kuzeyine doğru gidildiğine mahalle bu özelliğini kaybederek yerini müstakil evlere bırakmaktadır. Ayrıca 1990 yılından sonra bu mahallede askeri ve eğitim amaçlı kamu kurumlarının açılması ve çeşitli lojmanların inşa edilmesi ile yapılaşma artmıştır.

Ali Kamerli Mahallesi ise, Iğdır şehrinin batısında yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşında eski bir Ermeni köyü olan bölge Ermenilerin Ermenistan'a göç etmesi boşalmıştı. Boşalan köye, savaş sırasında daha korunaklı yerlere göç eden halkın geri gelmesi ve yerleşmesiyle gelişimini sürdürmüştür.

Ali Kamerli Mahallesi'nde kerpiç evlere sıklıkla rastlanılmaktadır. Bunun yanında son yıllarda yapılan tek katlı betonarme evler, çok katlı binalar ve özellikle villa tipi konutlar dikkat çekmektedir (Foto 22).

Foto 22: Ali Kamerli Mahallesi'nde eski ve yeni konutlardan bir görünüm, sağda modern yapılar solda ise kerpiç yapılar

Ali Kamerli Mahallesi, merkeze bağı köylerden biri iken 1999 yılında yeni bir mahalle olarak merkeze bağlanmıştır. Yöre halkının temel geçim kaynağını verimli tarımsal sahalar ve suyun varlığına bağı olarak tarım oluşturmaktadır. Bunun yanında iktisadi faaliyetler açısından hayvancılık, bazı küçük sanayi tesisleri ve çeşitli büyüklükteki ticari işletmeler önem kazanmış durumdadır.

Şehrin kuzeyinde yer alan Hakveyis Mahallesi, eski bir köy iken 1999 yılında merkeze bağlanmıştır. Hakveyis Mahallesi de Ali Kamerli Mahallesi'nde olduğu gibi Ermenilerin Ermenistan'a göç etmeleri nedeniyle boş kalmış daha sonraki süreçte yerli halkın buralara yerleşmeleriyle gelişip büyümüştür. Hakveyis Mahallesi, günümüzde de geleneksel köy görüntüsünü korumaktadır. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri halkın temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Diğer taraftan, doğal malzeme ve iklimik özelliklerden dolayı ağırlıklı olarak kerpiç evlerin yer aldığı mahallede, son yıllarda betonarme evler de yaygınlık göstermeye başlamıştır.

2.3. Arazi Kullanımı

“Yeryüzünde yerleşilmiş mekânın tümü fonksiyona göre kullanım alanları halinde örgütlenmiştir (Tümertekin ve diğerleri, 2009: 361)” Şehirleri meydana getiren ve şehirlere şekil veren fonksiyonlar belirli mekânlara gereksinim duyarlar. Bunun tabi sonucu olarak, şehirlerin yerleşme sınırları içerisinde belirli sahalarda toplanmış fonksiyon alanları ortaya çıkmaktadır.

2.3.1. Konut Alanları

Iğdır'da, şehir içi arazi kullanımında en geniş alanı konut alanları oluşturmaktadır (Şekil 6). Iğdır'ın 1992 yılında il olmadan önceki konut alanları Bağlar, Topçular, Karaağaç, Söğütlü, 14 Kasım, Emek, Kışla ve Cumhuriyet Mahallerinin merkeze yakın kesimlerinden ibaretti. Söz konusu bu konutların yaklaşık olarak % 90'ı tek ve iki katlı idi. Bunların diğer bir özelliği ise konutların ağırlıklı olarak bahçeli ve müstakil konut şeklinde olmalarıydı.

1990'lerden sonra yoğun bir şekilde kırsal sahalardan şehrsel alanlara yönelik göçlerin yanında, Iğdır'ın 1992'de il olması ve 1995'te Iğdır Meslek Yüksek Okulu'nun açılması ile şehirde ciddi anlamda konut sıkıntısının baş göstermesine neden olmuştur. 1992 yılında açılan Dilucu sınır kapısı ile halkın refah düzeyi hızla artmıştır. Bu durum konutların niceliğine ve niteliğine de yansımıştır. Şöyle ki, şehir merkezinde bulunan müstakil konutların büyük bir kısmı yerlerini ağırlıklı olarak 5-6 katlı olarak inşa edilmiş binalara bırakmıştır. Özellikle şehir merkezinde bulunan tek ve iki katlı evler yıkılarak yerlerine çok katlı binalar yapılmıştır. Şehir merkezinin dışında bulunan mahallelerde ise genellikle tek katlı betonarme konutların yapımı öne çıkmıştır.

Bağlar Mahallesi, şehrin en yoğun konutlu mahallesidir. Bu mahalleyi Topçular, Atatürk, 7 Kasım, Karaağaç ve Emek Mahallesi izlemektedir. Ayrıca Bağlar, 14 Kasım, Cumhuriyet, Topçular, Söğütlü ve Emek Mahallelerinde işyeri amaçlı binalar da yoğunluk göstermektedir. Söz konusu bu binalar, merkezden uzaklaştıkça yerini aile konutlarına bırakmaktadır.

Şehrin batısından başlayan Enver Paşa Caddesi ve bunun devamı olan güneydoğuya doğru uzanan Kazım Karabekir Caddeleri Iğdır şehrini kabaca ikiye ayırmaktadır. Bu iki caddeye kuzeyden ve güneyden bağlanan caddeler ile bu caddelere bağlı irili ufaklı sokaklar şehrin en yoğun konut alanlarını oluşturmaktadırlar.

Iğdır'ın güneydoğusunda yer alan Konaklı Mahallesi başta olmak üzere şehrin güneyinde yer alan Karaağaç, 7 Kasım ve güneybatıda bulunan Emek Mahallesi, kırsal kesimlerden gelen ailelerin yapmış olduğu, genellikle tek ve iki katlı konutların yoğunlaştığı alanların başında gelmektedir. Konaklı Mahallesiindeki Doğubayazıt yolu üzerinde TOKİ konutları ve Ahıska Türkleri için yapılan toplu konutlar da bulunmaktadır. Ayrıca Beyazıt, Fatih, Genç Osman gibi büyük caddeler ile bu caddelerle bağlantılı sokaklar boyunca da yoğun şekilde konutlar yer almaktadır.

Şehir merkezinden kuzeye doğru gidildikçe başta Atatürk Caddesi olmak üzere, Tansu Çiller, İlham Aliyev, Tünay Aydemir, Şehitler ve Kanuni Caddeleri gibi ana caddeler ile yine bu ana caddelerle bağlantılı sokaklar da şehrin bir başka yoğun konut alanlarıdır. Topçular ve Bağlar Mahallesi'nde özellikle batıya doğru uzanan kesimlerde tek ve iki katlı villa tipi konutlar son yıllarda yaygınlık göstermiştir. Diğer yandan, Topçular Mahallesi'nin doğusu, Bağlar, Kışla ve Atatürk Mahallerinin güneyi, Cumhuriyet, Söğütlü ve 14 Kasım Mahallerinin batısını içine alan merkezi kesimlerinde bulunan bahçeli ve müstakil konutlar, son yıllarda yerlerini çok katlı binalara bırakmıştır. Ancak halen çok katlı binalar arasında kalmış müstakil konutlara rastlamak mümkündür (Foto 23).

Foto 23: Topçular Mahallesi'nde konutlardan bir görünüm

Ağrı Dağı eteğinde kurulu olan Yeni Mahalle ile şehrin kuzeybatısında yer alan Hakveyis Mahallesi'nde tek katlı toplu konutlar yayginken, Hakveyis'in güneybatısında kalan Ali Kamerli Mahallesi'nde tek katlı toplu konutların yanında son yıllarda yapılan iki ve üç katlı konutlar dikkat çekmektedir.

Lejand

	Sanayi Alanları
	Askeri Alanlar
	Sosyal Alanlar
	Sağlık Alanları
	Eğitim Alanları
	Tarım Alanları
	Boş Alanlar
	Konut Alanları
	Resmi Alanlar
	İş ve Ticaret Alanları
	Yeşil Alanlar

Iğdır Belediyesi imar planından değiştirilerek hazırlanmıştır. 2010

2.3.2. İş ve Ticaret Alanları

“Merkezi İş Alanı, bir şehirde dükkân ve başka işyerlerinin en yoğun olarak bulunduğu yerdir” (Tümertekin ve diğerleri, 2009: 454). Şehirler ve bu şehirlerin çevresinde yaşayan insanların her türlü ihtiyaçlarını gideren bu merkezi iş alanları, bazen şehrin eski nüvesini oluşturan konutların yıkılarak yerlerine çok katlı işyerlerinin yapılmasıyla meydana getirilmektedir. Buna benzer bir örneği Iğdır şehri içinde vermek mümkündür. Nitekim, bugün iş ve ticaret alanlarının yoğun bir şekilde toplandığı Cumhuriyet, Rıza Yalçın, İrfan, Atatürk ve Kars Caddeleri üzerinde bulunan işyerlerinin çoğu, konutların ve daha önceki mevcut küçük iş yerlerin yıkılmasıyla yeniden inşa edilmişlerdir.

Günümüzde, alışveriş merkezlerinin yaratmış olduğu çekim gücüne bağlı olarak dükkânlar, lokantalar, eğlence yerleri ve farklı hizmetlerden oluşan yapılar şehir sakinleri kadar şehir dışında gelen ziyaretçiler tarafından da rağbet edilmektedir (Timor, 2001:57). Gerçekten de, Iğdır şehir merkezine başta Nahçıvan ve İran olmak üzere, Ağrı, Kars, Tuzluca, Karakoyunlu, Aralık gibi yerleşim sahalarından mevsimsel olarak değişmekle birlikte yoğun bir nüfus akışı söz konusudur. Günlük ve haftalık olarak süren bu nüfus akışı, Iğdır şehir merkezinde bulunan ve farklı kategoride yer alan ticari unsurlar için hayati bir önem taşımaktadır.

Cumhuriyet, 14 Kasım, Söğütlü, Bağlar, Topçular ve Karaağaç Mahallelerindeki bulunan işyerleri, şehirdeki toplam işyerlerinin yaklaşık olarak % 87’sini oluşturmaktadır. Geriye kalan iş yerlerinin % 13’ü ise diğer mahallerde toplanmıştır.

Ali Kamerli, Hakveyis ve Yeni Mahalle eski birer köy olmaları nedeniyle buralarda işyerlerinin sayıları daha azdır. Bu mahalleler, şehir merkezine uzak bir mesafede yer almaktadırlar. Halkın temel gıda ihtiyacını gideren bakkalların yanı sıra kahvehaneler bu mahallelerdeki en yaygın ticari işletmeleri oluşturmaktadırlar (Foto 24). Bunlar da genellikle mahallelerin ortasında kurulmuşlardır.

Foto 24: Ali Kamerli Mahallesi'ndeki işyerlerinden bir görünüm

Ali Kamerli Mahallesinde bulunan işyeri sayısı Yeni Mahalle ve Hakveyis Mahallelerinde yer alan işyeri sayısından daha fazladır. İşyeri sayısının daha fazla olmasının nedeni Ali Kamerli Mahallesinin şehirlerarası ulaşım güzergâhı üzerinde yer almasıdır. Ayrıca Şemsettin Uzun Bulvarı üzerinde dinlenme tesisleri, araba tamircileri ve petrol istasyonları Ali Kamerli Mahallesinde bulunan diğer ticari işletmeleri oluşturmaktadır.

Iğdır'da iş ve ticari alanlar, şehir merkezinde bulunan ana caddeler ile bu ana caddelere bağlanan küçük caddeler, sokaklar ve kavşaklarda toplanma eğilimi göstermiştir. Şöyle ki, kabaca güney-kuzey doğrultuda uzanan Cumhuriyet, Rıza Yalçın, İrfan, Atatürk ve Kars Caddeleri ile bu caddelerin her iki tarafında işyerleri yoğunluk kazanmıştır. İşyerleri toplu bir ünite halinde olmayıp arada konutlar ile kesintiye uğrasalar da bu caddeler şehrin en canlı ticari alanlarını oluşturmaktadırlar.

Şehrin en fonksiyonel ticari alanlarından birisini Cumhuriyet Caddesi meydana getirmektedir. Bu caddeyi diğer caddelerden ayıran en önemli taraflarından birisi;

buralarda bulunan iş yerlerinin eski dokusunu çok fazla kaybetmemiş olmasıdır. Iğdır'ın en eski ticari alanlarından birisini oluşturan bu cadde üzerinde bulunan işyerlerinin çoğu, genellikle tek ve iki katlıdır. Caddenin hemen yanında sebze-meyve pazarı ile toptan ve perakende satış yapan iş yerleri toplanmıştır. Cumhuriyet Caddesi gibi Rıza Yalçın Caddesi de Cumhuriyet Mahallesi'nin sınırları dâhilinde olup bu cadde boyunca da yoğun bir şekilde iş yerleri sıralanmaktadır. Bu caddenin devamı olan ve kuzeye doğru uzanan İrfan Caddesi aynı karakterle devam eden iş yerlerine sahiptir. Ayrıca şehir merkezini meydana getiren Kars, İbrahim Bozyel ve Atatürk Caddeleri boyunca halkın günlük ihtiyaçlarını karşılayan işyerleri (manav, market, bakkal, kasap) ile halkın periyodik ihtiyaçlarını karşılayan (kundura, züccaciye, kırtasiye, konfeksiyon, manifatura, eczane) işyerleri bulunmaktadır.

Iğdır'da son yıllarda görülen en önemli gelişmelerden biri modern görünümlü çok katlı ve farklı ihtiyaçlara cevap veren iş merkezlerinin yaygınlaşmasıdır (Foto 25).

Foto 25: Son yıllarda yapılan iş merkezleri (Hanlar), Zübeyde Hanım Bulvarı

Genellikle bunların birinci katları banka şubesi ya da alışveriş yapılan işyerlerinden oluşurken (Migros, Bim, Tansaş ve Gimaş vb) diğer katları ağırlıklı olarak dershane şubeleri, müşavirlik, sigorta, parti, dernek ve çeşitli şirketlerin büroları şeklinde kullanılmaktadır. Kazım Karabekir Caddesi üzerinde bulunan Adil Aşırım Çarşısı şehrin ticari hayatı içinde oldukça önemlidir. Çarşı olarak ifade edilen bu alan, zaruri ihtiyaçlar doğrultusunda Iğdır Belediyesi tarafından inşa edilmiş çeşitli işyerlerinden oluşmaktadır. İran'dan getirilen ticari ürünler ve 1992 yılında Dilucu sınır kapısının açılması ile birlikte Nahçıvan'dan getirilen ticari ürünler, şehrin muhtelif cadde ve sokaklar üzerinde satılıyordu.

Şehrin farklı kesimlerinde düzensiz bir şekilde kurulan sergilerde satılan ticari ürünler trafik ve yayaların geçişini engelleyecek kadar problem oluşturmuştu. Bu sorunu gidermek adına 1993-1994 yıllarında 350'ye yakın işyerinin inşaatına başlanılmıştı. Söz konusu bu işyerlerinin inşaatı tamamlandıktan sonra işyerleri 1995 yılında da satışa çıkarılmıştır. Böylece şehrin en yoğun işyerlerini barındıran düzenli bir ticari alan ortaya çıktı. Adil Aşırım Çarşısı'nda ağırlıklı olarak giyim, hırdavat, kuruyemiş, ayakkabı satan işyerleri bulunmaktadır (Foto 26).

Foto 26: Adil Aşırım Çarşısı, Karaağaç Mahallesi

Adil Aşırım Çarşısı'nda en başta İran ve Nahçıvan'dan getirilen ticari ürünler ağırlıklı olarak yer almışken, daha sonra bu ürünler yerlerini yavaş yavaş Uzakdoğu ülkelerinden ve Türkiye'den gelen ticari ürünlere bırakmıştır.

Iğdır Belediye binasının hemen yanında bulunan yeraltı çarşısı, şehrin diğer önemli ticaret sahalarından birisini oluşturmaktadır. Yeraltı çarşısında 60'tan fazla işyeri bulunmakta olup bunların çoğu elektronik malzeme satışı yapan işyerleri, GSM operatör bayileri, cep telefonu tamircileri ve internet cafelerden oluşmaktadır. Bunun yanında Şeyh Şamil Caddesi üzerinde gıda satışı yapan toptan ve perakende işyerleri ile belediye tarafından yapılmış bir halk pazarı da bulunmaktadır.

Iğdır Ovası'nda elde edilen ürünlerin büyük bir kısmı Emek Mahallesinde bulunun ve Evren Paşa Caddesi yakınında yer alan “yaş sebze ve meyve haline” getirilmektedir. Yaş sebze ve meyve hali, özellikle yaz mevsiminde ovada bitkisel ürünlerin hasat edilmesine bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Ticarete konu olan ürünler, genellikle şehir dışından gelenler tarafından alıcı bulmaktadır.

14 Kasım Mahalle'sinde bulunan Iğdır Küçük Sanayi Sitesi'nin yanında kömür, odun satışı yapan işyerleri son yıllarda azalan tezek tüketimine bağlı olarak artış göstermiştir. Diğer yandan, Nahçıvan ve Türkiye arasında başlayan sınır ticareti ile petrol ve petrol ürünlerine bağlı olarak merkezi kesimlerin dışında bulunan caddeler boyunca petrol istasyonları kurulmuştur. Alikamerli Mahallesini ikiye ayıran Şemsettin Uzun Bulvarı başta olmak üzere Enver Paşa, Kazım Karabekir ve çevre yolu boyunca bu tür istasyonlara sıkça rastlanılmaktadır.

Iğdır Soykırım Anıtı ve Müzesi'nin bulunduğu alan 1997 yılı öncesine kadar canlı hayvan pazarıydı; ancak Iğdır Soykırım Anıtı ve Müzesi'nin inşaatının başlanmasıyla canlı hayvan pazarı Söğütlü Mahallesi'nin en doğusuna taşınmıştır. Geniş bir alanda kurulan canlı hayvan pazarında küçük ve büyükbaş hayvan ticareti yapılmaktadır. Burada hayvanlar için barınakların yanı sıra bir adet mezbaha da bulunmaktadır.

Foto 27: Oto galericilerden bir görünüm, Konaklı Mahallesi

Iğdır'da, özellikle son yıllarda yeni ticari alanlar ortaya çıkmıştır. Önceki yıllarda şehir merkezinde dağınık halde bulunan oto galericiler 2011 yılında Doğubayazıt yolu üzerinde yapılan işyerlerine taşınmıştır. Genellikle 2 katlı olarak inşa edilen bu işyerlerinin doluluk oranı neredeyse % 100'dür (Foto 27).

2.3.3. Sanayi Alanları

Iğdır şehrinde sanayi kuruluşları, şehir merkezleri içinde olma eğilimlerini, son yıllarda merkezden uzaklaşmaya bırakmıştır. Sanayi tesisleri, arazinin bol ve ucuz olduğu şehrin kenar mahallelerinde dağınık bir şekilde yer almaktadır.

Şehir merkezinin farklı kesimlerinde dağınık halde bulunan bazı küçük işletmelerin yanı sıra, şehrin doğusunda kurulmuş olan Küçük Iğdır Sanayi Sitesi şehrin önemli sanayi alanlarını oluşturmaktadır. Ayrıca şehir merkezinin dışında bulunan, halen yapımı sürmekte olan ve kısmen faaliyete geçen Iğdır Organize

Sanayi Bölgesi ile bunun çevresinde ağırlıklı olarak ovoidan elde edilen bitkisel ve hayvansal ürünlere dayalı üretim yapan fabrikalar hizmete açılmıştır.

Şehrin en büyük sanayi alanlarından birisini 14 Kasım Mahallesi'nin doğusunda bulunan Iğdır Küçük Sanayi Sitesi oluşturmaktadır. 1986 yılında yapımına başlanan ve 1998 yılında tamamlanan sanayi sitesi 3500 m² alanda kurulmuştur. 317 işyeri,  ıraklık okulu, idari bina ve sosyal tesislere sahip olan sanayi sitesinde, tarımsal araç ve gereçlerin üretimi ve tamiri yanında Nahçıvan-Doğubayazıt karayolu üzerinde bulunmasından dolayı oto tamirine yönelik (kaportacı, boyacı, oto elektrikçi, ak c , lastik i, tornacı v.s) atölyeler de yer almaktadır. Sanayi sitesinin diğ r bölümlerinde mobilya ürünlerini üreten işyerleri, marangoz ve d  semeciler bulunmaktadır.

Bitkisel  r nlerin hasadına bağlı olarak elde edilen buğday ve arpanın işletilmesi için şehrin çeşitli kesimlerinde dağınık halde un değirmenleri ve yem fabrikaları bulunmaktadır. Bunlar daha çok Cumhuriyet Mahallesi'nde Millet Caddesi ve Söğütlü Mahallesi'nde ise Ş yh Şamil Caddesi üzerinde yer almaktadır (Foto 28).

Foto 28: K  k bir sanayi işletmesi, Ş yh Şamil Caddesi

Kışla Mahallesinde Iğdır Belediyesine ait tesislerin bulunduğu alanda, hazır beton santrali, büz üretimi, parke taşı üretim tesisi, kırıcı-kategorik malzeme üretim tesisi, elavatör sistemi ve briket üretim tesisleri yer almaktadır. Ayrıca çevre yolu ve şehrin çıkışında Şemsettin Uzun Bulvarı üzerinde hazır beton tesislerinin yanı sıra bu bulvarın üzerinde bir tane de soğuk hava deposu bulunmaktadır. Ayrıca 14 Kasım Mahallesinde Sanayi yolu üzerinde süt ürünlerini işleyen bir imalathane faaliyet göstermektedir.

1992 yılında açılan Dilucu sınır kapısına bağlı olarak Nahçıvan-Türkiye arasında sınır ticareti başlamıştır. Ticaretin önemli bir ayağını oluşturan mazot ve petrole dayalı diğer ürünler için özellikle 14 Kasım Mahallesinde, çevre yolu üzerinde bulunan boş ve geniş alanlarda mazot tankerleri imal eden küçük ölçekli tesisler kurulmuştur. Diğer taraftan, Aralık ilçesi ve merkeze bağlı Suveren Köyü'nde bulunan ponza madenine bağlı olarak merkezin farklı yerlerine dağılmış halde briket üreten tesislere de rastlanılmaktadır. Özellikle çevre yolu başta olmak üzere Kazım Karabekir, Beyazıt ve Fatih Caddeleri üzerinde briket ve mermer üreten tesisler yakın yıllarda kurulmuştur. Kurulan bu tesisler şehrin yanı sıra kırsal alanların da ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

2.3.4. Resmi ve İdari Alanlar

Resmi ve idari binalar, şehrin her tarafına eşit bir şekilde dağılmamıştır. Resmi ve idari alanların Emek Mahallesinde daha fazla toplandığını söyleyebiliriz. 1992 yılında Iğdır'ın il olması, beraberinde resmi ve idari hizmetleri yürütecek binaların yapımını zaruri kılmıştır. Diğer bir ifade ile şehir içinde bulunan ve genel olarak küçük binalarda hizmet vermek zorunda kalan kamu kurumlarının çoğu yakın zamanlarda inşa edilen yeni kamu binalarına taşınmışlardır. Bunların çoğu esas olarak şehrin kenar mahallelerinde bulunan boş araziler üzerine kurulmuşlardır. Ancak yine de başta valilik binası olmak üzere özel il idaresi, tarım il müdürlüğü ve belediye binası gibi büyük resmi ve idari kurumlar şehir merkezinde ve en işlek caddeler üzerinde yer almaktadırlar.

Foto 29: Zübeyde Hanım Bulvarı ve Belediye Binası, Bağlar Mahallesi

Atatürk Caddesi'nin Zübeyde Hanım Bulvarıyla kesiştiği yerde Igdir Belediye binası bulunmaktadır (Foto 29). Atatürk Caddesi boyunca Igdir Valiliği, Igdir Müftülüğü, P.T.T ve Pancar Şefliği binaları ile bu caddeye yakın yerde de Adliye Sarayı yer almaktadır. Igdir İl Çevre ve Orman Müdürlüğü ile Türkiye Mahsuller Ofisi İlham Aliyev Caddesi üzerinde bulunan kurumlardır. Aynı şekilde, Dr. Sadık Ahmet Caddesi üzerinde Igdir Tarım İl Müdürlüğü, Tapu ve Sicil Müdürlüğü, İl Özel İdare Binası ve Polis karakolu bulunmaktadır. Enver Paşa Caddesi ve çevresinde D.S.İ ve lojmanları, Karayolları Müdürlüğü, Tarım Reformu Müdürlüğü, Toprak Araştırma Enstitüsü, Tapu ve Kadastro Müdürlüğü binaları yer almaktadır. Fatih Caddesi üzerinde Polis Karakolu, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Igdir Özel İl Tarım Hizmetleri Müdürlüğü ve Orman İşletme Şefliği bulunmaktadır. Söğütlü Mahallesi'nin doğu kısmında boş araziler üzerinde TEDAŞ binası ve Beyazıt Caddesi üzerinde Bölge Trafik ve Emniyet Müdürlüğü binaları bulunmaktadır. Aynı şekilde Tansu Çiller Caddesi üzerinde Valilik Konutu ve bu konutun yanında Ceza ve Tevkif evi yer almaktadır.

2.3.5. Eğitim Alanları

Şehrin hemen her tarafına dağılan eğitim kurumları, özellikle mahalleler arasında sınır oluşturan caddeler boyunca yer almaktadır. Ayrıca bu ana caddeler dışında şehrin değişik yerlerine yayılmış çok sayıda ilköğretim okulu da bulunmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Eğitim kurumlarının mahallelere göre dağılımı

Mahalle	İlköğretim	Lise	Diğer
Emek	4	5	-
Yeni Mahalle	1	-	-
Kışla	3	-	1
Konaklı	3	-	-
7 Kasım	2	1	1
Atatürk	1	3	-
Söğütlü	1	2	2
Ali Kamerli	2	-	-
Hakveyis	1	-	-
Bağlar	2	-	1
Topçular	1		-
Karaağaç	3	1	-
Cumhuriyet	1	-	-
14 Kasım	2	3	4

Kaynak: Iğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2011

İrfan Caddesi üzerinde Iğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Iğdır Lisesi, Öğretmenevi ve Akşam Sanat Okulu, Ziya Gökalp, Kurtuluş İlköğretim Okulu ve Cumhuriyet Lisesi bulunmaktadır. Atatürk ve Kışla Mahalleleri arasında sınır oluşturan Şehitler Caddesi boyunca ve Atatürk Mahallesi tarafında kalan alanda Iğdır Milli Eğitim Vakfı Anadolu Lisesi, Besti Aydeniz Kız Teknik ve Meslek Lisesi ile Ticaret Meslek Lisesi yer almaktadır. Aynı şekilde Emek ve Karaağaç Mahalleri arasında sınır oluşturan Fatih Caddesi üzerinde Atatürk Lisesi, Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi ve İMKB Mehmetçik İlköğretim Okulu bulunmaktadır.

Cumhuriyet ve 7 Kasım Mahallesi arasındaki sınırı oluşturan Kazım Karabekir Caddesi üzerinde Atatürk İlköğretim Okulu, İ.M.K.B Anadolu Lisesi yer alırken bu caddeden hemen sonra başlayan Beyazıt Caddesi üzerinde Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu, Fevzi Çakmak İlköğretim Okulu, Şehit Öğretmen Şevki Akgün İlköğretim Okulu bulunmaktadır.

Karaağaç ve 7 Kasım Mahallesi arasında sınır oluşturan Genç Osman Caddesi üzerinde Mahmut Nedim Kuyumcu İlköğretim Okulu yer almaktadır. Yeni Mahalle, Ali Kamerli ve Hakveyis Mahalleleri ise doğal sürece bağlı olarak gelişen birer eski köy olmaları nedeniyle eğitim kurumları bu yerleşim alanlarının ortasından geçen cadde üzerinde yer almaktadır.

Iğdır şehrinde, ilköğretim ve liseler dışında diğer önemli eğitim kurumunu Iğdır Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren fakülte, yüksekokul ve enstitüler oluşturmaktadır.

Foto 30: Iğdır Üniversitesi rektörlük binası, Cumhuriyet Mahallesi

1995 yılında Kars Kafkas Üniversitesi'ne bağlı Iğdır Meslek Yüksek Okulu olarak Kışla Mahallesi'nin İlham Aliyev Caddesi üzerinde açılan yüksekokul, geçen süre zarfında bölümlerin artmasına bağlı olarak öğrenci sayısı arttırmış nihayetinde 2008 yılında Iğdır Üniversitesi adını alarak Kars Kafkas Üniversitesi'nden ayrılmıştır. Kuruluşu yeni olan üniversitenin rektörlük ve diğer birçok idari birimi Rıza Yalçın Caddesi üzerinde bulunan rektörlük binasındadır (Foto 30).

Iğdır Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi Emek Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Enver Paşa Caddesi üzerinde eski Iğdır Devlet Hastanesi'nin bulunduğu alanda kurulmuştur. Ayrıca Kredi Yurtlar Kurumu 14 Kasım Mahallesi'nde çevre yolu üzerinde yer almaktadır. Diğer taraftan, Iğdır Üniversite'sinin Suveren yerleşkesinin inşaatı, 2011 yılında Suveren Köyü'nün yanında başlanılmıştır.

2.3.6. Sağlık Alanları

Iğdır'da bulunan sağlık kurumları özellikle son yıllarda açılan yeni kurumlarla birlikte şehrin birçok yerinde dağılmış olarak yer almaktadır.

Emek Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Enver Paşa Caddesi üzerinde şimdi İlahiyat Fakültesi olan alanda daha önce Iğdır Devlet Hastanesi bulunmaktaydı. 1968 yılında açılan bu hastane uzun yıllar bölgenin sağlık hizmetini görmüştü. Geçen süre zarfında nüfusun hızla artması nedeniyle kapasite sorunu ortaya çıkmıştı. Ayrıca hizmetlerde görülen aksamalar ve sağlık sektöründeki teknolojik gelişmeler nedeniyle yeni bir hastane yapılması gereği duyulmuştu. Bu amaçla 1994 yılında Kışla Mahallesi Melekli yolu üzerinde 150 yataklı yeni bir devlet hastanesi inşaatına başlanılmıştı. Bu hastane 2005 yılında tamamlanarak hizmete girdi (Foto 31). Ayrıca, 2011 yılında, İlham Aliyev Caddesi üzerinde bulunan Iğdır İl Özel İdaresi binaları yıkılarak, yerine bölgenin sağlık hizmetlerini karşılayacak olan 250 yataklı devlet hastanesinin inşaatına başlanılmıştır.

Foto 31: Iğdır Devlet Hastanesi, Kışla Mahallesi

Iğdır’da sağlık kurumları açısından önemli olan ve 2005 yılında hizmete açılan Iğdır Kadın ve Çocuk Hastanesi ile Özel Iğdır Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi Kazım Karabekir Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi de 2007 yılında 14 Kasım Mahallesinde bulunan Atatürk Caddesi üzerinde hizmete açılmıştır.

Iğdır’da farklı mahallelerde açılmış olan “Aile Sağlığı Merkezleri” şehrin sağlık ihtiyacını karşılamaktadır. Ali Kamerli Mahallesinde bulunan Aile Sağlık Merkezi Şemsettin Uzun Bulvarı üzerinde yer alırken, Yeni Mahallede bulunan Aile Sağlık Merkezi mahallenin girişinde bulunmaktadır. Diğer Aile Sağlık Merkezleri Söğütlü Mahallesinde Atatürk Caddesi, Emek Mahallesinde İskender Iğdır Caddesi, Karaağaç Mahallesinde Genç Osman Caddesi ve 7 Kasım Mahallesinde bulunan Aktaş Caddesi üzerinde yer almaktadır. İl Sağlık Müdürlüğü binası ve müdürlük bünyesindeki Aile Sağlık Müdürlüğü Topçular Mahallesi sınırları içerisindeki Tansu Çiller Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ayrıca 14 Kasım Mahallesinde pancar

kantarın yanında eskiden sağlık meslek lisesi olan bina şimdi halk sağlığı laboratuvarı olarak faaliyet göstermektedir.

2.3.7. Yeşil Alanlar

Iğdır'ın 1992 yılında il olmasıyla birlikte özellikle hizmet sektöründe görülen gelişmeler ve göç olgusuna bağlı olarak baş gösteren konut sıkıntısı Iğdır'da hızlı bir şekilde yapılaşmanın yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum şehrin yeşil alanlarının hızla yok olup yerini konut alanlarına bırakmasına neden olmuştur.

Iğdır'da özellikle son yıllarda mahallelerin çeşitli kesimlerinde çocuk oyun alanları ve parklar yapılmıştır. Yeşil sahaların, park-bahçe ve oyun alanlarının kent içindeki payı % 10'dur (Iğdır Valiliği, 2009: 20).

Bağlar Mahallesi, en fazla yeşil alana sahip mahalledir. Bu mahallenin sınırları içerisinde bulunan Haydar Aliyev Parkı da Iğdır'ın en büyük parkıdır. Bu parkın içinde cafeler, restoranlar ve çay bahçeleri bulunmaktadır. Şehrin ikinci büyük parkı Karaağaç Mahallesinde 2010 yılında açılan Av. Medet Serhat Parkı'dır.

Iğdır'da toplu konutlar, okullar, sağlık kuruluşları ve çeşitli büyüklüğe sahip birçok kamu kurumunun bahçeleri şehrin diğer yeşil alanlarını meydana getirmektedir. Ali Kamerli, Hakveyis ve Yeni Mahalle eski birer köy olduklarından dolayı geleneksel kırsal görünüme sahiptirler. Bu mahallelerde doğal yeşil alanlar dışında park alanları bulunmamaktadır.

Iğdır'da dinlenme alanı ve mesire yerlerinin az olması nedeniyle 2005'te Iğdır Çevre ve Orman Müdürlüğü tarafından merkeze bağlı Çalpala Köyü'nde "Yeşil Kuşak Ağaçlandırma Alanı" adı altında 100 ha alanda 150 bin ağaç dikilmiştir. Akasya, Akçaağaç, Karaağaç, Çınar, Söğüt, Dişbudak, Sarıçam, Karaçam ve Sedir başta olmak üzere bölge iklimine uyum sağlayan fidanların dikilmesiyle oluşturulan bu saha kent ormanı olarak şehir halkı için önemli bir rekreasyon alanı olmuştur. Şehir merkezine yakın mesafede bulunan Iğdır Kent Ormanı, özellikle hafta sonları yöre halkı tarafından oldukça rağbet görmektedir (Foto 32).

Foto 32: Igdir Kent Ormanı'ndan bir görünüm

14 Kasım Mahallesi'nde, Nahçıvan, İran ve Ermenistan'dan gelen yolların kavşağında yer alan “canlı hayvan pazarı” 1997 yılına kadar şehrin önemli bir ticari alan konumundaydı. Ancak 1 Ağustos 1997 yılında temeli atılan ve 5 Ekim 1999 yılında bitirilen Igdir Soykırım Anıt ve Müzesi ile birlikte “canlı hayvan pazarı” ortadan kaldırılmış ve böylelikle şehir yaşamı için önemli bir yeşil alan ortaya çıkmıştır. Igdir Soykırım Anıtı da 43.4 m ile ülkemizin en yüksek anıtıdır. Çevre düzenlemesi yapılan ve şehrin önemli yeşil alanlarından birisini oluşturan Igdir Soykırım Anıt ve Müzesi, üniversiteye ve Kredi Yurtlar Kurumuna oldukça yakın bir yerde bulunması nedeniyle önemi artan bir yeşil alan konumundadır. Dünyanın en önemli çevre örgütlerinden biri olan Greenpeace'in üyeleri tarafından, küresel ısınma ve çevre sorunlarına dikkat çekmek için yapılan ‘Nuh’un Gemisi’ de Ağrı Dağı’ndan getirilip bu anıtın yanına konulmuştur.

2000 yılında Tansu Çiller Caddesi'nin araç trafiğine kapatılması, caddenin çevre düzenlemesinin yapılması ve bu cadde boyunca insanların rekreasyon

ihtiyaçlarına cevap verecek türden hizmet birimlerinin açılmasıyla birlikte ‘‘Valilik Yolu’’ olarak anılan bu cadde Iğdır’ın en hareketli caddesi haline gelmiştir (Foto 33).

Foto 33: Valilik Yolu, Topçular Mahallesi

Topçular Mahallesinde bulunan ve özellikle yaz mevsimi akşamlarında şehir halkı için önemli bir rekreasyon alanı oluşturan ‘‘Valilik Yolu’’ yeşil alanlar açısından oldukça önemlidir.

3. EKONOMİK FAALİYETLER

3.1. Tarım

3.1.1. Bitkisel Üretim

Iğdır Ovası, sahip olduğu coğrafi konumu ve doğal kaynaklarıyla tarımsal üretim açısından ülkemizin önemli coğrafi sahalarından birini oluşturmaktadır. Ovanın sahip olduğu uygun iklim koşulları ve topoğrafik yapı ile Aras Nehri'nin varlığı ovada çok çeşitli tarımsal ürünlerinin yetişmesine imkân tanımaktadır. Iğdır Ovası bu özellikleriyle çevresinde bulunan illerin tarımsal ihtiyaçlarını da karşılayabilecek bir potansiyele sahiptir.

Iğdır Ovası'nda tarımsal faaliyetler genel olarak ovanın kuzeyinde geniş tarım arazileri üzerinde sürdürülmektedir. Verimli tarım arazilerinin bulunduğu bu alanların en önemli özelliği burada su sorununun büyük ölçüde giderilmiş olmasıdır (Foto 34).

Foto 34: Iğdır'daki tarımsal arazilerden bir görünüm, Solda Ali Kamerli Mahallesi sağda ise Hakveyis Mahallesi (Google Earth, 2010)

Hayvancılık faaliyetleri için büyük önem arz eden çayır ve mera sahaları Büyük ve Küçük Ağrı Dağı'nın çevresinde, Iğdır Ovası'nın batısındaki Tuzluca'da ve ovanın güneyindeki dağlık alanların bulunduğu kesimde yer almaktadırlar.

Tablo 6: Iğdır'da arazi varlığı

Arazi Kullanım Durumu	Alan (Ha)
Tarım Arazisi	118525
Orman ve Fundalık	2233
Çayır ve Mera	146571
Tarım Dışı Arazi	91475

Kaynak: Iğdır Tarım İl Müdürlüğü, 2011

Üzerinde toprak bulunmayan çıplak kayalar, sazlık ve bataklıklar, askeri alanlar, endüstriyel, turizm, iskân, altyapı ve benzeri amaçlarla planlanmış araziler olarak ifade edilen tarım dışı araziler ise Iğdır'ın farklı kesimlerine dağılmış durumdadır (Tablo 6).

Az sayıda büyük işletmenin bulunduğu Iğdır'da tarım işletmeleri genelde küçük işletmelerdir. Özellikle 1990'lardan sonra başlayan göçler nedeniyle tarlaların arsa olarak değerlendirilmesi, satılması ve miras yoluyla parçalanması böyle bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim birkaç ayrı parselden meydana gelen tarım işletmelerinin, aile bireyleri arasında miras yoluyla bölünmesi bu parsellerin küçülmesine ve birbirinden uzak çok sayıda parçalı hale gelmesine neden olmuştur. Tarımsal sahalarda ortaya çıkan bu durum işletmelerin uzun ömürlü olmasını engellemesinin yanı sıra üretim de olumsuz yönde etkilemektedir.

Iğdır Ovası'nda başta tahıl olmak üzere sanayi bitkiler, yem, meyve ve sebzeler yoğun bir şekilde üretilmektedir.

Iğdır'da yetiştirilen başlıca tahıl ürünlerini buğday, arpa ve çeltik oluşturmaktadır. Yaklaşık olarak 26.080 ha alanda yıllık 76.500 ton civarında üretim ile öne çıkan buğdayı, 10.100 ha alanda 21.368 ton ile arpa üretimi takip etmektedir.

Çeltik üretimi 352 ha alanda ve 2884 ton üretim gerçekleştirilmektedir (Iğdır İl Tarım Müdürlüğü, 2011).

Iğdır'da son yıllarda önem kazanan ve ekim sahası genişleyen sanayi bitkileri olarak şekerpancarı, ayçiçeği ve mısır öne çıkmaktadır. Iğdır'da üretimi en fazla yapılan sanayi bitkisi şeker pancarıdır. Yaklaşık olarak 445 ha alanda ekimi yapılan şekerpancarının ekim alanı her yıl giderek azalmakta olup, yerini mısıra bırakmaktadır. Yıllık ortalama 14.813 ton üretimi gerçekleşen şeker pancarı genel olarak Ağrı'daki şeker fabrikasına gönderilmektedir. 1984 yılında Ağrı Şeker Fabrikasının açılması ile Iğdır'da şeker pancarının üretiminde ciddi artışı yaşanmıştır. Ancak, kota sorunu, çiftçinin ürettiği ürün için taban fiyatların geç belirlenmesi ve ödemelerin geç yapılması gibi nedenlerle üretici şekerpancarı üretimini azaltma eğilimi içindedir. Şeker pancarından sonra üretimi en çok yapılan sanayi bitkisi mısırdır. 1350 ha alan ekim sahası bulunan mısırın yıllık yaklaşık üretim miktarı 17.350 tondur. Şeker pancarı ve mısırdan sonra üretimi yapılan bir diğer endüstri bitkisi ayçiçeğidir. 95 ha alanda üretimi yapılan ayçiçeği yılda ortalama 215 ton kadar üretilmektedir.

Iğdır Ovası, yem bitkileri açısından uygun iklimik koşullara ve toprak yapısına sahiptir. Ancak, yem bitkileri diğer bitkisel ürünlere nazaran fazla gelir getirmediği için bu ürünlerin ekim alanı geniş değildir; buna rağmen yonca başta olmak üzere mısır, fiğ ve korunga en çok ekilen yem bitkileridir (Tablo 7).

Tablo 7: Yem ürünleri üretim alanları ve miktarları

Ürün	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Ton)
Yonca	13624	387.252
Mısır (Silajlık)	1612	77906
Fiğ	425	5575
Korunga	327	6767

Kaynak: Iğdır Tarım İl Müdürlüğü, 2011

Hayvancılık için ana girdi olan yem ihtiyacının daha ucuza getirilmesi adına oldukça önemli olan yem bitkileri “hayvancılığın desteklenmesi” kapsamında

retimi devlet tarafından desteklenmektedir. Bu yüzden son yıllarda yapılan teşvikler çerçevesinde bazı çiftçiler yonca ekimine öncelik vermişlerdir (Foto 35).

Foto 35:Son yıllarda ekim sahası genişleyen yonca tarlalarından bir görünüm

Yonca dışında fiğ, korunga ve sılalık mısır gibi yem bitkilerinin ekim alanlarında da yakın yıllarda önemli artış olmuştur.

Iğdır'da ekilen tahıl, yem ve sanayi ürünlerinin dışında meyvecilik faaliyetleri yoğun bir şekilde yürütülmektedir. Özellikle başta elma, kayısı olmak üzere şeftali, kiraz, armut, vişne, ceviz ve erik gibi Doğu Anadolu'nun zor iklim koşullarında yetişme imkânı kısıtlı olan rnler Iğdır'da bol miktarda yetiştirilmektedir (Tablo 8).

Iğdır'da üretilen bu ürünlerin bir kısmı i tüketime yönelik iken, diğer kısmı ise evre illere pazarlanmaktadır. Diğer taraftan, Iğdır'da açılan yeni meyve suyu fabrikaları ile birlikte elde edilen ürünlerin bir kısmı da bu fabrikalarda işlenmektedir.

Tablo 8: Iğdır'da ağaç sayıları ve meyve üretim miktarları

Ürün	Ürünün Kapladığı Alan (ha)	Toplam Ağaç Sayısı	Üretim Miktarı (Ton)
Elma	1713	143.425	25.355
Kayısı	1620	134.820	7513
Şeftali	205	71.205	2835
Kiraz	23	6185	391
Armut	38	4735	340
Vişne	46	2900	116
Ceviz	23	1000	80
Üzüm	8	-	40
Erik	15	250	98
Karpuz	577	-	16.884
Kavuz	80	-	15.964

Kaynak: Iğdır Tarım İl Müdürlüğü, 2011

Foto 36: Elma bahçesinden bir görünüm, Kışla Mahallesi

Iğdır'da ilkbahar mevsiminde görülen ani don olayları meyve üretiminde düşüşlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca, hasat zamanında ani şiddetli dolu

ve rüzgârlar; çiftçilerin mevcut ağaçları kesmeleri ve ağaçların bakımlarını gerekli şekilde yapılmamaları nedenleriyle de üretimi olumsuz yönde etkilenmektedir.

Tablo 9: Iğdır'da belli başlı sebze üretim alanları ve üretim miktarları

Ürün	Üretilen Alan (ha)	Üretim Miktarı (Ton)
Domates	1103	35.108
Salatalık	284	5830
Patlıcan	170	2225
Ispanak	53	1066
Biber	244	835
Lahana	12	345
Kabak	4	62

Kaynak: Iğdır Tarımsal İl Müdürlüğü, 2011

Iğdır'da iklim ve sulama şartlarına bağlı olarak başta domates, salatalık, patlıcan, ıspanak lahana, biber ve kabak olmak üzere çok çeşitli sebzeler de yetiştirilmektedir (Tablo 9).

Foto 37: Domates tarlasından bir görünüm, Ali Kamerli Mahallesi

Iğdır'da tahıl, sanayi bitkileri, yem, meyve ve sebze dışında az da olsa baklagiller ve yumrulu bitkiler de yetiştirilmektedir. Baklagillerden fasulye ve nohut, yumru bitkilerinden ise patates, soğan ve turp yetiştirilmektedir.

Iğdır Ovası'nda tarımsal açıdan son yıllarda görülen en önemli gelişmelerden biri de seracılığın yaygınlaşmasıdır. İklimin seracılığa uygun olmasının yanında, çiftçilerin gerek maddi gerek teknik ve eğitim bakımından desteklenmesi ve teşvik edilmesi, seracılığın son yıllarda gelişme göstermesinde büyük etken olmuştur. Nitekim, Sosyal Dayanışma Vakfı tarafından kurulan seraların ve yine aynı kurum tarafından denetlenmesi, gübrenmesi, budanması ve sulanmasına kadar olan tüm aşamalarda gösterdiği çalışmalar bu faaliyetin gelişimini sağlamaktadır.

Tablo 10: Iğdır'da üretilen sera ürünleri ve üretim miktarları

Ekilen Ürün	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim Miktarı (Ton)
Domates	4	28
Salatalık	4	26
Marul	2	4

Kaynak: Iğdır Tarım İl Müdürlüğü, 2011

Foto 38: Salatalık üretilen sera, 14 Kasım Mahallesi

Sera üretimi plastik seralarda yapılmakta ve domates, salatalık ve marulun yanı sıra az miktarda roka, biber, kıvırcık, yeşil soğan, maydanoz ve ıspanak gibi sebzeler üretilmektedir (Tablo 10). Damla sulama sistemi ile sulama yapılan seralarda üretilen ürünlerin tamamına yakını Iğdır'daki manavlar, marketler ve lokantalara satılmaktadır (Foto 38).

Iğdır ovası Urartular döneminden beri çeşitli ürünlerin yetiştirildiği önemli bir tarım alanıdır. Yetiştirilen ürünler arasında üzüm, en eskilerden beri üretimi yapılan meyvedir (Tunçdilek,1986:24-25). Urartulardan günümüze kadar gelinen süreçte çeşitli nedenlerden dolayı ovada yetiştirilen bazı ürünlerin ekim sahası daralırken, bazı ürünlerin ekim sahası genişlemiştir. Bu ürünlerden biri üzümdür. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bağların büyük tahribe uğraması, elde edilen ürünlerin pazarlama sorunu olması, yakın yıllarda daha fazla gelir getiren ürünlerin önem kazanması ve dışarıdan gelen daha ucuz üzümlerin pazarları işgal etmesiyle üzüm üretimi azalmıştır. Yine eski önemini kaybeden ve bugün neredeyse artık ekimi yapılmayan ürünlerden biri de pamuktur. 1958 yılında Erzurum Şeker Fabrikası'nın açılması pamuk üretilen alanlarda şeker pancarı üretilmesine neden olmuştur. Ayrıca, elde edilen pamuğu işleyecek büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının olmaması, pazarlama ve sulama sorunu gibi etkenler de pamuk ekiminin daha da azalmasını neden olmuştur. Önemini kaybeden bitkisel ürünlerden bir diğeri ise çeltiktir. Ovada 1970'lere kadar çeltik üretimi önemliyken sonraki dönemlerde salgın hastalıklar yüzünden çeltik ekimi yasaklanmıştır. Son yıllarda çeltik ekimi yeniden serbest bırakılınca ovanın doğusunda küçük bir alanda çeltik üretimi de yapılmaya başlanmıştır. İpek böcekçiliği ise özellikle çiftçilerin dut ağaçlarını kesmeleri nedeniyle ortadan kalkmıştır. Dut ağacı, kesilerek yerine daha fazla gelir getiren elma ve kayısı gibi meyve ağaçları dikilmiştir.

Iğdır'da tarımsal faaliyetleri için su ihtiyacı yapılan sulama kanalları ile giderilmektedir. Aras Nehri'nden faydalanılarak DSİ 35.638 ha ve K.H.G.M ise 491 ha alanı yaptıkları sulama kanallarıyla suya kavuşturmuşlardır (Foto 39).

Foto 39: Son yıllarda yapılan sulama kanallarına bir örnek, Yeni Mahalle

Iğdır Ovasında yıllık buharlaşmanın özellikle yaz mevsiminde fazla olması ovadaki tarımsal faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Ölgen, 1993: 225). Bu yüzden D.S.İ özellikle 1957 yılında başlattığı, 1969 yılında işletmeye açtığı kanallarla geniş arazileri tarıma kazandırılmıştır. Devam eden sulama projeleri ile daha fazla alanda sulama hedeflenmektedir.

3.1.2. Hayvansal Üretim

Iğdır Ovası'nı güneyden kuşatan volkanik dağlar ile çevre illerde bulunan yaylaların varlığı, geçmişten günümüze kadar geline süreçte hayvancılık faaliyetlerinin bitkisel ürünlerle birlikte yöre insanının temel geçim kaynağını oluşturmasını sağlamıştır. Iğdır sahip olduğu 146.570 ha çayır ve meralık alanla hayvancılığın da geliştiği yerlerden biridir.

1990'ların öncesine kadar iktisadi faaliyetler açısından önemli bir yere sahip olan hayvancılık, bu tarihten sonra özellikle kırsal sahalarda kendisini hissettiren

güvenlik sorunları nedeniyle büyük darbe almıştır. Bazı dönemlerde Büyük Ağrı Dağı başta olmak üzere hayvancılık için önemli olan birçok sahanın güvenlik gerekçesiyle yaylacılığa yasaklanması da hayvancılığı olumsuz etkilemiştir. Yasaklar nedeniyle konargöçer halde yaşayan birçok aşiret yerleşik hayata geçerken, hayvancılıkla uğraşan nüfusun bir kısmı da hayvanlarını satıp Iğdır şehir merkezine veya batıdaki büyük şehirlere yerleşmek zorunda kalmışlardır. Göçebeliği bırakmak zorunda kalan önemli bir kitle de farklı iktisadi faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu gelişmelere bağlı olarak hayvan varlığı gittikçe azalmıştır. Gerçekten de, Iğdır ve çevresinde 1992 yılında 836.926 olan büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı, 1995 yılına gelindiğinde 571.064'e kadar düşmüştür.

Iğdır'da küçükbaş hayvancılık özellikle koyun yetiştiriciliği oldukça önemlidir. Toplam 471.960 adet ile koyun en çok beslenen tür olurken onu 30.217 adet ile keçi izlemektedir.

Iğdır'da, küçükbaş hayvancılığın yanında büyükbaş hayvancılık faaliyetleri de önemlidir (Foto 40).

Foto 40: Mahalleler arasındaki boş araziler büyükbaş hayvanlar için otlak sahaları olarak kullanılmaktadır, 14 Kasım Mahallesi

Sonbahara doğru ovada hasadı yapılmış neredeyse tüm tarımsal sahalar büyükbaş hayvanların otlak alanlarına dönüşmektedir. Doğal koşullara bağlı olarak mera hayvancılığı yanında son yıllarda Iğdır'da besi hayvancılığı da gelişme göstermeye başlamıştır.

Iğdır'da büyükbaş hayvan olarak en çok sığır (146.771 adet) yetiştirilirken onu manda (2039 adet) izlemektedir (Tarım İl Müdürlüğü, 2011). Büyükbaş hayvanların çoğunun yerli ırktan olması et ve süt verimin düşük olmasına neden olmaktadır.

Iğdır'da kümes hayvancılığı ağırlıklı olarak geleneksel köy tavukçuluğu yöntemiyle yapılmaktadır. Kırsal tavukçuluk ya da aile tavukçuluğu da denilen bu üretim sistemi kişi başına gelirin düşük olduğu ve yeterli sermayenin olmadığı aileler tarafından yapılmaktadır. Bu faaliyet günümüzde son derece geleneksel yöntemler ve ilkel ırklarla sürdürülmektedir. Yetiştirilen türler arasında 118.740 adet ile tavuk ilk sırada yer alır. Onu hindi, ördek ve kaz izlemektedir.

Iğdır'daki hayvancılık faaliyetlerinden biri de arıcılıktır. Iğdır ve çevresi, arıcılık faaliyetleri için son derece elverişli tabi şartlara sahip olmasına rağmen arıcılık pek gelişmemiştir. Arıcılık yapanların çoğu bunu ikinci iş olarak yapmaktadırlar. Iğdır genelinde 12.048 kovan bulunmaktadır. Yukarıda sözü edilen hayvancılık türleri dışında at, deve ve katır gibi bir dönem çokça beslenen ve ekonomik hayat içinde önemli olan bazı hayvan türleri günümüzde eski önemlerini yitirmiştir. Özellikle konargöçerliliğin önemini kaybetmesi ve çeşitli yük vasıtalarının günlük hayata daha fazla yer tutmasıyla birlikte at, deve ve eşek gibi ağırlıklı olarak yük taşımacılığında kullanılan hayvanların sayıları oldukça azalmıştır. 2010 itibarıyla Iğdır'da 400 at, 900 katır bulunmaktadır. Bir zamanlar az sayıda olsa da deve besiciliği yapılırken, 1990'ların başlarında deve besiciliği tamamen ortadan kalkmıştır.

Iğdır, coğrafi özellikleri bakımından hayvancılık faaliyetleri için önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen hayvancılık sektöründe görülen önemli sorunlar nedeniyle; hayvancılıkta izlenen yanlış politikalar, ırkların ıslah edilmemesi, erken ve aşırı otlatma, yayla alanlarının zaman zaman güvenlik gerekçesiyle yasaklanması, yeterli miktarda ucuz ve kaliteli yem bitkisi temininin güç olması gibi nedenlerle

hayvancılıkla uğraşanların sayıları her geçen gün azalmaktadır. Bunun tabii sonucu olarak da Iğdır'da hayvancılık mevcut durumu koruyamadığı gibi hayvan sayısında da ciddi azalmalar olmuştur. Ayrıca özellikle sınırlarda ve gümrüklerde yeterli ve ciddi kontrollerin yapılmaması nedeniyle kontrolsüzce ve kaçak yollardan kırmızı et girişinin olması üreticiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, elde edilen hayvansal ürünlerini işleten kurumların yeterli sayıda olmaması ihtisaslaşmanın olmaması ve üretici birliklerinin yeterli ölçüde örgütlenememeleri bu sektörün gelişmesinin önündeki diğer engellerdir.

3.2.Ticaret

Iğdır'da bitkisel ve hayvansal üretim dışında diğer bir önemli iktisadi faaliyet ise ticarettir. Iğdır Ovası'nın güneybatısından başlayıp ovanın güneydoğusuna doğru uzanan ve ovayı âdete set gibi kuşatan dağların varlığına bağlı olarak hayvancılık faaliyetleri geçmişten günümüze gelinen sürede, yöre insanının yaşamı için önemli bir yer tutmuştur. Ancak hayvancılık faaliyetlerinin 1990'lardan itibaren eski önemini kaybetmeye başlaması ve 1992 yılında Dilucu sınır kapısının açılmasına bağlı olarak Iğdır'da ticari faaliyetler büyük önem kazanmaya başlamıştır. Gerçekten de geçmişte temel geçim kaynağı hayvancılık olan önemli bir nüfus kitlesi, 1990'lardan sonra ticari sektörle de ilgilenmeye başlamıştır.

Genel olarak sanayi, tarım ve hayvancılık gibi sektörlerle yapılan yatırımlar daha uzun bir sürede karşılık bulurken, sınır ticaretinin sosyal ve ekonomik hayata yaptığı etkiyi birkaç gün içinde görmek mümkündür. Gerçekten de, 1992 yılında Türkiye-Nahçıvan arasında Dilucu sınır kapısının açılmasıyla birlikte Iğdır'da sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda hızlı bir gelişme ve değişim gözlenmiştir.

Iğdır'ın Ermenistan, Nahçıvan ve İran ile mevcut sınır kapılarının varlığına bağlı olarak sınır ticaretinin büyük önemi vardır. Her ne kadar Ermenistan ve İran ile olan sınır kapıları kapalı olsa bile yapılan ihracatın boyutu Iğdır'da sınır ticaretinin iktisadi faaliyetlerdeki önemini göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Dış Ticaret Verilerine göre Iğdır'da 2010 yılı itibarıyla 101.674.000 ABD doları ihracat gerçekleşmiştir. Ayrıca, 2011 yılı temmuz ayı itibarıyla Iğdır'da 100 ihracatçı ve 24 ithalatçı firma bulunmaktadır.

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Iğdır, bir anda üç ülke ile yani Ermenistan, Nahçıvan ve İran ile sınır komşusu olmuş ve bölgesel açıdan stratejik bir bölge konum kazanmıştı. Iğdır'ın özellikle artan stratejik önemi, 1992 yılında Nahçıvan-Türkiye arasında Dilucu sınır kapısının açılması ve sınır ticaretinin başlaması ile daha da artmıştır.

Dilucu sınır kapısı, üç ülke ile sınırı olan Iğdır'dan Nahçıvan'a açılmaktadır. Iğdır il merkezine 85 km uzaklıkta yer alan bu gümrük kapısı 1992 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile hudut kapısı olarak ifade edilmiştir. Söz konusu bu sınır kapısı ithalat, ihracat, yolcu giriş-çıkış işlemleri, transit ve 2009 yılından itibaren de sınır ticareti konusunda yetkilendirilmiştir.

Dilucu sınır kapısının 1992'de açılmasıyla birlikte başta gıda maddeleri olmak üzere, tekstil, halı ve deri gibi çeşitli malların ihracatı artmıştır. İthalatı oluşturan unsurların başında ise ağırlıklı olarak hurda, demir, bal, kereste ve sunta kontrplak gibi ticari ürünler oluşturmuştur. Aynı yıl 1.753.900 dolar ihracat ve 263.632 dolar da ithalat yapılmıştır. 1996 yılına gelindiğinde sınır ticaretinde büyük durgunluk görülmüştür. Bunun en büyük nedenini ticari unsurlardan olan hurda demir, bakır gibi bazı maddelerin ticaretinin yasaklanması ve ticari ürünlerinin kapsamının daraltılarak hayvancılık, ormancılık, arıcılık ve bahçecilik gibi ürünlerle sınırlandırılmasıdır. Ayrıca sınır kapısının tam kapasite ile çalışmaması ve alt yapı sorunlarının olması verimliliğin düşmesine neden olmuştur.

Dilucu Gümrüğünde yapılan ihracatın tamamı sınır ticareti çerçevesinde Nahçıvan ile yapılmaktadır. İhracatı yapılan ticari ürünlerin başında gıda maddeleri, ev eşyası, elektrik malzemeleri, inşaat ve yapı malzemeleri, kimyevi maddeler, çimento, mobilya, plastik, toprak ve ağaç ürünleri, gıda, hazır giyim, demir ve diğer metaller önde gelmektedir. İhraç edilen ticari ürünlerin çoğu Iğdır'daki mevcut sanayi tesislerinden çok; farklı illerdeki sanayi tesislerinden elde edilen ürünlere dayanmaktadır. Bu yüzden ticarete konu olan ürünlerin çoğunu Nahçıvan'ın ihtiyaçları belirlemektedir. Nahçıvan'ın can damarını oluşturan petrol ve petrole dayalı ürünler sınır ticareti için oldukça önemlidir. Nitekim, motorin ve mazot gibi ürünler en çok ithalata konu olan ticari ürünler arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Ayrıca, 2011 yılında 230.125 araç girişi Dilucu sınır kapısından olurken, 217.398 araç çıkışı olmuştur.

Dilucu sınır kapısından sonra tarihsel bağlamda oldukça büyük bir öneme sahip olan Alican sınır kapısı, Iğdır'dan Erivan'a açılan ve kara taşıtlarının geçtiği sınır kapısıdır. Iğdır'ın kuzeyinde kalan Ermenistan ile olan ticari ilişkilerin de oldukça uzun bir geçmişi vardır. 1920-1939 yıllarında Iğdır-Erivan hattında sürdürülen bu ticari faaliyetler genel olarak Erivan'a yün, pamuk ve canlı hayvan satışına dayanırken, Erivan'dan ise başta gazyağı, manifatura, şeker olmak üzere alınan işlenmiş ürünlere dayanıyordu. Ancak, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ yüzünden çıkan çatışmalarda dolayı Türkiye, Azerbaycan tarafını destekleyerek 1993 yılında Ermenistan sınırını kapatma kararı aldı. Geçen 19 yıllık süre zarfında Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan üçgeninde mevcut sorunların çözülmemesi nedeniyle Alican sınır kapısı bir daha açılmadı. Bu durum, haliyle mevcut ticari faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Iğdır'dan İran'a açılan Boralan sınır kapısı, özellikle İran sınırının dahilindeki ulaşım altyapısının yeterli düzeyde olmaması ve güvenlik sorunları nedeniyle kapalıdır. Bu sınır kapısının açılması için çalışmalar yürütülmektedir.

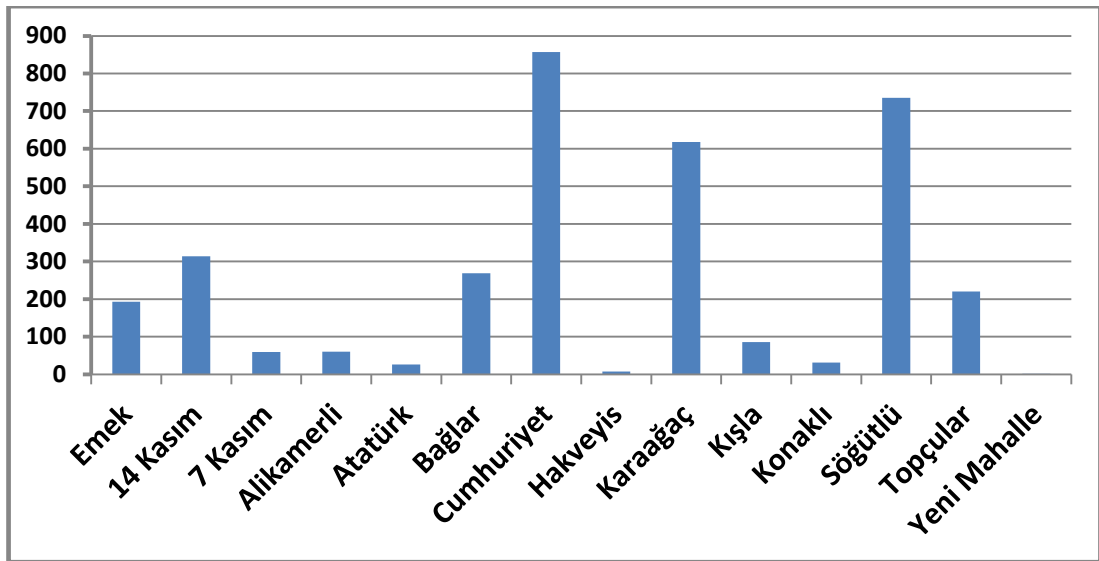
Iğdır'da sınır ticareti dışında ticari yelpazenin önemli unsurlarından biri de Söğütlü Mahallesinin doğusunda bulunan "canlı hayvan" pazarıdır. Haftanın 6 günü açık olan pazarda günlük yaklaşık olarak 3000 küçükbaş 500 de büyükbaş hayvan girişi yapılmaktadır. Canlı hayvan pazarında günde ortalama 1000 küçükbaş, 100 büyükbaş hayvan satışı gerçekleşmektedir. Bununla birlikte ilkbahar başlarında Iğdır ve çevresinde hayvan varlığının azalmasına bağlı olarak küçükbaş ve büyükbaş hayvan satışı azalma gösterirken, sonbahar ile birlikte bu sayı tekrar artmaktadır. İlkbaharın gelmesiyle birlikte yaylalara çıkışların başlaması ve yaz mevsimi boyunca küçükbaş ve büyükbaş hayvanların mezbahalarda kesilmesi bu durumun görülmesinde esas nedeni teşkil etmektedir. Bu keskin düşüşler canlı hayvan ticaretine oldukça olumsuz şekilde yansımaktadır.

Sınır ticareti ve canlı hayvan ticareti dışında Iğdır'da önem kazanan ticari unsurlardan biri de mevsimsel olarak öne çıkan bitkisel ürünlere dayanan ticarettir. Yakın yıllara kadar 14 Kasım Mahallesinde bulunan ve yapımı oldukça eskiye

dayanan sebze-meyve hali olarak kullanılan işyerleri, günümüzde atıl halde olup kullanılmamaktadır.

Yeni “sebze ve meyve hali” şehir merkezine nispeten uzak olan Emek Mahallesi’nde yer almaktadır. Yaz mevsiminde Emek Mahallesinde sebze-meyve hali kurulduğu gibi yol boyunca ve tarlalara yakın yerlerde çiftçilerin elde ettikleri ürünleri satmak için kurdukları çardaklarda da bulunmaktadır. Haziran ayı itibariyle kurulan bu geçici çardaklar Eylül ayı başlarında kaldırılmaktadır. Pazarlanan sebze ve meyveler ağırlıklı olarak çevre ilerden gelen alıcılar tarafından satın alınmaktadır. Iğdır’da sebze ve meyveleri işleyecek yeteri kadar sanayi kuruluşlarının olmaması bu ürünlerin başta Ağrı, Erzurum ve Kars gibi komşu illere pazarlanmasını zorunlu kılmaktadır. Ticarete konu olan ürünlerin başında domates, kavun, karpuz, biber, kayısı, elma, mısır, patlıcan ve fasulye gelmektedir. Ayrıca bu ürünlerin bir kısmı da iç pazarda tüketilmektedir. Iğdır şehir merkezinde üretilen ürünler ile geniş tarımsal arazilere sahip kırsal alanlar da üretilen ürünlerin bir kısmı tarlalarda alıcı bulurken, bunların diğer bir kısmı da yukarıda değinildiği gibi Emek Mahallesinde bulunan sebze-meyve halinde satılmaktadır. Diğer taraftan, tarımsal ve hayvansal ürünlerin ticaretinin yanı sıra, Ağrı Dağı’ndan getirilip şehir merkezinin muhtelif yerlerinde satılan taş ve buna bağlı olarak ortaya çıkan taş ticareti eski önemini yitirmekle birlikte varlığını sürdürmektedir.

Grafik 7: Iğdır'da işyerlerinin mahallelere göre dağılımı

Kaynak: Iğdır Belediyesi, 2010

Iğdır şehir merkezinde özellikle bazı büyük caddeler boyunca işyerleri yoğunluk gösterdiği gibi bu büyük caddelerin yakınlarında toptan ve perakende satışı yapan ticari sahalar da bulunmaktadır. Ali Kamerli, Yeni Mahalle ve Hakveyis gibi merkeze sonradan bağlanan bu yerleşim alanları hariç tutulursa diğer mahallelerde farklı sayıda işyerleri bulunmaktadır (Grafik 7).

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere inceleme sahamızda bulunun işyerleri, sayı bakımından mahalle bazında eşit olarak dağılmamıştır. Burada dikkat çeken en önemli noktalardan biri işyerlerinin esas olarak, Iğdır şehrinin çekirdeğini oluşturan ve en eski yerleşim yeri özelliğine sahip olan Cumhuriyet ve Söğütlü Mahalleleri ile sonradan kurulup genişleyen Karaağaç Mahallesi'nde yoğunluk göstermesidir (Foto 41).

Foto 41: Iğdır'ın en işlek caddelerinden olan İrfan Caddesi'nden bir görünüm

Iğdır'ın 1992 yılında ilçeden il statüsüne geçmesi, aynı yıl Dilucu sınır kapısının açılmasına bağlı olarak yeni hizmet kollarının ortaya çıkmasına ve mevcut hizmet kollarının da çeşitlenmesine neden olmuştur. Özellikle sınır kapısının açılması, nihayetinde seyahat acenteleri başta olmak üzere otel, inşaat, sigortacılık,

pansiyon, restoran, nakliye, yük ve yolcu taşımacılığı, gıda, yiyecek-içecek, toptan ve perakende ticaretin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Ayrıca 1995 yılında üniversitesin açılması ve askeri birliklerin varlığına bağlı olarak son yıllarda birçok ticari sektörde gelişmeler görülmüştür.

Iğdır'da, Dilucu sınır kapısının açılmasıyla birlikte şirketleşmede büyük artışlar kaydedilmiştir. 1997'de 30 anonim şirketi, 4 kolektif şirketi, 181 limited şirketi olmak üzere toplam 215 ticari şirket bulunmaktaydı. Bununla birlikte 27 tane kooperatif yer alıyordu. Ancak geçen süre zarfında tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerine dayanan küçük ölçekli sanayi tesislerindeki artış ve sınır ticaretini etkisi ile 2010 yılında bu sayı yaklaşık olarak 4 katına çıkmıştır. Son yıllarda şirketleşmede görülen artışa rağmen şirketleşme hala olması gereken yerden uzaktır. Kurulan şirketlerin genel olarak fert ve aile şirketlerine dayanan bir ticari organizasyon halinde olması, bu durumun görülmesinde en büyük neden teşkil etmektedir.

Iğdır'da Esnaf ve Sanatkarlar siciline toplam 11.067 kişi kayıtlıdır. Ayrıca Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliğinde 2 tane Şoförler ve Otomobilciler Odası, 4 Esnaf ve Sanatkarlar Odası ve 1 Bakkallar ve Bayiler Odası olmak üzere toplam 7 tane oda bulunmaktadır.

3.3. Sanayi

Iğdır'da en çok ihmal edilen sektörlerin başında sanayi faaliyetleri gelmektedir. Iğdır'da ağırlıklı olarak bitkisel ve hayvansal ürünlerden elde edilen hammaddelere dayanan sanayi tesisleri bulunmaktadır. Bu sanayi tesisleri ise genellikle küçük işletmeler halindedir. Bununla birlikte, Iğdır'ın girişinde yapımı devam eden, kısmen faaliyete geçmiş olan Iğdır Organize Sanayi Bölgesi ve şehrin farklı yerlerinde kurulan tesisler ile sanayi sektörünün bir canlanma içinde olduğu gözlenmektedir.

Iğdır'ın sanayisinin genel durumuna tarihsel açıdan baktığımızda, yöre halkının temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bazı atölye tipi küçük işletmeler dışında büyük sanayi tesislerin olmadığı bilinmektedir. Kurulan tesisler Iğdır ve çevresinde elde edilen bitkisel ve hayvansal hammaddelere dayanmaktaydı.

Iğdır'da bilinen ve en eski sanayi tesisleri olarak nitelendirebileceğimiz çırçır atölyelerinin geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. 1828-1917 yılları arasında Rusların bölgeye hakim olduğu dönemde at gücü ile çalışan çırçır atölyeleri bulunmaktaydı. Yörede ekilen pamuğun bir kısmı Iğdır'da, diğer bir kısmı da Erivan'da bulunan çırçır atölyelerinde çırçır lanıyordu. Cumhuriyetten sonra 1926 yılında at gücü ile çalışan çırçır atölyeler yerlerini makine gücü ile çalışan çırçır atölyelerine bırakmıştı. 1926 yılında açılan Güneş Çırçır Atölyesini 1936 yılında açılan Aras Çırçır Atölyesi takip etmiştir (Güner, 1993: 304)

1935 yılında Doğu ve Güneydoğu'daki il ve ilçeleri gezen dönemin Başbakanı İsmet İnönü Iğdır'da bulunduğu sırada, Iğdır'la ilgili gözlemleri dikkate değerdir. İsmet İnönü, Iğdır Ovası'nda birçok tarımsal ürünün yetiştirildiğini, ovada yetiştirilen pamuğun da Adana'da yetiştirilen pamuğa göre daha iyi cins ve daha pahalı olduğunu söylemektedir. İsmet İnönü, Iğdır'da kurulacak küçük bir iplik fabrikası ile doğuda gerekli olan ihtiyaçların giderilebileceği ve bölgeyi Rus fiyatından kurtaracağını belirtir (Öztürk, 2008: 42). Bu açıdan bakıldığında yörede üretilen pamuk bitkisinden o denemde bile hak ettiği ölçüde sanayi alanında faydalanılmadığı görülmektedir.

Iğdır Ovası'nda ekimi Urartulara kadar giden bir ürün olan üzümün o zamandan beri en önemli ekim sahasını Aras Nehri ve çevresinde bulunan verimli alüvyal dolgulu alanlar oluşturmuştur. Urartular döneminde üzümünden, dolayısıyla üst düzeyde şarap üretimi yapılıyordu. Aynı şekilde, özellikle 1915-1920'li yıllarda Iğdır Ovası'nda görülen şiddetli savaşlar ve 1920 sonrasında Ermenilerin Erivan'a göç etmeleri nedeniyle Aras Nehri ve çevresinden bulunan üzüm bağlarının büyük kısmı ya tahrip olmuş ya da bakımsızlıktan kullanılamaz hale gelmişti. Buna bağlı olarak şarap üretimi de oldukça olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Buna rağmen, 1930'larda Aras Nehri ve çevresinde kurulan ve bakıma alınan üzüm bağları ile Ermenilerden kalma küplerden faydalanılarak şarap üretiliyordu. Günümüzde ise şarap üretim faaliyetleri tamamen ortadan kalkmıştır.

Iğdır'da bitkisel ürünlere dayanan atölye tipi sanayinin yükselişi 1950'li yıllara denk gelmektedir. Nitekim, 1950'lerden sonra pamuğun fiyatındaki yükselme

çırçır atölyelerinin çoğalmasına neden olmuştur. 1955'lerde Iğdır'da 9 tane çırçır atölyesi bulunmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar su gücü ile çalışan un değirmenleri bu dönemde yerini motor gücü ile çalışan değirmenlere bırakmıştır. Bu yıllarda un değirmenlerin sayısı 10'dan fazladır. Ayrıca, oavadan elde edilen pirince bağlı olarak 8'e yakın çeltik atölyesi kurulmuştur. Diğer taraftan, 1948 yılında İller Bankası'nın yardımlarıyla kurulan jeneratör ve 1954 yılında faaliyete geçen iki gazoz fabrikası sanayi tesisleri açısından oldukça kayda değerdir (Orkun, 1955: 41). Kurulan bu tesisler, büyük bir nüfus kitlesini istihdam etmesinden öte mevsimsel olarak çalıştırılan, atölye ve fabrikaların büyüklüklerine göre değişmekle birlikte ortalama 5-10 kişi istihdam ediyordu. Ayrıca bu tesisler, ağırlıklı olarak Iğdır ve çevresinde bulunan yerleşim birimlerin ihtiyacına yönelik olarak kurulmuşlardı.

Çırçır atölyelerinin bir bir kapanması Iğdır'da önemli bir istihdam sahasını ortadan kaldırırken; bölge halkı için bir umut olarak kurulan Aras Tekstil Fabrikasının kapısına da kilit vurulması, diğer bir istihdam sahasının kapanmasına neden olmuştur. Aras Tekstil Fabrikasının yapımına başlanması 1976 yılına kadar gitmektedir. Sümerbank tarafından yapımına başlanmış; ancak yapım sırasında birçok zorluklarla karşılaşmıştır. 1985 yılında fabrika Sümerbank'tan alınmış ve özel teşebbüse devredilmiştir. Iğdır'ın girişinde yer alan fabrika boyama, çırçır, apre ve dokuma bölümlerden oluşuyordu. Bunun yanında yem ve bitkisel yağ fabrikaları da projelendirilmişti. Aras Tekstil Fabrikasında 1986 yılında deneme üretimine geçilmişti. Deneme süreci sırasında en başta 420 kişi istihdam edilmiştir. Fabrika, tam kapasite ile çalıştığında 1000'e yakın kişinin istihdam edileceği ve yılda 5000 ton'a yakın pamuğu işleyecek bir kapasiteye sahipti; ancak bu fabrika sermaye sorunu nedeniyle kapatılmıştır. Uzun yıllar atıl bir durumda kalan Aras Tekstil Fabrikası, 1998 yılında UNIT GROUP tarafından satın alınmıştır.

Iğdır'da çırçır atölyelerinin sayısı 1997'de gelindiğinde 8 olmuştu. Bu atölyelerde daimi ve mevsimlik olmak üzere 150'ye yakın kişi istihdam ediliyordu. Günümüzde ise bu çırçır atölyelerinin hemen hepsi kapanmış durumdadır. Bunda en önemli neden pamuk bitkisinin eskisi gibi ekilmemesidir.

14 Kasım Mahallesi'nde 3500 m²'lik alanda kurulan Iğdır Küçük Sanayi Sitesi inceleme sahasımızda önemli bir istihdam alanlarından birini oluşturmaktadır. Şehrin doğusundaki boş, geniş ve verimsiz araziler üzerinde kurulan sanayi sitesi, yapımına 1986 yılında başlanılmış ve 1998 yılında tamamlanarak hizmete girmiştir. Iğdır şehir merkezinde ve şehrin farklı mahallelerinde dağınık halde bulunan atölye tipi tesislerin büyük kısmı Iğdır Küçük Sanayi Sitesine taşınmıştır. Sanayi sitesinde toplam 317 işyeri, idari bina, sosyal tesisin yanı sıra çıraklık okulu da bulunmaktadır. 500'e yakın kişinin istihdam edildiği küçük sanayi sitesinde başta marangoz olmak üzere mobilya, tarım araçları imal eden işyerleri, oto tamiri yapan ve yedek parça satan işyerleri bulunmaktadır.

1992 yılında Dilucu sınır kapısının açılmasına bağlı olarak ortaya çıkan mazot tankı üretimi, şehrin imalat sanayisi için oldukça önemlidir. Nahçıvan'dan getirilen ve çoğunlukla şehir dışına satılan mazotun taşınması için gerekli olan bu tankların imalatı, ağırlıklı olarak Iğdır Küçük Sanayi Sitesinin yanında bulunan boş ve verimsiz araziler üzerinde kurulan tesislerde yapılmaktadır.

Iğdır'da imalat sanayi kolları fazla çeşitlilik göstermediği gibi bu sanayi kollarında istihdam edilen kişi sayısı da oldukça azdır (Tablo 11).

Tablo 11: Iğdır'da başlıca sanayi kolları, firma adedi ve istihdam sayıları

İmalat Kolları	Firma adedi	İstihdam (Kişi)
Gıda ve içecek ürünler	12	60
Kağıt ve kağıt ürünleri	2	2
Basım ve yayım	2	20
Kimyasal ürünler	1	1
Seramik, kil, taş ve çimentodan gereçler, tuğla	2	75
Demir-çelik	3	10
Makine imalatı	1	10
Elektronik	6	35
Motorlu kara taşıtları	2	2
Mobilya	8	45
Toplam	39	260

Kaynak: Iğdır 2009 Yılı İl Çevre Durum Raporu

Tabloda gösterilen imalat kollarının dışında özellikle şehrin farklı kesimlerinde yayılmış halde bulunan ekmek, süt ürünleri, parke taşları, briket, hazır beton, un, yem üretimi yapan küçük ölçekli işletmeler de söz konusudur.

Kışla Mahallesinde, belediye tesislerinin bulunduğu alanda Iğdır Belediyesi'ne ait beton santrali, büz üretimi, parke taşı üretim tesisi, kırıcı-kategorik malzeme üretim tesisi, elavatör sistemi ve briket üretim tesisleri yer almaktadır (Foto 42).

Foto 42:Iğdır Belediyesi'nin hazır beton tesislerinden bir görünüm, Kışla Mahallesi

Iğdır'daki mevcut tesisler, bölgenin doğal kaynaklarını rasyonel bir şekilde değerlendirip ve ihracata yönelik olmaktan öte genel olarak 5-50 arasında kişiyi istihdam eden ve özellikle mevsimsel olarak faal olan küçük ölçekli işletmeler halindedir

Sanayi faaliyetleri, başlangıçtan itibaren şehirlerle birlikteliğini sürdürmüştür. Önceden şehrin içinde yer alan bu faaliyetler, daha sonraki süreçlerde sanayi bölgeleri oluşturacak şekilde şehirden çıkmaya başlamışlar; ama yine de şehre yakın yerde yer almışlardır (Tümertekin ve diğerleri, 2007: 455-456).

Sanayi faaliyetlerinde rastlanılan bu tür değişim ve gelişiminin bir örneğini de Iğdır’da görmekteyiz. Nitekim Iğdır’da, önceleri şehrin farklı kesimlerinde dağınık halde bulunan birçok sanayi işletmesi şehrin fiziksel gelişimi ile birlikte şehir içinde kalmıştır. Iğdır şehir merkezine 15 km uzaklıkta bulunan ve kısmet faaliyete geçmiş olan Iğdır Organize Sanayi Bölgesi ile birlikte birçok işletme buraya taşınmaya başlamıştır.

“Modern sanayinin en önemli özelliklerinden birisi çok miktarda hammadde kullanmasıdır ve bu nedenle hammaddelerin ekonomik olarak elde edilebilecekleri bir lokasyon gerekir (Tümertekin ve diğerleri, 2007: 423)” Bu açıdan bakıldığında çalışma sahamızda hammaddeler, mevcut sanayi sektörüne yön verdiği gibi kurulması düşünülen sanayi tesisleri için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Iğdır Organize Sanayi Bölgesi’nde açılan-açılacak olan tesislerin büyük bir kısmı da Iğdır ve çevresinde mevcut bitkisel, hayvansal ve toprak ürünlerine dayanan hammaddeden rasyonel şekilde faydalanmasına yöneliktir.

Iğdır Organize Sanayi Bölgesi, merkeze bağlı Çalpala Köyü’nün sınırları içerisinde 200 hektarlık alanda çeşitli işletmeler için toplam 105 adet sanayi parseli meydana getirmiş olup, bunun 19 parseli tahsis edilmiş durumdadır. Sanayi bölgesinde 200 hektarlık alanın yaklaşık 82.7 hektarlık kısmı sanayi alanına ayrılmıştır. Bunun 22.2 hektarlık alanı tahsis edilmişken 60.5 hektarlık alanı ise daha sonra tahsis edilecektir. Geriye kalan 117.3 hektarlık alan ise çıraklık okulu, idari bina, yeşil alan ve sosyal tesislere ayrılmıştır.

Yapımına 1999 yılında başlanan Iğdır Organize Sanayi Bölgesi’nde inşaatı tamamlanan sanayi alanı 15 hektardır. Başta su dağıtım şebekesi olmak üzere yangın suyu, kanalizasyon, elektrik şebekesi, telekomünikasyon, yol, alt ve üst yapı inşaatları tamamlanmıştır. Bunun yanında organize sanayi bölgesinde doğalgaz dağıtım şebekesi inşaatı, elektrik, buhar ve sıcak su üretim tesislerinin yapımına ise henüz başlanılmamıştır.

Iğdır Organize Sanayi Bölgesinin yapımının tamamen bitmesiyle birlikte başta salça imalatı olmak üzere meyve suyu, yem, mermer, çöp konteynır, süt ürünleri,

silaj paketleme, plastik poşet imalatı üretimi yapan tesisler faaliyete geçecektir. Bununla birlikte bazı fabrikalar tam kapasite ile olmasa da kısmen faaliyete geçmiş durumdadır. 15 kişinin istihdam edildiği Has Süt ve Süt Ürünleri fabrikasında hayvansal ürünler değerlendirilerek süt ve süt ürünleri imal edilmektedir. Merkezden ve kırsal alanlardan toplanan sütler bu fabrikada işletilmektedir. Elde edilen ürünler başta Iğdır olmak üzere Kars, Ardahan, Erzurum, Van ve Ağrı gibi çevre illere pazarlanmaktadır. 2010 yılında deneme üretimine geçen Aras Meyve Konsantre Fabrikası bölgede üretilen bitkisel ürünlerin verimli bir şekilde değerlendirilmesi ve bölge insanın istihdam edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu fabrikada mevsimsel açıdan değişmekle birlikte ortalama 60 kişi istihdam edilmektedir. Organize Sanayi Bölgesinde faaliyete geçen Akmetal firması çöp konteynırı üretimini yapmakta ve 20 kişiye iş olanağı sağlamaktadır. Ayrıca, yem, inşaat malzemeleri üretimi yapan tesisler faaliyete geçmiş olup, bu tesislerde yaklaşık olarak 70 kişi çalışmaktadır. Diğer taraftan, Iğdır Organize Sanayi Bölgesindeki fabrikaların henüz tam kapasite ile çalışmaması, mevcut fabrikaların ise genellikle mevsimsel olarak faaliyet göstermesi, esasında istihdam edilen kişi sayısını olumsuz yönde etkilemektedir.

1998 yılında, Aras Tekstil Fabrikasının tesisleri UNIT GROUP tarafından satın alınmıştı. Mevcut tesislerin yanında yapılan bir dizi tesislerle 2008 yılının Eylül ayında ilk üretimine elma püresi ve konsantresiyle başlayan UNIT Salça ve Meyve Konsantre Fabrikası, 600 dönüm arazi üzerinde 30 dönüm kapalı alana sahiptir. 2009 yılında tam kapasite ile üretime geçen bu fabrikada domates salçası, kayısı ve elma püre konsantresi üretimi yapılmaktadır. Büyük arazi sahipleri ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde Iğdır Ovası'ndaki çiftçilerin ürettiği ürünler satın alınmaktadır. Satın alınan bu ürünler de fabrikada işlendikten sonra aseptik torbalarla ambalajlanıp yurt içindeki ve yurt dışındaki firmalara gönderilmektedir.

Iğdır'da yukarıda sayılan belli başlı sanayi tesislerin dışında Karakoyunlu, Tuzluca ve Aralık ilçelerinde, özellikle ilçe merkezleri ve çevre köylerin temel ihtiyaçlarını karşılayan küçük çapta un, yem tesislerin dışında gıda, tuğla, pomza ve briket fabrikaları bulunmaktadır. Ancak, söz konusu bu tesisler bölgede büyük çapta istihdam olanağı yaratacak ve bölgeye yönelik ihracat yapacak niteliklerden oldukça

uzaktır. Küçük çaplı olarak kurulan bu sanayi tesisleri kapasitelerinin altında üretim yapmaktadır.

Iğdır'da, sanayi tesislerinin kurulması için gerekli olan fiziki ve beşeri faktörlerinin çoğunun mevcut olmasına rağmen bu sektör en çok ihmal edilen iktisadi faaliyet olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda yapılan Iğdır Organize Sanayi Bölgesi ve fabrikalarla birlikte bu sektörde canlanma bir gözlemlenmektedir. Bu gelişmelere rağmen sektörde mevcut bazı sorunlar, sanayi faaliyetlerin gelişimini ve hızla büyümesini engellemektedir.

Bilindiği üzere sanayi tesislerinin kurulması ve gelişip büyümesi için gerekli olan parametrelerden biri sermayedir. İnceleme sahamızda kamu yatırımların yetersiz olmasının yanında yerli müteşebbisin gücünün zayıf olması ve bölgede uygulanan teşviklerden yöre halkının yeterince faydalanmaması, esasında sanayi sektörünün gelişmesini doğrudan olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında nitelikli işgücünün olmaması, yeterli alt yapı ve birikimden mahrum olunması sanayi sektörünün geri kalmasına sebep olan diğer nedenler oluşturmaktadır. Ayrıca bazı tesislerin yılın bazı dönemlerinde kapalı olması bu sektörde istihdam edilenler açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir.

Sanayinin gayesi, satmak üzere mal üretmek olduğundan mekan seçiminde pazar önemlidir (Tümertekin ve diğerleri, 2007: 426). Gerçekten de, üretilen sanayi ürünlerinin tüketim merkezlerine ulaştırılması ve ürünlerin pazarlanmasının üretim mekanizmasının döngüsü için hayati önem taşımaktadır. Ancak, Iğdır ülkemizin en doğusunda yer almakta ve önemli tüketim merkezlerinden uzağında bulunmaktadır. Ermenistan ile Alicaan sınır kapısı ve İran ile mevcut Boralan sınır kapsının kapalı olması ve faal olan Dilucu sınır kapısının ise olması gereken seviyenin altında faaliyet göstermesi, esasında büyük pazarlara ulaşılmasını engellemekte ve Iğdır'ı bulunduğu bölgeye hapsetmektedir. Ayrıca demiryolu bağlantısının Kars'a kadar uzanması, Iğdır'da yapımı devam eden hava limanının henüz tamamlanmaması, diğer bölgelerle sadece kara yolu ile bağlantısının olması, nihayetinde çalışma sahamızda kapalı bir ekonomik yapının meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu

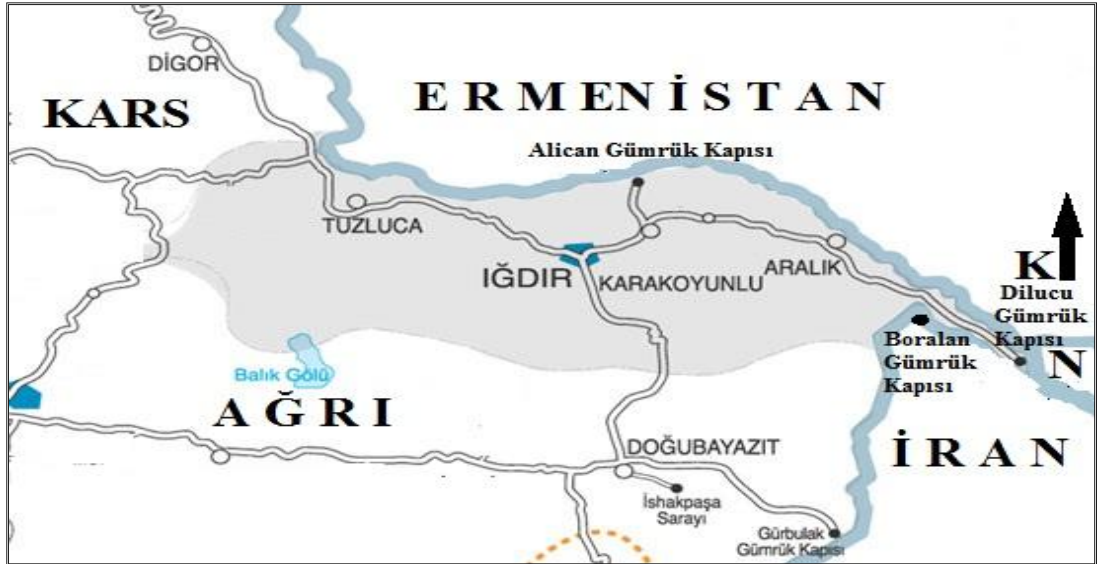
durum imalat sanayisinin sınırlı düzeyde kalmasına ve ekonominin daha çok bölgesel bir pazara dayanmasına neden olmaktadır.

3.4. Ulaşım

Küreselleşen dünyamızda önem kazanan üretim şekillerinden biri ulaşımdır. İktisadi açıdan ve bilim açısından mal, insan ve fikirlerin bir yerden başka bir yere taşınması olarak ifade edilen ulaşım (Tümertekin, 1987:1), Iğdır'ın bulunduğu coğrafi konumundan dolayı eskiden beri önem kazanmış üretim faaliyetlerinden birisini oluşturmaktadır.

Iğdır, Iğdır-Doğubayazıt-İran; Iğdır-Aralık-Nahçıvan ve Iğdır-Tuzluca-Kağızman-Erzurum karayolunun geçtiği güzergâhlar üzerinde bulunmaktadır (Şekil 7). Bu nedenle yolcu ve yük taşıma trafiğinin yoğun bir şekilde görüldüğü bir bölgedir. Iğdır, bulunduğu konum itibarıyla uygun topoğrafik ve iklim özellikleri sayesinde ulaşım açısından uygun koşullara sahiptir.

Şekil 7: Iğdır ve çevresinin karayolu ulaşım ağı

Kaynak: Kara Yolları Genel Müdürlüğü, 2011

Iğdır şehri geniş bir ova üzerinde kurulmasına rağmen Iğdır-Doğubayazıt-İran karayolunda kış mevsiminde zaman zaman kar yağışı ve tipi nedeniyle ulaşım aksamaktadır. Ovanın güney kesiminde geniş yer tutan dağlık sahaların varlığı, esas olarak ulaşım faaliyetlerinin bu yönüyle aksamasına neden olmaktadır.

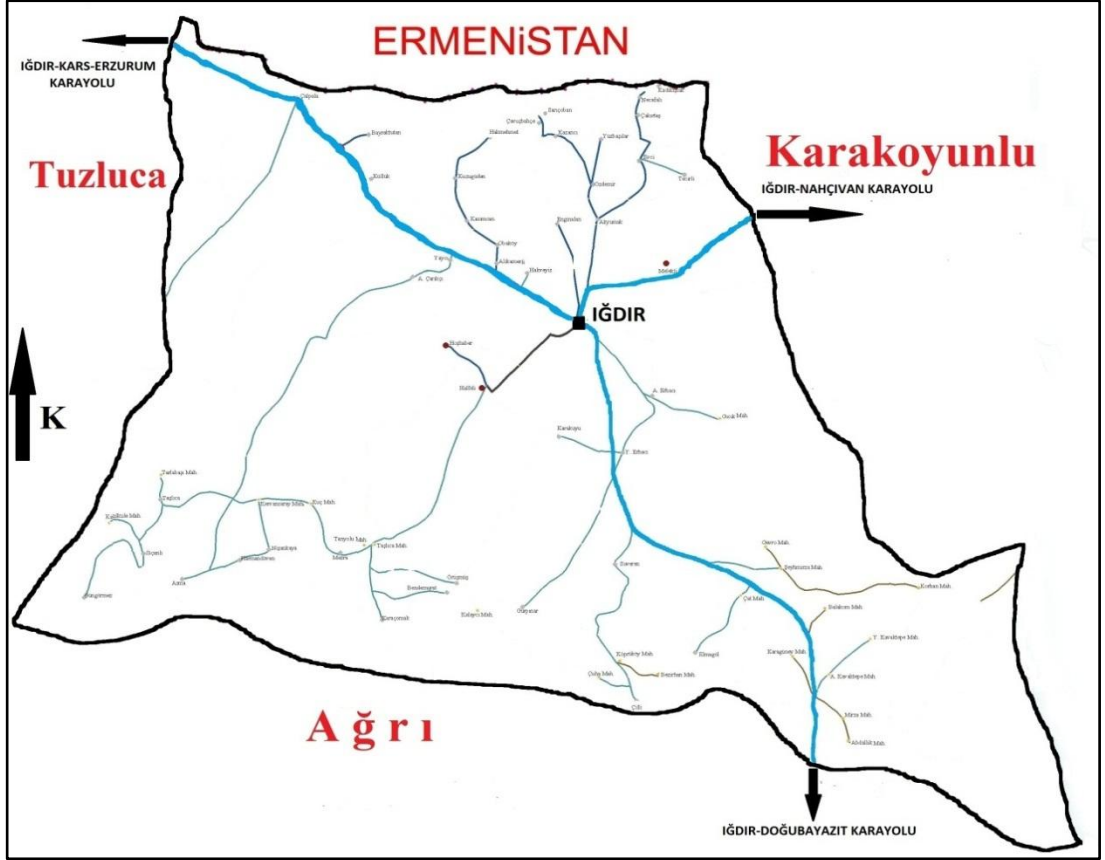
Iğdır ve çevresinde, 1920 öncesine kadar özellikle Ermenistan ve İran ile bağlantılı yollar büyük bir öneme sahip iken, daha sonra değişen sınırlar çerçevesinde bu yollar eski önemini kaybetmiştir. Günümüzde Iğdır-Doğubayazıt-İran arasında uzanan kuzey-güney yönlü ana yollar başta olmak üzere doğu-batı yönünde uzanan Iğdır-Aralık-Nahçıvan ve Iğdır-Tuzluca-Kağızman-Erzurum arasında ulaşımı sağlayan güzergâhlar önem kazanmıştır.

Foto 43: Iğdır-Aralık-Nahçıvan karayolundan bir görünüm, Söğütlü Mahallesi

Iğdır'da karayolu ulaşımını sağlayan ve “ana yollar” olarak ifade edilen devlet yolları genellikle sathi kaplamalıdır. Asfalt yollar, Iğdır'daki toplam yol ağının % 95'ini meydana getirmektedir. Ayrıca, devlet yolların neredeyse tamamı asfalt yollardan oluşmaktadır (Foto 43). Geriye kalan yol ağını ise stabilize ve parke yollar oluşturmaktadır. Iğdır şehir merkezinde özellikle belediyenin son birkaç yıldır yaptığı yol çalışmalarıyla birlikte parke yolların şehir içinde kapladığı alan artmıştır. Bununla birlikte, şehir merkezindeki yolların büyük kısmı asfalt beton yollardan oluşmaktadır.

Iğdır şehri ve çevresinde hizmetlerin yerine getirilmesinde önemli bir yeri olan yolcu taşımacılığını şehirlerarası ulaşım, şehir içi ulaşım ve şehir merkezi ile kırsal yerleşmeler arasında ulaşımı sağlayan hizmetler olarak incelemek mümkündür (Şekil 8).

Şekil 8: Iğdır ve çevresindeki karayolları ağı

Iğdır'da yakın yıllarda görülen idari, iktisadi, sosyo-kültürel değişim ve gelişmeler çerçevesinde özellikle şehirlerarası ulaşım hizmetlerinde büyük gelişmeler görülmüştür. Gerçekten de, Iğdır'ın 1992 yılında il olması ve aynı yıl Dilucu sınır kapısının açılması, 1995 yılında üniversitenin açılması esasında şehirlerarası ulaşım hizmetlerine olan ilgiyi artırtmıştır. Diğer taraftan, temeli 1996 yılında atılan ancak henüz faaliyete geçmeyen Iğdır Havalimanı, şehirlerarası ulaşım hizmetlerinin Iğdır'da gelişme göstermesinde itici bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Iğdır'da başta Kars, Ağrı, Erzurum ve Van gibi yakın yerlere günlük otobüs seferleri düzenlendiği gibi İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır, Samsun, Bursa, ve

Antalya gibi uzak mesafedeki illere de günlük otobüs seferleri düzenlenmektedir. Iğdır-Erzurum doğrultusunda seferler düzenleyen otobüs firmaları, bu seferleri sırasında güzergâhları boyunca yer alan Tuzluca ve Kağızman gibi ilçelerin yolcularını da taşımaktadır.

Iğdır şehrinde, başta İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Mersin gibi uzak mesafedeki illere yapılan günlük seferler, şehirlerarası ulaşım açısından büyük önem taşımaktadır (Tablo 12).

Tablo 12: Iğdır Şehri'nin belli başlı il merkezlerine olan uzaklığı

Iğdır- Adana	1064 km	Iğdır-İstanbul	1516 km
Iğdır- Ağrı	143 km	Iğdır- İzmir	1741 km
Iğdır-Ankara	1162 km	Iğdır-İzmit	1405 km
Iğdır-Antalya	1539 km	Iğdır- Kars	140 km
Iğdır-Bursa	1527 km	Iğdır-Manisa	1723 km
Iğdır-Diyarbakır	546 km	Iğdır-Samsun	852 km
Iğdır-Erzurum	294 km	Iğdır- Van	225 km

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

Çalışma sahamızda, şehirlerarası çalışan otobüs firmaları neredeyse Türkiye'nin tüm şehirlerine doğrudan günlük otobüs hizmeti vermektedir. Iğdırlı Turizm, Bizim Iğdır, Ağrı Doğu Anadolu Turizm, Mek Ağrı Dağı Turizm, Öz Diyarbakır, Has Diyarbakır, Van Gölü, Özlem Bingöl, ve Bafra Aydoğan firmaları bu ulaşım faaliyetlerini sürdüren belli başlı firmalardır. Aynı şekilde bu şehirlere günlük olarak yapılan ortalama 25 seferle yaklaşık olarak 1000 kişi taşınmaktadır.

Şehirlerarası otobüs terminali Emek Mahallesinde bulunan sebze-meyve halinin yanında yer almaktadır. Iğdırlı Turizm, Bizim Iğdır gibi otobüs firmaları başta olmak üzere diğer otobüs firmalarının şubeleri şehrin farklı yerlerinde bulunan caddeler üzerinde bulunmaktadır. Ancak bu şubelerin çoğunluğu Kazım Karabekir Caddesi ve Dört Yol denilen kavşak üzerinde toplanma eğilimi göstermişlerdir. Kazım Karabekir Caddesi, Iğdır Şehrini kabaca kuzey güney doğrultusunda ikiye bölen ve şehirlerarası yolun geçtiği uzun bir caddedir. Şehirlerarası ulaşım hizmetleri

açısından önemli olan Iğdır-Doğubayazıt arasındaki hattın toplam uzunluğu 40 km'dir (Tablo 13). Iğdır-Doğubayazıt arasında günlük yapılan sefer sayısı ortalama 30 olup, bu seferler sırasında günde yaklaşık olarak 400 yolcu taşınmaktadır. Iğdır-Kars arasındaki ulaşım hizmetleri günlük olarak yapılan seferlerle sürdürülmektedir. Bu iki şehir arasındaki mesafe 140 km olup, günde yapılan ortalama 4 seferle yaklaşık olarak 100 yolcu taşınmaktadır.

Tablo 13: Iğdır'ın ilçe merkezlerine ve diğer önemli şehirlere olan uzaklığı

Iğdır- Doğubayazıt	40 Km
Iğdır-Karakoyunlu	13 Km
Iğdır-Tuzluca	41 Km
Iğdır-Aralık	45 Km
Iğdır-Nahçıvan	86 Km

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

Iğdır-Doğubayazıt seferlerini yapan minibüslerin yazıhanesi Kars Caddesi, Iğdır-Kars seferlerini yapan otobüslerin yazıhanesi ise Kazım Karabekir Caddesi üzerinde bulunan ve Dört Yol denilen kavşak üzerindedir. Aynı şekilde Tuzluca, Karakoyunlu ve Aralık ilçelerinin merkezlerine ve bu ilçelere bağlı köylere günlük otobüs ve minibüs seferleri yapılmaktadır.

Iğdır'da şehir içi ulaşım hizmetleri oldukça gelişmiştir. Hakveyis, Ali Kamerli, Yeni Mahalle, 14 Kasım, Konaklı, 7 Kasım Mahallerine günlük olarak minibüs seferleri düzenlenmektedir. Emek, Karaağaç, Kışla, Atatürk, Cumhuriyet, Söğütlü Mahalleri ise köylere giden yollar üzerinde yer aldıkları için bu güzergâhlardan geçen çeşitli köylere ait minibüslerden faydalanılmaktadır. Minibüslere ait duraklar belli bir düzenden yoksun olarak şehir merkezinin muhtelif yerlerinde yer alan caddeler üzerinde bulunmaktadır.

Şehir içi ulaşım faaliyetlerinde taksiler de önemli bir yer tutmaktadır. Iğdır şehir merkezinde toplam 15 tane taksi durağı bulunmaktadır. Şehir içi ulaşım hizmetlerinin yerine getirilmesinde önemli unsurlardan biri olan taksiler, başta Enver

Paşa Caddesi olmak üzere Kazım Karabekir, İrfan, Atatürk Caddeleri ve Zübeyde Hanım Bulvarı boyunca durakları sıralanmıştır (Foto 44).

Foto 44: Şehir içi ulaşım yollarından biri, Zübeyde Hanım Bulvarı

Gerek Iğdır şehir merkezinden ilçelere gerekse çevrede bulunan köylere rutin sefer düzenleyen otobüs ve minibüsler için seçilmiş alanlar bulunmaktadır. Bunlar şehir merkezinde bulunan cadde ve sokak boyunca dağılmış durumdadır. Bu durum esas olarak şehir içi ulaşımı olumsuz etkilemektedir. Son yıllarda bu ulaşım araçları için yeni alanların belirlenmesi dikkat çeken bir husustur. Diğer taraftan, Iğdır'da yolcu taşımacılığında dikkat çeken diğer bir husus da havayolu bağlantılı karayolu ulaşımıdır. Kars Havaalanı başta olmak üzere Ağrı, Erzurum ve Van Havalimanlarına yapılan servislerle ortalama hemen her gün 100 yolcu taşınmaktadır.

Iğdır şehir merkezine 15 km uzaklıkta bulunan Iğdır Havalimanının temeli 1996 yılında atılmıştı. Merkeze bağlı Küllük Köyünün sınırları içinde yer alan havalimanının inşaatı ödenek yetersizliği nedeniyle tamamlanamamış ve havalimanının yapımı 2000 yılında durdurulmuştur. 2009-2010 yatırım programına alınmış olan bu havalimanının

alt ve üst yapısı tamamlanmış durumdadır. 2012 yılının nisan ayında deneme uçuşları yapılan havalimanının 2012 Temmuzunda normal uçuşlarının yapması beklenmektedir. Iğdır Havalimanının yapılması Iğdır'ın dışında, 400 bin nüfusa sahip Nahçıvan ve 120 bin nüfusluk Doğubayazıt da bu havalimanından yararlanacaktır. Ayrıca, bölgenin önemli turizm kaynaklarından biri olan İshak Paşa sarayı ile çok çeşitli turizm potansiyeline sahip olan Ağı Dağı, faaliyete geçecek olan Iğdır Havaalanı ile büyük oranda “erişilebilirlik” sorunundan da kurtulmuş olacaktır. Buna ek olarak da Ermenistan ve İran ile mevcut sınır kapılarının ileriki yıllarda açılacağı varsayıldığında söz konusu havalimanının bölgesel bir nitelik kazanacağını da öngörmek mümkündür.

Güzergâh belirleme, çevresel etkin değerlendirme (ÇED) çalışmaları yapılan Kars-Iğdır-Aralık-Nahçıvan-İran-Pakistan demiryolu hattının projesi devam etmektedir. Kars-Iğdır-Aralık-Nahçıvan-İran-Pakistan demiryolu hattının 136 km'si Iğdır'dan geçecektir. Tuzluca, Iğdır merkez, Karakoyunlu ve Aralık ilçelerinden geçecek olan hattın toplam 4 istasyonu bulunacaktır. Iğdır'ın batısında bulunan Tuzluca İlçesi'nden ovaya giriş yapacak olan tren hattı Iğdır Kent Ormanından geçtikten sonra şehrin güneydoğusunda bulunan Konaklı Mahallesi'ne daha sonra da doğuya doğru uzanıp Karakoyunlu ve Aralık ilçesine bağlanacaktır. Söz konusu hat buradan da Nahçıvan, İran, Türkmenistan üzerinden Pakistan'a ulaşacaktır.

Kafkasya'nın güneyinde yer alan Iğdır, dünyanın zengin yeraltı kaynakların bulunduğu Hazar enerji kaynaklarına yakındır. Iğdır, bu bakımdan planlama aşamasında olan “Kars-Iğdır-Nahçıvan Doğalgaz Boru Hattı'nın” yapılması ile birlikte Hazar enerji kaynaklarının dış pazarlara ulaştırılması adına önemli bir rol üstelenecektir.

Iğdır'da ulaşım faaliyetleri açısından yolcu taşımacılığının yanında önem kazanan bir diğer hizmet de yük taşımacılığıdır. Burada çok sayıda uluslararası kara taşımacılığı yapan firmalar faaliyet göstermektedir. Orta Asya başta olmak üzere Ortadoğu, Ön Asya, Uzak Doğu ve Avrupa gibi pazarlara çeşitli mallar götürülmektedir. Nitekim Ulaştırma Bakanlığı Erzurum Bölge Müdürlüğü verilerine göre (2011) Iğdır'da 52 firma uluslararası taşımacılık yapma yetkisine sahiptir.

Ayrıca, Erzurum Bölge Müdürlüğü'ne bağlı illerdeki uluslararası taşımacılık yapma yetki belgeli firma sayısının yüzde 81'i Iğdır'da bulunmaktadır.

Bölgenin en önemli lojistik şirketleri Iğdır'da bulunmasının yanında ağır vasıta sayısı da dikkat çekmektedir. Diğer bir ifade ile Iğdır'da 2011 yılının başlarından itibaren ağır vasıta (kamyon + çekici) sayısı 4297'i bulmaktadır. Uluslararası taşımacılıkta, Iğdır orijinli firmaların hakim olmasında Iğdır'ın bulunduğu lokasyonun etkisi oldukça büyüktür. Nahçıvan ile mevcut Dilucu sınır kapısının yanı sıra Doğubayazıt'ta bulunan Gürbulak sınır kapısının da aktif olması, esasında yük taşımacılığının gelişmesine imkân tanımıştır. Bu sektörde şoför, muhasebeci, evrak takipçisi gibi istihdam edilen meslek gruplarının sayıları oldukça fazladır. Ayrıca, Iğdır'da bulunan tır firmalarının parkları ve depoları mevcut olup, bunlar genelde Iğdır Ovası'nın farklı yerlerinde dağılmış bulunmaktadır.

SONUÇ

Bir coğrafi sahanın uzun yıllar boyunca önemini koruması, bu sahanın sahip olduğu elverişli lokasyonun sonucudur. Iğdır ve çevresi de konum üstünlükleri nedeniyle geçmişten günümüze gelinen süreçte sürekli olarak farklı milletler için önemli bir yaşam sahası oluşturmuştur.

Ağrı Dağı'nın yamaçlarında yer alan Korhan Kalekenti uzun yıllar boyunca askeri, yönetim ve sivil yerleşim merkezi olmasının yanında bölgenin önemli ekonomik merkezlerinden biri idi. Ancak, 1664 yılında meydana gelen deprem ile bu şehir büyük bir yıkıma uğramış ve yaşanan deprem sonrası sağ kalan yöre halkı da ovaya inerek bugün ki Iğdır şehrinin doğusunda yer alan Söğütlü Mahallesi'ne yerleşmişlerdir. Burası daha sonra diğer küçük yerleşim birimleriyle birleşerek büyümesini ve gelişimini sürdürmüştür. Böylelikle bugünkü Iğdır şehri meydana gelmiştir.

Eskiden beri Iğdır Ovası'nın geniş yüzeyine yayılmış şekilde köy yerleşmelerinin sayısı oldukça fazlaydı. Ovadaki nüfusun büyük bölümü köylerde toplandığı için Iğdır şehir merkezinde nüfus fazla değildi ve Iğdır adeta büyük bir kasaba görünümündeydi. Ancak 1950'lerden sonra çok düşük düzeyde de olsa yavaş yavaş Iğdır'da şehrsel gelişim açısından kıpırdanmalar başlamıştı. 1960 yılından sonra Iğdır şehrinin nüfusu ilk defa 10.000'i geçmiştir. 1980'lere kadar genel anlamda doğal evrimini sürdüren şehrsel gelişim, daha sonra kırsal sahalardan şehrsel alanlara doğru göçler ile birlikte hızlı bir gelişme sürecinin içine girmiştir. Bu dönemde özellikle kırsal alanların iktisadi faaliyetler açısından geri kalmış olması öte taraftan Iğdır şehrinin de bir çekim merkezi olması bu göçleri tetiklemiştir.

1990'lardan sonraki yıllarda ağırlıklı olarak kırsal kesimlerde baş gösteren güvenlik boyutlu sorunlar nedeniyle ovada ve dağlık alanlarda bulunan kimi köyler boşaltıldığı gibi dağlık kesimlerde yer alan bazı yaylalara da çıkışlar belli dönemlerde yasaklanmıştır. Iğdır şehrinin mekânsal kalıbına yön veren esas gelişmeler bir yönüyle böylece başlamıştır. Gerçekten de, yaylalara çıkışlarının yasaklanması nedeniyle konargöçer olarak yaşayan aşiretlerin bir kısmı yerleşik hayata geçmek zorunda kalmıştır. Yayla çıkışlarının yasaklanması ve köylerin

boşaltılması nedeniyle kırsal alanlar hızlı bir şekilde tenhalaşmaya başlarken, Iğdır şehrini çevreleyen boş ve geniş tarımsal nitelikli sahalar ise yapılaşmaya uğramıştır. Nitekim 1983 yılından 2000 yılına kadar geçen 17 yıllık süre zarfında 11 yeni mahalle ortaya çıkmıştır.

1992 yılında Iğdır'ın il olması, aynı tarihte Dilucu sınır kapısı ve 1995 yılında üniversitenin açılması şehrin büyümesini daha da hızlandırmıştır. Bunun tabii sonucu olarak şehirde sosyal, kültürel ve iktisadi açıdan yanı sıra mekânsal kullanımda da gelişme ve değişimler yaşanmıştır. Şehrsel gelişmeyi ve değişmeyi hızlandıran göçler, hemen hemen bütün mahallelerde kaçak yapılaşmalar, gecekondulaşmalar, imar mevzuatına aykırı yapılaşmalar ve günümüze kadar uzanan alt yapı sorunları ile çarpık bir kentleşme ortaya çıkarmıştır. Çağdaş şehrsel görünüme pek uymayan bu tür yapılaşmalar ağırlıklı olarak şehrin doğu, güney ve güneydoğu kesimlerinde daha fazla görülmüştür. Şehrin bu kesimlerinin bu tür bir gelişme sürecinin içine girmesinde birçok faktör etkili olmuştur. Öncelikle bu sahaların şehir merkezine nispeten uzak kalması nedeniyle belediye idaresi şehrin bu tarafıyla pek fazla ilgilenmemiştir. Şehrin doğu ve güney kesimlerinde yer alan arazilerin çoğunun boş ve hazineye ait olması esasında şehrin yoğun göçlere maruz kaldığı dönemlerde kırsal kesimlerden gelmiş olan ve düşük gelirli aileler için yeni bir yaşam sahası oluşturmuştur. Şehrin batı ve kuzey kesimindeki yapılaşmalar ise daha kontrolü yayıldığı gibi diğer mahallelere nazaran doğal bir şehirselleşme süreci içinde meydana gelmiştir. Bu sahalar, şehrin en gelişmiş ve hala gelişen kesimlerini meydana getirmektedir.

Iğdır'da hızlı nüfus artışına bağlı olarak özellikle verimli tarımsal nitelikli alanlar hızlı bir şekilde yerini konut başta olmak üzere eğitim, sağlık, iş, sanayi ve idari nitelikli yapılara bırakmıştır. Iğdır Ovası'nın geniş yüzeyinde dağılmış halde bulunan tüm yerleşim birimlerinde olduğu gibi Iğdır şehrini çevreleyen tarımsal alanlar da her geçen gün daralmakta ve eski geniş tarım alanlar kentsel kullanım alanlarına dönüşmektedir.

1984 yılında Yeni Mahalle, 1999 yılında ise Hakveyis ve Ali Kamerli Mahalleleri şehir merkezine bağlanmışlardır. Daha önce merkeze bağlı birer köy konumunda olan bu mahalleler, günümüzde de şehrsel görünümünden öte geleneksel köy biçimini yansıtan yerleşmelerdir. Ekonomik fonksiyon açısından tarım ve

hayvancılığa dayanan bu mahallelerde diğer fonksiyonlar neredeyse hiç gelişmemiştir. Diğer mahallelerin aksine şehir ile olan sınırlarını kesin olarak çizmek çok daha kolaydır. Arazi çalışmaları sırasında, bire bir yapılan görüşmelerde yöre halkının belediye hizmetlerinden pek faydalanamadığı ve bu yerleşim sahalarında hizmetlerin eskiden beri ihmal edildiği izlenimi edinilmiştir. Hata, Ali Kamerli Mahallesi sakinleri yerleşim yerlerinin tekrar köy statüsüne kavuşmalarının kendileri için daha olumlu olacağını düşünmektedirler. Bu açıdan bakıldığında belediye sınırları dâhilinde ve sorumluluk sahası içinde bulunan bu yerleşim sahalarına gerekli hizmetlerin götürülmesi diğer mahalleler ile olan gelişim farkını bir nebze de olsa kapatacaktır.

1990’lardan sonra bölgede kendisini hissettiren güvenlik boyutlu sorunlar kırsal kesimlerden şehirsiz alanlara yönelik olan göçleri hızlandırmıştır. Bu durum tabiatıyla halkın temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığa büyük darbe vurmuştur. Bitkisel üretimin düşmesi ve hayvancılık faaliyetlerinin eski önemini kaybetmesi şehrin sahip olduğu bölgesel potansiyelin kullanılmasını önlemiştir.

İnceleme sahamızda en önemli iktisadi faaliyetlerden birisini bitkisel üretim oluşturmaya rağmen sektörle ilgili birçok sorun göze çarpmaktadır. Bu sektörde görülen eksikliklerden biri tarımla uğraşan nüfusun tarımsal birliklerinin yeterli olmayışı ve örgütlenme anlayışının henüz tam olarak yerleşmemesidir. Bu durum bitkisel üretim faaliyetlerinin günün gereklerine göre yapılmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında bu olumsuz durumun giderilmesi adına başta tarım il müdürlüğü ve buna bağlı birimler olmak üzere Iğdır Üniversitesi bünyesinde açılan Ziraat Fakültesi ile birlikte yapılacak etkin çalışmalar oldukça önemlidir.

Üretilen meyve ve sebze ürünlerinin karşılaştığı önemli sorunlardan biri hiç kuşkusuz üretilen ürünlerin büyük pazarlara ulaştırılamamasıdır. Iğdır’ın önemli tüketim merkezlerinin uzağında yer alması, Ermenistan ve İran ile mevcut sınır kapılarının kapalı olması bu bölgenin ekonomisi için büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında özellikle Alican sınır kapısının açılması ile nüfusu 1 milyondan fazla olan Erivan şehrinin Iğdır Ovası’nda üretilen bitkisel ve hayvansal ürünler açısından büyük bir “Pazar” oluşturacağını söylemek kuşku götürmez bir gerçektir.

Şehrin yakın yıllara kadar üretilen ürünleri değerlendirecek sanayi kuruluşlarından mahrum olması üretici için büyük problem teşkil etmekteydi. Ancak UNİT Konsantre Meyve Suyu ve Salça Fabrikası ile Aras Konsantre Meyve Suyu Fabrikası'nın açılmasıyla birlikte bazı bitkisel ürünler açısından bunların daha ekonomik bir şekilde değerlendirilmesinin önü kısmen de olsa açılmış oldu.

Sulama sorunun tam olarak çözüme kavuşturulması, verimsiz tarım alanlarının tarıma kazandırılması, çiftçilerin desteklenmesi ve daha bilinçli üretim adına yapılacak bir dizi çalışmalar tarımsal verim için alınacak tedbirlerin başında gelmektedir.

Bitkisel üretim faaliyetlerinden sonra bölgenin en önemli diğer iktisadi faaliyetlerinden birini oluşturan hayvancılığın da kendisine has birçok sorunları bulunmaktadır. Iğdır'da hayvancılığın önündeki engellerden biri tesislerin genel olarak küçük işletmelerden meydana gelmesidir. Çünkü küçük işletmeler genel olarak üretim maliyetini düşürememekte ve bu durum da ürünlerin pazarlanmasında istenilen başarıyı engellemektedir. Süt üreticisi, büyük işletmeler olmadığından dolayı üretici elindeki ürünleri ya kendisi satmakta ya da çevre il ve ilçelerde bulunan mandıralar aracılığıyla pazarlamaktadır. Ayrıca, üreticiye sunulan süt fiyatlarının düşük, iç tüketimin fazla olması ve süt toplama merkezleri bulunmaması şehirdeki üretimin az olmasına neden olmaktadır.

Iğdır'da canlı hayvanların yem ihtiyacı genel olarak küçük ölçekli yem fabrikalarından ve ailelerin kendi ürettikleri yemlerden karşılanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu hayvancılık ile yapılacak teşvikler sırasında küçük işletmelerin büyütülmesi, yem maliyetlerinin düşürülmesi ve verimliliğin artırılması dikkate alınmalıdır. Iğdır'da et entegre tesislerin bulunmaması ve dericilikle uğraşan işletmelerin sayıca az olması da hayvancılık için olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Et, süt, yem ve diğer üretim girdilerinin sürekli olarak artması yöre çiftçisini zor durumda bırakmaktadır.

Hayvan ve hayvansal ürünlerin değişen çağa uygun bir biçimde üretiminin yapılması ve kalitesinin artırılması bölge ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun başarılabilmesi için de pazarlama ve benzeri organizasyonlara ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim elde edilen hayvansal ürünlerin pazarlanması bu ürünlerin hammadde safhasından başlayıp bunların mamul haline getirilmesi,

dağıtımı ve en son olarak tüketim noktalarına ulaştırılmasına kadar bütün safhalarda çiftçiye yardımcı olacak mekanizmaların bölgede işlerliğinin sağlanması gerekmektedir. Böylece çiftçinin iç ve dış piyasada rekabet gücü artacak ve çiftçi daha çok gelir elde edebilecektir.

Iğdır, üç ülke ile olan sınırı nedeniyle önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Bu potansiyelin yeteri kadar kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Bu yüzden, yeterli ölçüde faydalanılmayan Dilucu sınır kapısının daha iyi hizmet vermesine imkan verecek şekilde çalışmaların yapılması, Ermenistan ile mevcut politik sorunların giderilmesi ile Ermenistan ve İran sınır kapılarının açılması bölgenin kalkınması için önemlidir. Ayrıca Iğdır’da kurulması düşünülen Serbest Ticaret Bölgesi Iğdır ekonomisine yön vereceği aşîkârdır. Iğdır’ın doğusunda Ermenistan, Nahçıvan ve İran’ın birbirine yaklaştığı sahada yer alan Serbest Ticaret Bölgesi, Iğdır’ı sadece ülkemiz açısından değil Kafkasya coğrafyası için de önemli bir “Pazar” noktası yapacaktır.

Iğdır’ın girişinde kurulan ve yapımına devam edilen Iğdır Organize Sanayi Bölgesinin tam kapasite ile çalışması, gerek yeni istihdam yollarını açması ve gerek bölgenin hammadde kaynaklarının rasyonel bir şekilde değerlendirilmesi adına oldukça hayati bir olgudur. Iğdır Organize Sanayi Bölgesi, hem işlek karayolu üzerinde yer alması hem yapımı devam eden havalimanına yakın olması hem de proje halinde olan ancak önümüzdeki yıllarda hizmete açılacağı öngörülen Kars-Iğdır- Aralık- Dilucu Demiryolu projenin tamamlanması ile bölgeye iktisadi, ulaşım ve sosyal faaliyetler bakımından önemli gelişmeler sağlayacaktır.

Deneme uçuşlarını 2012’nin nisan ayında yapan Iğdır Havalimanı, şehrin komşu olduğu il ve devletlerle olan ulaşım sıkıntılarını gidereceği gibi bu bölgelerle olan mevcut ilişkilerini geliştirecek ve bölgenin kalkınması adına önemli bir araç olacaktır. Bilindiği üzere demiryolu ulaşımı denizyolu ulaşımından sonra en ucuz taşımacılık sistemini oluşturmaktadır. Bu yönüyle, Kars-Iğdır-Aralık-Dilucu Demiryolu Hattı Projesinin vücut bulması şehri karayoluna olan mahkûmiyetinden de kurtaracaktır.

KAYNAKÇA

- ALİM, M.: **Doğu Iğdır Ovası’nda Doğal Çevre Sorunları**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1998.
- ARDOS, M.: **Türkiye’nin Ovalarının Jeomorfolojisi I**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- ARSLAN, N. O.: “Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945)”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 35, Erzurum, 2007.
- ATALAY, İ.: **Toprak Coğrafyası**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları No 8, İzmir, 1982.
- BELLİ, O.: “Ararat (Hari Ararat) Adının Kökeni”, **Atatürk Kültür Merkezi Yayını**, Ankara 2009.
- BELLİ, O.: “Ağrı Dağı (Ararat) Bölgesi’nde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bir Bakış”, **Atatürk Kültür Merkezi Yayını**, Ankara, 2009.
- BUYRUK, H.: **Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla IĞDIR**, Iğdır Belediyesi Kültür Yayınları No 2. Iğdır, 2006.
- ÇETİNKAYA N.: **Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996.

- DOLDUR, H.: **Tarımdan Sanayiye Bir Ova Şehri: Adapazarı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- ERİNÇ, S.: **Doğu Anadolu Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No 15, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1953.
- GEİSSLER, R.BAŞARAN,C.ve KELEŞ,V.: **Mount Ararat Archaeological Survey, Bibleand Spade**,Vol. 21, No 3, 2008.
- GÜNER, İ.: **İlimiz Iğdır**, Milli Eğitim Müdürlüğü Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını, Iğdır, 1993.
- GÜNER, İ.: ‘‘Kafkaski Kalender Yıllığı’ndaki Iğdır’la İlgili Nüfus Verilerine Coğrafi Bir Yaklaşım’’, ‘‘Iğdır ‘‘Tarihi Gerçekler ve Ermeniler’’ Uluslararası Sempozyumu 24-27 Nisan 1995, Ankara, 1997.
- HUN, M. Ö.: **Iğdır Sevdası**, Cilt 1-2-3, Başak Matbaacılık, Ankara, 2002.
- KETİN, İ.: **Türkiye Jeolojisine Genel Bir Bakış**, İ.T.Ü Vakfı, Kitap Yayın No 32, 1982.
- KIRZIOĞLU,M. F.: **Borçalı-Kazak Uruğu’nun Kür-Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış**, Türk Ocağı Erzurum Şubesi Yayınları-Sayı.1, Erzurum, 1972.

- KIZILKAYA, O.: “Revan (Erivan) ve Iğdır Yöresinde Demografik Yapının Ermeniler Lehine Dönüştürölme Süreci (1828- 1920)”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 22, Kars, 2007.
- KONUKÇU, E.: “Korugan: Eski Türklerin Yaylağı”, **Atatürk Kültür Merkezi Yayını**, Ankara, 2009.
- MARRO, C. ve ÖZFIRAT, A.: “2004 Yılı Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması”, **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Sayı 7, Ankara, 2007.
- ONK, N.: **Kafkasya’dan Anadolu’ya Iğdır Tarihi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006.
- ORKUN, V.,: Sürmeli Çukuru, Iğdır Tarihi ve Coğrafyası, **Aydın Matbaası**, Iğdır, 1955.
- ÖLGEN, M. K.,: “Türkiye’de Buharlaşma Koşullarını Etkileyen Faktörler ve Buharlaşma Rejim Tipleri”, **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı 7, İzmir, 1993.
- ÖZTÜRK, S., **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- STUART, R.,: “The Ascent of Mount Ararat in 1856”, **Royal Geographical Society**, Sayı 21, Londra, 1876-1877.

- TİMOR, A.N.,: Pazarlama Coğrafyası Açısından Büyük Alışveriş Merkezleri (Shopping Centers) ve İstanbul Örneği, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi**, Sayı 9, İstanbul, 2001.
- TUNÇDİLEK, N.,: **Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, 1986.
- TUNÇDİLEK N.,: **Geokoloji’nin İlkeleri, Doğal Bölgeler**, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1987.
- TUNÇDİLEK N.,: **Türkiye’de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı**, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1985.
- TÜMERTEKİN, E., **Türkiye’de İç Göçler**, İstanbul, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayın No:54, 1968.
- TÜMERTEKİN, E.: **Türkiye’de Şehirleşme ve Şehrsel Fonksiyonlar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 1840, İstanbul, 1973.
- TÜMERTEKİN E. Ve ÖZGÜÇ, N.: **Beşeri Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekan**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2009.

- TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N.: **Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2007.
- TÜMERTEKİN, E.: **Ulaşım Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987.
- UZUNDERE, A. E.: **İnsanlık Suçu; Iğdır ve çevresinde Ermeniler'in Türk Kırımı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- YALÇINLAR, İ.: **Türkiye Jeolojisine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.
- YALÇINLAR, İ.: Türkiye'deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişmelerinde Jeomorfolojik Temeller, **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, İstanbul, 1967.
- YUCA, S. ve KARA, H.: Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Iğdır'ın Demografik Yapısı, **Uluslararası Aras Havzası Sempozyumu “Kağızman Kaymakamlığı”**, Kağızman, 2010

Dokümanlar

- “İğdır Belediyesi Şehir İmar Planı”, **İğdır Belediyesi**, 2010.
- “İğdır İl Çevre ve Orman Müdürlüğü Verileri”, **İğdır İl Çevre ve Orman Müdürlüğü**, 2011.
- “İğdır İl Sağlık Müdürlüğü Verileri”, **İğdır İl Sağlık Müdürlüğü**, 2011.
- “İğdır İl Tarım Müdürlüğü”, **İğdır İl Tarım Müdürlüğü**, 2010-2011.
- “İğdır İl İşkur Müdürlüğü Verileri”, **İğdır İşkur İl Müdürlüğü**, 2010.
- “İğdır Kültür ve Turizm Envanteri” **İğdır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü**, 2009.
- “İğdır Meteoroloji İl Müdürlüğü Verileri” **İğdır Meteoroloji İl Müdürlüğü**, 2010.
- “İğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü Verileri”, **İğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü**, 2011.
- “İğdır Ticaret ve Sanayi Odası Envanteri”, **İğdır Ticaret ve Sanayi Odası**, 2011.
- “İğdır İli 2009 Yılı Çevre Duru Raporu”, **İğdır Valiliği, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü**, 2009.
- “Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılında İĞDIR”, **İğdır Valiliği**, 1998.

İnternet Kaynakları

<http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=10&id=154>

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

<http://www.mta.gov.tr/v1.0/bolgeler/van/igdir.htm>

<http://eski.gumruk.gov.tr/tr-TR/istatistikler/Sayfalar/arac.aspx>

<http://www.google.com/earth/index.html>

<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Bolgeler/18Bolge/iller/IIgdir.aspx>